

1922
Г-
деп.ЧБ

ИЗВЕСТИЯ

на

ИСТОРИЧЕСКОТО ДРУЖЕСТВО

в София

Книга V.

СОФИЯ — ПРИДВОРНА ПЕЧАТНИЦА — 1922.

STANFORD UNIVERSITY
LIBRARIES
SERIALS

SEP 15 1970

DRC!

Съдържание

	Стр.
Проф. Г. И. Кацаров. Принос към старата история на Македония	1— 10
Мария Г. Бръчкова. Месемврия и старата ѝ уредба според епиграфския материал	11— 15
Проф. Д. Дечев. Една келто-тракийска религиозна успоредица: иеши — йрои	17— 33
Проф. В. Н. Златарски. Де се намирал гр. Девол	35— 56
Проф. П. Ников. Изправки към българската история	57— 84
Ю. Трифонов. Велика Търновия, Велика Сарадакия и Велика Европия	85—111
Проф. Н. И. Милев. Охридският патриарх Атанасий и скитанията му въ чужбина (1597—1615)	113—128
Ст. Станимиров. Спомените ми за архиепископ Иосифа Соколски	129—154
Гено Иванцов. Ловеч в борбата за национална църква	155—162
Неджиб Асим. Българите в Анадола	163—171
 Вести и оценки	
Цв. Стоянов Трудове по българска история	172—175
Библиография по българска история за време от 1915—1921 год.	175—184

Принос във старата история на Македония

От проф. Гавр. И. Кацаров

През летото на 1918 г. аз имах възможност, благодарение на подкрепата на Българската Академия на науките, да приема една научна обиколка из Мариовско и Прилепско. Беше ми вече известно, че през януари същата година гимназиялният учител г-н Симеон п. Стефанов, по онова време старши подофицер от 10 п. Родопски полк, по поръжка на Началника на II тракийска дивизия и с съдействието на г. полковник Капитанова направил при с. Витолища в Мариово сондажни разкопки, за които С. Стефанов своевременно представи доклад в Дирекцията на Музея.¹⁾

Когато през август същата година аз посетих Витолища, началникът на II тракийска дивизия, г. генерал Русев, има добрината да позволи на г. Стефанова да ме придружава, което твърде много облекчи моята задача.

Мариово — както се нарича областта от местното население — ако и да представя голем интерес, както в природонаучно, тъй и етнографско отношение, е най-малко изследваната от македонските области. Тук е пътувал френският археолог *L. Heuzey*, който в 1861 г. бил натоварен от Наполеона III да предприеме заедно с архитекта *H. Daumet* археологическо изучаване на Македония и съседните ѝ области: Тракия, Илирия, Епир и Тесалия. Резултатите от това пътуване съ обнародвани в съчинението *Mission archéologique de Macédonie, Paris 1876, 2 тома* (текст и таблици).

Heuzey тръгнал от Битоля и се спрел най-напред в Рибарци, дето отбелязва една стара могила, която тогава служела като български гробища. През село Брод той влезъл в Мариово (Heuzey го нарича Moriïovo), като вървял по ле-

¹⁾ Ср. Изв. Бълг. арх. друж. VII, стр. 133.

вия бряг на Черна, миная през Сливница, а при Скочивир преминава на десния бряг на реката; тук водачът му показал никаква стара крепост, която се наричала *Стрели*. По една лятеца по склоновете на Надже (старата *Bora*) той стигнал в Груница (Грунище), близу до което отбелязва един хълм с основа от стара страда, направена от големи груби блокове. При Чебрея *Недзей* отбелязва антични развалини и поставя там града *Бранден*. Близу до Крушевица намерили голема каменна плоча с надпис: [E]тъжнъ жъл[...].

Heuzey (стр. 324) описва женската носия на Мариово, която му направила впечатление, и казва, че обичаните на това българско население заслужават да се изучат по подробно¹⁾.

Името Морихово той сближава с името на племето *Morilli*, което се споменува от Плинхий²⁾.

Heuzey е имал намерение да продължи пътя си навътре в Мариово, ала водачът му по погрешка го отвел в долината на р. Раяц към Беловодица.

Като изключим една малка статия от W. Groos³⁾, в която Мариово се посочва като област, дето немците били могли да намерят девствена почва за научни издиравания и други предприятия; статията на A. P. Стоилов⁴⁾, в която се дават географски и статистически сведения за Мариовските села; и бележките на Ник. Ганчев Еничерев в книгата му „Възпоминания и бележки“ (София 1906, стр. 205 сл.), други изследвания за тая област не съществат⁵⁾.

При нашата обиколка в тая покрайнина се установи положително, че при село Витолища, което днес е най-голямото в Мариовско, е съществувало в римско време значително селище. Но не само това; намериха се и остатъци от предисторическо време, от които се вижда, че тая област

¹⁾ „Les Bulgares du Morihovo sont une tribu à part, dont les usages très-anciennes mériteraient d'être étudiés de près“.

²⁾ Nat. hist. IV 10, 35. Това сближение не може да се поддържа: освен че само по себе е съмнително, но името на тая област е Мариово, а не Морихово.

³⁾ В Globus t. 88, № 19, стр. 293—295.

⁴⁾ В Исп. XLV 750; ср. Д. Илков, Мариово, в Развитие год. I, 199.

⁵⁾ Кратки географски и етнографски бележки за Мариово даде напоследък F. Klute, в сборника Zwölf Länderkundl. Studien (Festschrift für Hettner), стр. 104 сл.

е била обитавана и в новокаменния период. Съхраните от нас материали ще бъдат обнародвани на друго място. Тука ще се запознаем само с старата история на девриопската област, до колкото позволяват оскъдните сведения, с които разполагаме.

I.

В долините по средното течение на р. Ерион (Черна) в старо време живеяли разни племена: пелагонци, линкести и девриопи, границите на които не могат да се определят точно. Нейзей¹⁾ предполага, че тия граници се меняли според силата на племената, особено в равнината, дето ставали битките помежду им, укрепените им убежища пак се намирали повече в планинската област. Пелагонците може би също остатък от старото неиндоевропейско население, което покъсно било покорено от илийските линкести. Със име Пелагония покъсно се означава областта на С. от Битоля; Птоломей²⁾ разширява Пелагония чак до Вардар (до Стоби).

Девриопите са също от илийско потекло³⁾; те живеяли по горното и отчасти по средното течение на Ерион (Мариовско и Прилепско). Според Ливия⁴⁾ тяхната област образувала част от Пеония. Страбон⁵⁾ казва, че всички градове на девриопите лежали по Ерион: между тях Брианион, Алалко-мене и Стибара.

В по-старата история девриопите такоречи не се споменуват; тепърва в войните между Македония и римляните тяхната област играе известна роля. Ще се спрем на късно върху тия войни, доколкото засягат нашите области.

Към края на лятото 200 г. пр. Хр. римския консул Публий Сулпий, който бил минал в Илирия с два легиона, за да почне военните действия против Филипа, и се установил

¹⁾ Цит. съч. стр. 307. Ср. R. Kiepert, Formae orbis antiqui XVI, текст страница 2.

²⁾ III, 12, 31.

³⁾ Ср. племето Δερριόπαις в Далмация, Kiepert, Lehrbuch der alten geogr. 360 сл.; Patsch у Pauw-Wissowa, Realenc V, 214. Г. Кацаров, Пеония, стр. 13.

⁴⁾ Liv. 39, 53: oppidum in Deuriopo condere instituit — Peoniae ea regio est.

⁵⁾ p. 327: καὶ ἐπὶ τῷ Ἐριόνῳ πάσαι τῶν Δευριόπων πόλεις ἔκηγντο, ὡν τῷ Βριάντῳ καὶ Ἀλαλκομένῳ καὶ Στύβαρᾳ

от същия битка Филип, но е от Аполония (дн. Гюмбет) и е бил изпратен от Апостол да нападне илирските земи на юг от Дунав. У течението на р. Апосос Апостол построил е крепост и селище Гераса (Гераклия или Герат), която лежало в теснина в един от двете държави, и искал да се предаде. Затова Апостол пристига в пристанището, разрушил го и избил всички взърствани жители. Други имена, измисленни от тая жестокост, се предади пристанището на римляните. На пръв поглед от Апостол при перехода при Гераса юрия бил нападнат от Филиповия стратег Атенаур, който бил подканян да дойде на помощ на заплашеният град; ако Апостол го отблъснал и можел да се застъпи с римски пръчка при консулата.

Според същите съчинения при римския консул старите градове на Рим – напримерският владетел Плеврат и дарданският Езоп, били обещани на консулата своята помощ.

През 139 г. пр. Хр. Филип тръгвал с войската си към южната напримерска област, за да причака римляните в днешната Сърбия, която да вземе Пелагонийската област и да я превърне в място живеещо на илирите и скитите.⁵⁾

XXVII. Възможността да се даде областта на днешната Сърбия възможно е да се предали, отчасти и да са създадени възможности за създаване на Тинкестида (Бисерово) и Калакида (Калакида, друго място на Черна?)⁶⁾ римски градове, които да са създадени възможно да са имали съществено значение. Не след дълго не-

5) Възможността на войната е разгледана във въвеждащата глава на този том на „История на България“ (Просв. ССХХVI (1894, № 1) отд.

6) Съществуващата възможност да се създадат градове във възможността да са създадени възможности за създаване на Тинкестида (Бисерово) и Калакида (Калакида, друго място на Черна?)⁶⁾ римски градове, които да са създадени възможно да са имали съществено значение. Не след дълго не-

XXX. Битка при Апосос

XXX. Битка при Апосос (Ap. Cass. It. 58; Zonar. IX, 15. Niese, Gesch. der Römer im 3. Jahrh. vor Chr. Mommesen, Röm. Geschichte I, 706; Schröder, Röm. Geschichte II, 13 са.)

XXX. Битка при Апосос в Охридско и по течение на р. Апосос (Семени); във възможността да създадат градове във възможността да са създадени възможности за създаване на Тинкестида (Бисерово) и Калакида (Калакида, друго място на Черна?)⁶⁾ римски градове, които да са създадени възможно да са имали съществено значение. Не след дълго не-

6) Съществуващата възможност да създадат градове във възможността да са създадени възможности за създаване на Тинкестида (Бисерово) и Калакида (Калакида, друго място на Черна?)⁶⁾ римски градове, които да са създадени възможно да са имали съществено значение. Не след дълго не-

6) Съществуващата възможност да създадат градове във възможността да са създадени възможности за създаване на Тинкестида (Бисерово) и Калакида (Калакида, друго място на Черна?)⁶⁾ римски градове, които да са създадени възможно да са имали съществено значение. Не след дълго не-

приятелските войски влезли в съприкосновение¹⁾; най-напред се ударили малки конни отряди, изпратени да разувнат, ала без решителен резултат. Филип обаче намерил за добре да повика на помощ и сина си Персия и се установил на лагер върху хълма *Атак* (местоположение неизвестно) не далеч от римляните. Няколко дни войските стоели една срещу друга. Филип не искал да приеме предлаганото от Сулпиция сражение, защото се надявал, че римляните сами ще се отдръжат по липса на припаси; станали само незначителни сбивания на малки отряди. Близостта на македонския стан била доста неприятна на римляните, защото войниците на последните, изпращани за фураж, били постоянно нападани от неприятелската конница. Затова Сулпиций преместил стана си 8000 крачки (12 к. м.) по-далеч при *Отолобос* (между Свишище и Църневце?)²⁾. Между това Филип се научил, че дарданците и илирите били нахлули в Македония, и затова решил да свърши по-скоро с Сулпиция, за да се обърне против другите си неприятели. Той нападнал успешно пръжнатите римски отреди и им заградил пътя към стана; ала неколцина сполучили да избягат и известили за опасността на Сулпиция, който побързал да се яви на помощ на своите и сполучил да разбие македонците. Филип едва се спасил в стана си, след като изгубил 200 конници убити и 100 ранени³⁾. След тая неуспес той решил да се оттегли и, за да заблуди консула, поискал примирие, уж за да погребе убитите; още същата нощ обаче той потеглил бързо към планините, защото знаял, че римляните не ще могат да го последват там⁴⁾. Предполага се, че той се оттеглил към планините около Баница, за да пази пътя към Македония. Римляните, които немогли да узнаят, по кой път е тръгнал Филип, останали няколко дни при *Отолобос* и събирили жито; след това консулът тръгнал към *Ступица*.

¹⁾ Според *Kromayer* (*Antike Schlachtfelder II*, 19 сл.) първата битка между римляните и македонците е станала между Битоля и хълмистата местност около Баница.

²⁾ Така предполага *R. Kiepert*, цит. и.

³⁾ Вероятно при мястото *Nicea* или *Nicia* (*It. Anton.*, 319, *Tab. Peut.*). Ц римски мили загадно от Хераклея (Битоля), при с. Кажани; сп. *Kiepert*, цит. м. Според *Kromayer* ц. м., стр. 20, сражението станало в битолската местност по средното течение на Черна; у *Liv. XXXI*, 37, 8 и 11 се споменават блатата, в които затъвали македонските войници.

⁴⁾ *Kromayer*, ц. м. 21.

бера¹⁾, събрали от Пелагония всичкото жито, което се намирало по полето и после заминал към Плуцина²⁾, за да дири македонците.

Понеже консулт не последвал македонците, Филип решил да поднови ненадейните си нападения против него и тръгнал към *Bryanion*³⁾, дето се установил на лагер; от там с усилен поход стига Плуцина, дето изненадал и изплашил римляните. Последните отстъпили на бързо към р. *Oscagus*⁴⁾; не далеч от тях се укрепил и Филип (вероятно при Брод, в завоя на Черна). Ала когато консулт се готвил да потегли към ю., за да навлезе в Еордея (Островско и Кайларско), Филип побързал да завземе гористия проход (Кжрля-Дервент), през който се влизало в Еордея. В битката, която се завързала в дефилето, римляните останали победители⁵⁾.

Филип, който имал да се бори и с други врагове, оставил горния Македония на римляните, които опустошили Еордея, Елимея (в завоя на Бистрица) и навлезли в Орестида (Костурско). В тая област римляните не срещнали съпротива; само градът Келетрон (*Celetrum*) в Костурското езеро се готвел да противостои, но, когато Сулпиций почнал сериозни приготовления за обсада, и тоя град се предал. След това Сулпиций се върнал в дасаретската област, превзел града Пелион (Корча), дето оставил гарнизон и стигнал най-после в Аполония⁶⁾, отдено почнал похода; там предал войската на заместника си Публия Вилия.

¹⁾ *Stuberra* или *Stybara* лежи между *Ceramie* (при Галичани, ю. з. от Прилеп) и *Heraclea* (Битоля), вероятно при *Беранци*, 14 км. северно от Битоля; ср. R. Kiepert ц. м. стр. 2.

²⁾ *Heuzeu* ц. м. 323 търси *Pliunna* при Бонче; когато през 1918 год. минах през това село, узах, че на с. от селото на върха *Веслец* и на и. от него на върха *Висока* имало следи от стари крепости; те са пазели пътя през Селечка планина за Мариово. Селяните ми съобщиха също, че скърбите прибрали от Бонче некакви статуи и надписи. Името *Бонче* бихме могли да зближим с тракийското лично име *Βόυζης* (*Fragm. Hist. Graec.* III, р. 609; *Tomaschek*, *Thraker* II 2, 16). *Kromayer* търси *Pliunna* при с. Ношпал.

³⁾ *Kromayer* ц. м. 22 търси *Brianiion*, град на Девриопите, в северната част на битолското поле; *Heuzeu* Miss. archéol. de Macédoine 323 — предполага, че той град е лежал при с. Чебрен на река Черна в Мариово, кое то е малко вероятно.

⁴⁾ Според *Heuzeu* ц. м., стр. 323 Секуловска река (собствено *Heuzeu* нарича тая река *Породинска*), приток на Черна.

⁵⁾ *Liv.* XXXI 39, 7. *Polyb.* XVIII 23, 3

⁶⁾ *Liv.* XXXI 40; за гр. Келетрон ср. E. Oberhummer у Pauly-Wissowa, Realenc. т. XI под съответната дума.

II.

Когато след войната между Рим и Антиоха Сирийски Филип бил принуден от сената да изпразни градовете по южния бряг на Тракия, при всичко че той през тая война бил на римска страна¹⁾, Филип се убедил, че требва да се готви за нова война против Рим. За тая цел той най-напред отправил поглед към Тракия, откъде могъл да черпи пресни военни сили, и вече имал план да привлече като съюзници скордистите и бастарните²⁾. В 183 год. пр. Хр. той навлезъл³⁾ в страната на одрисите и по река Хеброс (Марица) достигнал до Филипопол, дето оставил гарнизон⁴⁾; владението на тоя град било за Филипа особно важно, защото там се кръстосвал пътят от Singidunum (Белград) към Византион със пътя, който свързвал долни Дунав с Филипопол; по тоя път именно щяли да минат бастарните, за да идат против Дардания. Ad. Reinach⁵⁾ предполага, че целта на Филиповия поход тъкмо е била да осигури тия път през страната на бесите и дантелетите. Затова Филип се върнал през столицата на дантелетите Паугалия (Кюстендил) и след това слезъл в Вардарската долина при Стоби⁶⁾. В областта на девриолите, при р. Еригон, той основал нов град, който нарекъл Персеида⁷⁾ в чест на сина си Персея; тоз град требвало да служи като погранична крепост на Македония.

И походът, който предприел Филип в 181 г. в Тракия, главно против медите, имал за изходна точка гр. Стоби; в тия поход⁸⁾ Филип окончателно уговорил с одрисите, бесите

¹⁾ За политиката на Рим към Филипа V ср. Colin, Rome et la Grèce, стр. 204 сл.

²⁾ Ср. A. J. Reinach, Bull. de Corresp. Hellén. XXXIV, 1910, стр. 264 сл. Ср. I. Кацаров, Сп. Б. Ак. Н. XVIII 75.

³⁾ Polyb. XXIII, 8, 3; Liv. XXXIX 53, 12. Niese, цит. съч. III 28.

⁴⁾ Ср. I. И. Кацаров, Приноси към истор. на древн. 122.

⁵⁾ Ц. м. стр. 268.

⁶⁾ За Стоби ср. Б. Филов, Духовно-обществен преглед г. II, 171. Hald, Auf den Trümtern Stobis, (Stuttgart 1917).

⁷⁾ Liv. XXXIX 53, 16, Kuhn; Entstehung der Städte der alten 315. Neuzey, Miss. arch. стр. 333 търси тия град при Кавадарци. Reinach цит. м. стр. 269 заб. 1, предполага, че тия град бил основан на местото на Стубера.

⁸⁾ Ср. Niese III 59; A. Reinach ц. м. стр. 271. Reinach не знае нашата статия в Wochenschr. für Klass. Phil. год. 22, (1905), стр. 930, дето доказваме, че планината, на която се качия Филип през тия поход, не е Витоша (Sko-

1. *Constitutive* *and* *inducible* *genes* *in* *the* *same*
cell *cycle*.

192. In this case the parties have agreed to make
several changes to the original memorandum of understanding. The changes are as follows:
1. The original memorandum of understanding will be replaced by a new one which will be dated January 1, 1985.
2. The original memorandum of understanding will be replaced by a new one which will be dated January 1, 1985.
3. The original memorandum of understanding will be replaced by a new one which will be dated January 1, 1985.
4. The original memorandum of understanding will be replaced by a new one which will be dated January 1, 1985.
5. The original memorandum of understanding will be replaced by a new one which will be dated January 1, 1985.
6. The original memorandum of understanding will be replaced by a new one which will be dated January 1, 1985.
7. The original memorandum of understanding will be replaced by a new one which will be dated January 1, 1985.
8. The original memorandum of understanding will be replaced by a new one which will be dated January 1, 1985.
9. The original memorandum of understanding will be replaced by a new one which will be dated January 1, 1985.
10. The original memorandum of understanding will be replaced by a new one which will be dated January 1, 1985.

1916-го года в Ступе и в 1917 году в по-
лиции в Баку. Там же он познакомил се-
бя с Е. А. Григорьевым, который тогда был начальником Училища
войсковых инженеров в Ступе. Гри-
горьев предложил Маркову участвовать в
войне на стороне армии национальной борьбы в Грузии.
На это Марков ответил, что открытое им Ступен-
ское училище не имеет никакого отношения к Грузии, и в
ответ на это Григорьев предложил ему присоединить
себя к партии «Месхи» в Грузии. Марков от-
казался, но Григорьев настоял. Тогда Марков
поговорил с Григорьевым в Ступе и в 1918 г.
вступил в партию «Месхи» в Грузии.

Измени са внесени във всички документи, които са създадени със задача да показват това име с
Именини на него и неговите земеделски земли. Тези земли са може да се отдели
от земеделските имения на член 2, член 22 и член 23 на Земеделския връх и пр. Ср.
1 краткото във всички документи.

„Година, кога на Скодрата, цар ја дамоје „Лебети, с столица Скодра
„у првата година на Караја Висшата Радија VII 1193.

10. MÄRZ 1918 Niese, Unt. C&G. II 140 cm. Kromayer, Ant. Schlacht
1/4. Ad. Volutach, Unt. N., C&G. 292

⁹ Нами въ 1% земи Hyskana (Ускана) по горна Черна при Шол ини Китаки, но правдоподобно ни се вижда мнението на Kromayer, който по-късно въ 1911 при Дебър.

9 JUN. 2001 19, 2.

⁴⁾ *Hist. phil.* XXVII, 8; *Liv.* XLIII 19, 13; *Diod.* XXX 9.

„Литописи“ и. м. стр. 260 мисля, че пратениците не съз минали през Шар, али през Мирлитските планини; под името *Scordus* старите, чинто появяват на планинските системи и имена на тая област съз били недостатъчни, разделяни не само собствения Шар, но и цялата свързана съз него планинска община.

против пенестите, опустошил некои места и се върнал в Македония.

След победата над Персия (168 г. пр. Хр.) сенатът разделил Македония на четири области. Земята на девриопите спадала към четвъртата част, в която влизали Еордеа, Линкестида, Пелагония, Елимиотида, Атинтания и Тимфея¹⁾. Център на тая област станала Пелагония (Битоля). Пеонският град Стоби бил присъединен към третата македонска област, която имала за главен град Пела. Дарданците получили право да дохождат в Стоби, да си купуват сол²⁾.

След възстанието на Лъжес-Филип, Македония била обхваната в римска провинция (148 г. пр. Хр.); но горномакедонските племена, поне в I в. пр. Хр., се явяват като свободни, отделени от провинцията Македония³⁾.

В Македония до късно време се запазила първобитната племенна уредба. Народът се занимавал главно с скотовъдство и земеделие и живял в отворени села. Тукидид⁴⁾ свидетелствува, че преди царя Архелая (413—399 г. пр. Хр.), в Македония съществували малко укрепени места. Отделните племена, напр. линкести, елимиоти, орести, образували дори до IV в. пр. Хр. свои княжества, които зависели в по-голяма или по-малка степен от македонския цар⁵⁾; а пък в военната уредба делението на племена било запазено дори до времето на Александър Велики⁶⁾.

С време обаче и в Македония, особено в южната ѝ част, изникнали по почин на царете градове, които били уредени като гръцки политии, но си имали и някои особености, като напр. института *политархи* (градски началници), който в Гърция не се среща⁷⁾. Ала в вътрешна, планинска Македония, селското ступанство преобладавало дори до римско време.

Римляните, както в другите провинции, дето не била развита градска уредба, тъй и в Македония поощрявали об-

¹⁾ Niese, III 180; M. Desideri, La Macedonia dopo la battaglia di Pidna 26.

²⁾ Niese, 181.

³⁾ Strab. VII, p. 326: καὶ δὴ καὶ τὰ περὶ Δύγκου καὶ Πελαγονίαν καὶ Ὀρεο-
πέδιον καὶ Ἐλιμείαν τῆγ ἄνω Μακεδονίαν ἐκάλουν, οἱ δὲ δευτέρου καὶ ἀλισθέρου;

ср. Heuzey и. м. стр. 310; Desideri, La Macedonia 74.

⁴⁾ II 100, 1; ср. Arrian. Anab. VII 9, 2

⁵⁾ Kaerst, Gesch. des Hellenismus I 165.

⁶⁾ Kaerst, цит. съч. стр. 177.

⁷⁾ Mommsen, Roem. Gesch. V 276. Ср. Desideri, La Macedonia dopo
la battaglia di Pidna стр. 82.

разуването на градове. Това, що разказва Страбон¹⁾ за лузитнците, че били принудени от римляните да слезат от планините в долините, може да се приложи и за македонските планински племена. Заслужва внимание и това, че в Македония името на областта или племето е било запазвано като име на новообразуваното градско средище²⁾, също както е станало с галските *civitates*³⁾. Така, напр., Еордяя⁴⁾ се споменува от Плиния⁵⁾, като град покрай народа Eordenses; други тяхни три града изброява Птоломей⁶⁾. Също и с Алмопия; освен споменатите от Птоломея⁷⁾ градове на тая област, у Хиерокла⁸⁾ намираме и град Алмопия. Градът на Иорите (*Τιώροι*) се нарича *Τιώρου*⁹⁾; той на астреите (*Αστραῖοι*) — *Astraeum*¹⁰⁾; на девриопите — *Δευρίοπος* или *Δευρίόπης*¹¹⁾.

Същото е и с града Пелагония, който се споменува за първ път у Ливия; той съобщава, че при разделянето на Македония от Емилия Паула, Пелагония станала главен град на четвъртата област¹²⁾. L. Heuzey¹³⁾ предполага, че старото пелагонско население било съселено от римляните в един градски център, основан в равнината близу до старото укрепено селище на линкестите — Хераклея (Битоля); това селище в по-сетнешно време се нарича и с име Пелагония, запазено и в църковната номенклатура. Действително от известията¹⁴⁾ за нахлуването на готите в Македония се вижда, че още у IV в. сл. Хр. Хераклея се състояла от едно неукреплено поселище в равнината и една недалеч от него разположена крепост, която служела за убежище в време на опасност.

¹⁾ III 3, 5.

²⁾ E. Kuhn, Entstehung der Städte der alten, стр. 419.

³⁾ Cp. G. Bloch, La Gaule indépendante et la Gaule Romaine, стр. 197.

⁴⁾ За тая област ср. Oberhummer у Pauly-Wissowa Realenc. V 2656.

⁵⁾ Nat. Hist. IV 10, 34 и 35.

⁶⁾ III 12, 23.

⁷⁾ III 12, 21.

⁸⁾ Synecd. p. 638 Wessel.

⁹⁾ Ptolom. III 12, 26.

¹⁰⁾ Pauly-Wissowa, Realenc. II 1795.

¹¹⁾ Philippson у Pauly-Wissowa V 280.

¹²⁾ Liv. XLV 29; Diod XXXI 8; Str. VII fr. 48.

¹³⁾ Miss. arch. de Macéd. 308.

¹⁴⁾ Cp. у Heuzey стр. 303 сл. Kuhn, Entstehung der Städte der alten стр. 451.

Месемврия и старата ѝ уредба според епиграфския материал

От Мария Г. Бръчкова

Сравнително с другите градове, надписите отъ Месемврия са малочислени, може би, защото през дългия почти непрекъснат живот на града, старите паметници масово са бивали използвани за нови цели. Затова подобно начинание не може да има претенции на завършеност, и следните редове са само опит за принос към старата уредба на Месемврия, съпоставяне на известния до сега материал.

Известията, които имаме за основанието на града, съдържат. Скимнос от Хиос¹⁾ казва, че градът е основан от Калхедон²⁾ и Мегара през времето на Дариевия Скитски поход, а Страбон³⁾ — че Месемврия е колония на Мегара. Следователно, може с сигурност да се каже, че Месемврия е дорийска колония, основана около 510 г. пр. Хр. от Калхедон и Мегара⁴⁾. Месемврия знаят и споменуват в произведенията си и други автори, без да дават подробности върху основанието ѝ⁵⁾.

Името на града е предадено у Херодота и в два местни надписа⁶⁾ — Μεσαμβρία (Μεσαμβριανοί) според дорийския диалект, а у останалите цитирани автори — Μεσημβρία. Страбон⁷⁾

¹⁾ Σχύμνου Χίου „Περιηγήσεις“; собствено, това съчинение е загубено и запазените под това име стихове с горните сведения се считат от учениците за произведение на Псевдо-Скимнос.

²⁾ Колония на Мегара от VII. век

³⁾ Geographica, VII, p. 319.

⁴⁾ Ed. Meyer, Gesch. d Altert. Bd. II § 419.

⁵⁾ Херодот IV, 93; Σχύλαξ ὁ Καρυάνος, „Περίπλους“ § 68, р. 29; Плиний XXV, 2; P. Mela. De Chorographia⁴ II, 2. 5.; Плиний IV, 45. Птоломей III, 10.

⁶⁾ C. I. G. n. 2053; Ath. Mitteil. IX, p. 223; C. I. G. n. 2053 C; Ath. Mitteil. IX, p. 218.

⁷⁾ Цит. място.

обаче добавя, че първоначално градът се е назвал *Μενεβρία* по името на основателя си *Μένος* и че *βρίας* по тракийски ще рече — „град“. Стефан Византийски¹⁾, който отчасти черпи своите сведения от Страбона, нарича основателя на града — *Μέλσος*, от там градът се бил наричал *Μελσημβρία*; а за благозвучие това название се изменило в *Μεσημβρία*; *βρίας*, казва и той, означава по тракийски „град“. И тъй, Месемврия означавала Мелзов-град, като Силимврия — (*Σηλυμβρία*) = Селиовград, Полтимврия (Πολτυμβρία) — Полтиевград.

Това известие на Страбона и Стефана Византийски не може да се потвърди с други източници; освен това името *Μέλα*, до колкото можах да проследя, не се среща другаде²⁾. Дали тази комбинация е на Страбона, или заимствуване от някой Александрийски извор, може да се каже. Струва ми се за вероятно, тази колония да се е наричала просто южна — *μεσημβρία*, и то по отношение на също дорийската колония Херсонес Таврически, основана почти едновременно с Месемврия от мегарската колония Хераклея.

Както е известно, гръцките колонии бързо стават самостоятелни, независими градове, автономни общини, които в повечето случаи са копирали уредбата на града — майка, почитали нейните богове и празнували тамошните празници. Тази автономност се състояла в вътрешното самоуправление: градът имал свой градски съвет, свои чиновници и свое гражданско право. И Месемврия е била такава независима община — *πόλις*, с свое гражданско право, което могла да дарява на заслужили граждани от други градове; така, например, в един декрет от III. век сл. Хр.³⁾ месемврийците дават на някой-си тесалиец Калип (*Κάλλιππος*) гражданско право, равноправие във всичко и гостеприимство в града (*πολιτεία, ισοτελία, προσενία*), а в друг — същото на *Δε(μόν)ης* Δήμου, наверно тракиец.

Ръководяща роля и решаващ глас в града са имали съветът (сенатът) и народното събрание, *ἡ βουλὴ καὶ ὁ δῆμος*

¹⁾ Steph. Byz. Εὐκυδῶν.

²⁾ Името *Μέλσος*, напротив, според Rabe, Gr. Wörterb., Eigenn., се среща в областта на Черно Море.

³⁾ Латышев в Ath Mitteil, IX, p. 218, 219; C. I. G. n. n. 2053 c, 2053 ф. Kleinsoe, De civit. Graec. in P. Euxini. 1888.

така, цитираният по-горе официален надпис¹⁾ почва с формулатата, обикновена за официалните документи на гръцките държави — градове: ἔδοξε ταῦ βουλαῖ καὶ τῷ δάμῳ (съветът и народът реши...)

Запазен е също надгробният надпис²⁾ на един сенатор γερουσιастής от Месемврия.

За управлението на финансите, приходите, разходите и касата³⁾ на града без друго е имало специални чиновници; от надписите⁴⁾ обаче узnamame само за касиера — ταμίας, ко-муто се възлага да напише псефизмата (декрета) върху мраморна плоча, т. е. да се грижи за разноските по обра-ботването на камжка и написването на декрета.

Военната власт е била в ръцете на шестима таксиарси и толкова стратези (ταξιάρχος, στρατηγός), както заключаваме от два надписа в Софийския музей: единият⁵⁾ е посвещение на Афродита от шестима таксиарси (ταξιάρχησαντες...), а другият⁶⁾, наверно, тоже посвещение, но неизвестно кому (дол-ната и десна част на камжка са отчупени), от стратезите (на-верно също шестима — στρατηγήσαντες...), взели участие в войната срещу Буребиста.

Изглежда, че в мирно време воената и полицейска власти са били сляни в едно; така шестимата стратези, които видяхме, че предвождат войската, в друг надпис⁷⁾ (инв. № 4744) те са явно полицейски чиновници, също шестима на брой⁸⁾.

¹⁾ С. I. G. п. 2053^b.

²⁾ С. I. G. п. 2055.

³⁾ За касата на града тъ ταμίαν споменава горният надпис п. 5055: в нея (τῷ ταμίᾳ) трябвало да внесе глобата 100 динара този, който се осмели да обсеби гроба на помернатия сенатор.

⁴⁾ С. I. O. п. 2053^a; Ath. Mitteilungen IX, p. 219.

⁵⁾ Инв. № 4742, издаден в Rev. arch. 1911, XVIII, p. 433; Ar. Ep. Mitt. X, p. 175. Seure неправилно допълва първото име Θεόπτειος Ὄραχλειδα; в мой препис пред О ясно личат следи от Р, а в края, след А — следи от Σ. Моят препис е сходен с този в А. Е. М., дето името на първия так-сиарх е предадено: Πρότικος Ὄραχλειδας. Следователно, това не е една и съща личност, както предполага Seure, с шестия стратег в надписа инв. № 4744 — Θεόπτειος Ὄραχλειδα.

⁶⁾ Издаден от Kalinka, A. D. B. п. 227; Seure, R. a. 1911, XVIII. Seure правилно предполага, че това е само лявата половина на надписа (Kalinka го счита за цял), отдесно ще да са стояли другите три имена, по такъв начин имаме 6 стратези (както в инв. № 4744). Последният ред на надписа обаче, който ясно личи в преписа на Kalinka, Seure не предава: καὶ τρα-пατέρες.

⁷⁾ Издаден от Seure, Rev. arch. 1911, XVIII, p. 423.

⁸⁾ Характерно е, че и в Мегара срещаме шестима стратези: С. I. G. Bd. VII, pp. 1, 2.

Това не е всесъществено, че патрулите да заминат полицейска служба, тъкъм както в Александрия през времето на Птоломеи замислят да се извърши убийство, а в Охрид — южнокитайският император, когото паралел може да се прави със същият патрул от "Лицата и боядиски, кето четем икона на императора и също също също".

З Магнитогорска та в його колишніх поселеннях виникли такі підприємства як «Магнітогорський металургійний комбінат» та інші — залізокерамічні, залізоконструючі та залізокарбідні, залізокомбінати та інші. Вони виникли в результаті відкриття в місцевості залізних покладів, які використовуються для виробництва заліза та сталі. Це дозволило створити нові промислові центри та розвинути економіку міста. Однак, виникнення цих підприємств не відбулося без проблем. Найбільшими проблемами були проблеми залізничного транспорту та енергетики. Залізничний транспорт був недостатньо розвинутим, а енергетична система була недостатньо надійною та ефективною. Однак, з часом ці проблеми були вирішені, і Магнітогорськ став одним з найважливіших промислових центрів СРСР.

Въ този съдържателен езикът у Евей⁹),
въ който съдържателният езикът на достовете
и достоверни съдилища е изписан – Търпите – съдът трябва
да съдии и да не съди, а съдият трябва да съди, пазаря, град-
ският съдът, а съдият е съдият трябва да се
помести външно във външните съдилища и да съди външните
и външните съдилища и да съди във външните съдилища и да съди външните
и външните съдилища и да съди във външните съдилища и да съди външните

10. The following table shows the number of hours worked by each employee.

10. *Urtica dioica* L. - *Urtica* - *Nettle*

εναντιον αυτης της γραμμης εστιν οι πατερικοι

ΑΝΤΙΔΙΟΣ.

1. *Leucosia* *leucostoma* *leucostoma* *leucostoma*

пазарището, дето е ставал пазарят и събранията. По образца на тия, казва О. Hirschfeld¹⁾, римляните създали своите едили — *aediles*. Такива са доказани и за Месемврия; така, един надпис²⁾ (сега в Петроград) дава имената на двама агорономи, като добавя, че те са *βουλευταί* — членове на сената, следователно, видни месемврийски граждани. Това не отговаря на съвременните ни понятия и би се показало странно, ако да немахме Енея, който в своята тактика препоръчва: на опасните, несигурни места на града да се поставят на стража най-богатите, видни и влиятелни граждани³⁾.

Както виждаме, голямо значение се е отдавало на полицейската служба и нейната организация, и то с право, — твърде неспокойни и несигурни са били времената изобщо, а колко повече за отделни градове, каквито са били гръцките колонии, с чужд и враждебен понякога хинтерланд.

Необходим член в градската служебна иерархия е бил и секретарят — *διγραμματεύς*; секретар е имало в градския съвет, а и всеки висш чиновник е бил, наверно, снабден с такъв, както е случаят в два месемврийски надписа⁴⁾: секретар на стратегите.

Това е малкото, което извлечаме от месемврийските надписи по въпроса за местната уредба.

Берлин,
януари 1922.

¹⁾ Sitzb. d. Berl. Akad. d. W. 1891, p. 846.

²⁾ Издален от Латышева в Ath. Mitt. IX, p. 223, C. I. G. n. 2053.

³⁾ . . . τὰ πλείστα κεκτημένους καὶ ἀντιμοτίους τα καὶ τὸν μεγιστὸν μετέχοντας ἐν τῷ πόλει . . .

⁴⁾ Изв. 4744 и Kalinka n. 227: струва ми се, Kalinka неправилно доказва *γραμματεύσαντας*; това, по всяка вероятност, е *γραμματεύς*, след което трябва да е стояло името му, както в надпис изв. 4744.

Една келто-тракийска религиозна успоредица:

ieuru — ѫрѡ.

От Д. Дечев.

В подкрепа на предположението на Dottin, *la langue Gauloise, Paris 1920*, стр. 37—38, че думите *ieuru*, ειωρου и *iorebe*, срещани в старокелтски надписи предимно от I и II век след Христа, не съд глаголи, както обикновено се приема, а съществителни в дателен падеж, считам за необходимо да изтъкна, че в повечето случаи тия думи съд съчетани с божески собствени имена в дателен падеж, при които те стоят като апелативна апозиция, та по своята употреба ни напомнят формите ѫрѡ, "Нрѡн", *Eroni* в оброчни надписи от Тракия¹⁾. И наистина, както *ieuru*, resp. ειωρου, в келтски надписи е последвано от *Ucuete*²⁾, *Alisanu*³⁾, *Anvaloniacu*⁴⁾, *Dvoricu*⁵⁾,

¹⁾ Изчертателна студия за тракийския херос ни поднася G. I. Kazarow в Pauly-Wissowa Realencyklopädie SB III 1132—1148.

²⁾ В надписа от Alise-Saint-Reine (Côte-d' Or), CIL XIII 2889; Dottin, *la langue Gauloise* № 33, стр. 160: *Martialis Dannotali ieuru Ucueti etc.*, дето *Ucuetes означава божеско име, както личи от цитувания у Dottin, стр. 160, бел. 2, латински надпис от същото място: *Deo Ucueti et Bergusiae*.

³⁾ В надписа от Couchey (Côte-d'Or), CIL XIII 5468; Dottin, и. с., № 37, стр. 162: *Doiros Segomari ieuru Alisanu*, дето *Alisanus, както показва надписът от Visignot (Côte-d' Or), CIL XIII 2843: *Deo Alisano*, означава божеско име, което ни напомня епитета на Аполона в оброчния надпис от Лозенград, Dumont-Homolle, *Mélanges d' Archéologie*, № 62^д, стр. 376: 'Απόλλων. Άλσηφ(ι) θεώ(ι) πρόγονοι (?)'. За този епитет виж Wernicke, Pauly-Wissowa, Realencykl. II, 9 s. Apollon.

⁴⁾ В надписа от Autun, CIL XIII 2733; Dottin, и. с., № 39, стр. 162—163: *Licnos Contextos ieuru Anvaloniacu canecosedion*, дето *Anvaloniacus, както показват цитуваните у Dottin, стр. 162, бел. 3, посвещения: *Deo Anvallo, Deo Anvalo*, е божеско име. Самия надпис е от края на Августовата епоха.

⁵⁾ В надписа от Sazeirat près Marsac (Creuse), CIL XIII, 1452; Dottin, и. с., № 41, стр. 163—164: *Sacer Peroco ieuru Dvoricu v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito)*, който е от средата на I век след Хр. По мнението на Vallentin и Espérandieu „Dvoricu“ е dat. sing. от названието на едно местно божество (сравни Holder, Altcelt. Sprachschätz I 1390 s. *Dvoricos*).

*Brigindoni*¹⁾, Вηλησами²⁾), които съж несъмненно дателни падежи от божески имена³⁾, тъй и след юрви, "Нрви, *Eroni* в тракийски посвещения дохаждат също дателни падежи от божески имена, каквите съд *Аύλωνείτη*, *Aulonite*⁴⁾, *Пиримηρύλα*(⁵⁾, *Augusto*⁶⁾, *Пропуларис*(⁷⁾ Θύτασπι⁽⁸⁾, *Ветестив*(⁹⁾, *Манциас*¹⁰⁾ и т. н. Понякога, обаче, такива имена могат да стоят и пред *ieuru*, а също и пред юрви, както личи от посвещенията *Elvontiu ieuru*¹¹⁾ и *I(ovi) O(ptimo) M(aximo) Heroi*¹²⁾. Това ни позволява да заключим, че и келтското *iorebe*, пред

¹⁾ В надписа от Auxey (Côte-d'Or), CIL XIII 2638; Dottin, ц. с., № 38, стр. 162: *Iccavos Oppianicnos ieuru Brigindoni cantalon*, дето *Brigindoni* според Rhys (справни Holder, ц. с., I 542 s. *Brigindu*) е dat. sing. от *Brigindu.

²⁾ В надписа от Vaison (Vaucluse), CIL XII p. 162; Dottin, ц. с., № 7, стр. 149—150: Σεγομαρος Ουλλονεος τουτος Ναυμασατις ειωρου Βηλησами *sosiv* ναρητον, дето думата *Βηλησами* е божеско име, както личи от свръжването му с Minerva в надписа от Pont de Saint-Liziers dans les Couserans, CIL XIII 8: *Minervae Belisamae sacram Q. Valerius Montanus e] v(oto [suscepto])*.

³⁾ Навсянко и в надписа от Lezoux (Puy de Dôme), Dottin, ц. с., № 42, стр. 164: „*Appronios ieuru sosin(n) Esomaru*“ дето след „*ieuru*“ е дохаждало божеско име, което е почвало със слоговете *sosi-*. Впрочем четението „*Eso-maru*“, както забелезва Dottin, ц. м., е съвсем несигурно.

⁴⁾ В надписа от околността на Абдера, Dessau ILS, II, № 4067: "Нрв: Αύλωνείτη θεοισται παρι ιερέα Ποπλλιον Ζελκαν — Herol Aulonite cultores sub sacerd. Pop. Zip.

⁵⁾ В надписа от Люблен (Поповска околия), Добруджи, Археол. известия на Нар. музей, № 148, стр. 103: "Нрв: Πιρυμηρύλα Διζάλας Διζάλοι εδχήν ἀνέθηκε.

⁶⁾ В надписа от Картахен, Bull. Ant. de France 1908, 128—131; Revue Arch. J.-D., 1908, стр. 449, по 181; Perdrizet Cultes du Pangée 20, бел. 3: *Heroi Augusto*.

⁷⁾ В надписа от Калояново (Сливенска околия), Добруджи, ц. с., № 177, стр. 128: Μουκάκενθος Πόρως ήρωι Προπολαίω(¹) χαριστήριον, и също в надписа от околността на Месемврия, G. Seure, Étude sur quelques types curieux du Cavalier thrace p. 53 (Extrait de la Revue des Études Anciennes 1912): "Нрв: Προπολαίω Κ(λ). Στέφανος δόρον [εθη]κε.

⁸⁾ В надписа от Аврен (Варненска околия), Известия на Бълг. археол. друж. III 1, стр. 125—126: ήρωι Ούτασπι χαριστήριον ἀνέθηκεν Κλαύδιος Τουλ-[ιανός] στατιονάρις. . .

⁹⁾ В надписа от Петрич-калеси (Провадийска околия), Arch.-epigr. Mittb. Oest. XVII 204, № 78: [Нрв]: *Βετεσπιώ [Α?]ύζατραλις Τουλου*.

¹⁰⁾ В надписа от Ямболска околия, Arch.-epigr. Mittb. Oest. XV 107, № 58: "Нрв: Μανιάζωι Εστιατος ὑπὲρ τῶν οὐῶν Νεικίου καὶ Ἀγαθῆγ[ο]ρος χαριστήριον.

¹¹⁾ В надписа от Genouilly (Cher), CIL XIII 1326; Dottin № 45, стр. 165—166: [Αλεξί]ος Virilius — [Αλεξί]ος Ουριλλιος Ανευνος ἐπο(λ): — *Elvontiu ieuru Aneuno Oclinclo-Luguri Aneunicno*, дето *Elvontiu ieuru* Aneuno Ceres i Luvien. 3, 320 etsq. Справни бележката на склониста към това място: „*ibi namque apud Aquinum colunt numina eorum dearum, quae colunt in Galliis*“ и Holder, ц. с., I 1432 s. *Elvinus*.

¹²⁾ В надписа от Томи, Dessau, ц. с., № 4063: *Iou(i) O(ptimi) M(aximo) Heroi Q. Trebellius Q. f. [F]ab Maximus Roma leg. V Mac. trecentarius coh. III pr. v. s.*

което стои дателния падеж от две божески имена — *Epadatextorigi* и *Leuculloso¹*), съответствува по своята употреба на τοῖς ἥρωες в едно тракийско посвещение²), дето обаче тая дума не е съчетана с божески имена. Впрочем и келтското *iēuru* се употребява, макар и рядко, тъй също абсолютно, т. е без да бъде съчетано с дателен падеж от някое божеско име³), както именно често се случва и с тракийското ἥρω⁴), отдето може да се долови, че първоначално келтското * *ieurus*⁵), както и тракийското ἥρως, е имало значение на собствено име, което отпосле се е превърнало в нарицателно.

Току-що изтъкнатият паралелизъм в употребата на келтското *iēuru*, εἰωρεύ, *iorebe* и тракийското ἥρως, *Eroni*, "Нрωνи заставя да видим, дали не съществува и такъв в значението им. Нему на пръв поглед се противопоставя обстоятелството, че на тракийския херос обикновено също били посвещавани коннишки изображения, а на келтския * *ieurus* —

¹) В надписа от Nérès-les-Bains (Allier), CIL XIII 1388; Dottin, ц. кн., № 48, стр. 166—167: *Batrinos Nantonien epad Atextorigi Leuculloso iorebe logitoe*, дето Rhys и d'Arbois de Jubainville с пълно право свързват думите *epad* и *Atextorigi* в един dat. sing., като при това последния така тълкува това сложно име: „seigneur (chef) protecteur, dieu tutélaire de la cavalerie” и го смята за божески епитет (виж Holder, ц. с., I 1442 s. *Epad-atexto-trix*). Впрочем мнението на Julian, че думите *epad* и *Atextorigi* трябва да се четат въз основа на израза *alae Atextorigiana* CIL XIII 1041 отделно в смисъл на *eques Atextorigis*, е несъстоятелно, тъй като окончанието-i в *Atextorigi* е присъщо на dat. sing., а не на gen. sing. (виж Dottin, ц. с., стр. 119—120 „thèmes en-g., c.-i.). Но и *Leucull-osis* образувано от *Leucullus*, както *Marcellos* от *Marcellus*, е без съмнение божески прякор, който ни напомня епитетите на *Marco Leucullus* у Holder, ц. с., I 193 s. v. и *Leuc-et-ios* у същия, ц. с., 195 s. v., та става излишно да се спирате върху предположението на Rhys *Inscriptions* 52, че вместо *Leuculloso iorebe* трябва да се чете *Leucullo suiorebe* (sororibus).

²) В надписа от София: Σεργίῳ Αὐλοὺς τράλλεος τὸν βασιλέα τοῖς ἥρωαις; виж Добруски, ц. с., № 179, р. 129.

³) Това ни посочва: 1) надписът от Nevers, CIL XIII 2821; Dottin, ц. с., № 40, стр. 163: *Andecamulos Toutissicos iēuru*; 2) надписът от Vieux-Poitiers (Vienne), CIL XIII 1171; Dottin, № 51, стр. 169—170: *Ratin brivationi frontu Tarbelsonios iēuru*; 3) надписът от Guéret (Creuse), публикуван в *Bulletin épigraphique par Mowat* 1881, р. 38: *iēuru* (виж Holder, ц. с., I 28—29 s. *iēuru* № 6).

⁴) Ето три такива надписа: 1) от Глава-Панега, Добруски, № 71, стр. 73—74 — "Нрων αὐχαριστήριον Βεθυς Διόφρως"; 2) от Люблен (Любовска околия), Добруски, ц. с., № 154, стр. 108 — *Aurelius Surius miles coh(ortis) Plimasensis(ium) Aureliani Er(onis) ex voto posuit*; 3) от Томи, Dessau, ц. с., № 4066 — *Heroi sacrum*.

⁵) Формата *iēuru* може да бъде не само dat. sing. по О-склонение, но и по У-склонение. Защо приемам в случаи форма по У-склонение, а не по О-склонение, ще стане ясно по-нататък от самата статия.

предмети, намиращи се в известно отношение към жертвоприношението. Обаче едно по-грижливо взиране в тракийските надписи ни показва, че и на тракийския херос също били посвещавани подобни предмети. Така, например, на южната надпись $\Sigma \dots \eta \lambda \alpha$ е посветена една каменна ваза¹⁾, а на южната надпись в Сердика — един четиристранен жертвеник²⁾. От друга страна, както коннишкият релеф е бил посвещаван не само на тракийския херос, но и на други божества, които също били отождествявани с него³⁾, тъй и в един келтски паметник е посветено на бога Меркурий изображение на конник, върху когото се спускат два звера⁴⁾. Свръх това някои от епитетите на тракийския южната надпись и на келтския *ieurus явно сведочат за известна вътрешна връзка между тия две имена. Това поличава от съпоставката на келтското *ieuru Dvorici* с тракийското южната надпись Пропулайос(ъ), дето очевидно *ieurus и южната надпись се свързват като божества единакво властни да отблъскнат от вратите на града всяка злополука и нещастие⁵⁾, а също и от съжотношението между келтското Epadatextorigi (sc. ioru) и тракийското южната надпись Ватеспийос(ъ) или южната Оутаспийос(ъ), дето без съмнение *ieurus и южната надпись се явяват като конници и покровители на конниците⁶⁾. Освен това заслужва да се отбележи

¹⁾ От гр. Лясковец (Търновска окolia) с следния надпис върху периферията ѝ: Θεῷ ἡδω Σ . . . ἡλα εὐχαριστήριον ἀνέθηκα Κορυῆλος Ἀγγελός βίστας[φ]ικάριος?; виж Добруски, ц. с., № 191, стр. 134 и G. I. Kazarow, Pauly-Wissowa Realencyclop., SB III 1142 с. Heros.

²⁾ За надписа върху него виж бел. 2 на стр. 13.

³⁾ Виж G. I. Kazarow, ц. с., 1143 с. Heros IV „Beziehungen zu anderen Gottheiten“.

⁴⁾ Виж надписа у Dessau, ц. с., № 4593: deo Mercurio Kanetonnesi G. Propertius secundus s. l. m. дето се дава следното обяснение на изображението, свързано с него: eques, quem bestiae duae invadunt. Сравни също надписа у Dessau, ц. с., № 4539: Gallio L. Maturci v. s. l. m. deo Segomoni donavi, който е издълбан „in asini sive muli ahenei basi“. Навсякъде и *Epadatextorix (бел. 1 на стр. 19) ще да е бил изобразяван като конник, тъй като е бил бог-покровител на кавалерията; за значението на келтското erad- виж Holder, ц. с., I 1442 с. v.

⁵⁾ За надписите, в които стоят ieuru Dvorici и южната надпись Пропулайос(ъ), виж бел. 5 на стр. 17 и 7 на стр. 18, *Dvoricus е произведено от индоевр. основа dhver-, dhvōr- в староинд. dvaram „порта“, гр. южната надпись, готското dñig, старобълг. двери, дворъ и пр.; виж Holder, ц. с., I, 1390 с. v. В свръзка с южната надпись Пропулайос казва Weinreich, Athen. Mitt. XXXVIII 62: „der thrakische Reittergott wurde als apotropäisches Bild vor der Stadt, vor den Toren, auf Dreiwegen aufgestellt und als Schützer der Stadt verehrt“.

⁶⁾ За *iorus Epadatextorix и южната надпись Ватеспийос и Оутаспийос виж бел. 1 на стр. 19, 8 и 9 на стр. 18. Относно значението на erad- в Epadatextorix виж

лежи, че тракийски войници, бидейки на служба в Рим, съ нарекли в едно от своите посвещения бога *Briganitius*, чието име е келтско, както показват назованията на континентално-келтския бог *Brigindu* и на островната келтска богиня **Brl-ganti*, с прозвището ḥρως, тъй като навсякъде самите гали съ га тачели като **ieurus*¹⁾.

И тъй древните тракти съ обожавали под името ḥρως същото божество, което келтите съ назовавали **ieurus*, и по пътя на отгаждествяването му, с други божества неговото име с течение на времето се е превърнало в нарицателно, което вече е могло и апозитивно да стои при други божески имена. Но докато първоначалното название на това божество по съображения, които по-сетне ще изтъкна, у траките е било изтикано от гръцкото ḥρως, у келтите то се е запазило и по-късно, както показва **ieurus* с паралелните нему форми **iourus*, **iōrus*, **Euron*, **Eurus*²⁾), които могат да се установят от дателните падежи *iouriu*³⁾, ε:ωρον, *iorebe* и от собствените имена *And-iourus*⁴⁾, *Euronius*⁵⁾, *Eurus*⁶⁾). В основата на тия

Holder, ц. с. I, р. 1442 с. в. А що се отнася до Οὐτάσπιος и Βετέσπιος, те съ произведени от индоевр. *id* и индоевр. *ek'v-os* (старонд. *asva-s*, ирански *aspa* и пр.) и съответствуваат на епитета ἄπιπτο = ἄπιπτο в надписа от Глава-Панега, Добруджи, ц. с., № 68, стр. 71: Κοιφίω(sic!) Θεῷ ἄπιπτῳ (sic!).

¹⁾ Въпросното посвещение дава Dessau, ц. с., № 4068: *deo sancto Eroni Brigantio Flabius Proclianus mil. coh. III pr., [C]laudi Mucianus mil coh. V pr., Aureli. Valerianus mil. coh. V pr., Valeri Maximus mil. coh. X pr., cives Ustdicensis (sic) vico Agatapara, v. s. I.* дето думите *Eroni Brigantio* напомнят изцяло израза *leuru Brigindoni* в келтския надпис, цитуван в бел. I на стр. 18.

²⁾ Впрочем и Dottin, ц. с., стр. 257, а също и Holder, ц. с., I 1484 с. *eurises*, приемат покрай формата с *i* (**ieurus*) и такава без *i* (**eurus*), тъй като свързват *eurises* с *ieurgi*, ειερον.

³⁾ В надписа от Adria в Giornale lligustico, Genova 1879; Holder, ц. с., II 66: *iōriū*, дето -i-стои вместо *u*, както в оскийски (виж бел. I на стр. 25).

⁴⁾ В надписа от Висбаден CIR 1525: *Muranus eques) ala I Flavia Andiouri (ilius) civis Secuanus*, дето D'Arbois de Jubainville според Holder ц. с. I 147 с. *Andiourus* тълкува въпросното име като „ad Juram habitans“. Но по-скоро то е произведено от **ieurus*, та по начин на образуванието си ни напомня гръцкото Ἀγελ-θεος у Fick, die griech. Personennamen, стр. 62 и 144. Пак и названието на планината Jura е лигурско, а не келтско; виж Holder, ц. с., II 93 с. в.

⁵⁾ За това име, образувано от **Europ*, което напомня гръцкото Ἡρων, и форманта -io-, с която се произвеждат според Usener, Götternamen 351, човешки имена от божески, виж Holder, ц. с., I 1484 с. v.

⁶⁾ За това име, което е тъждествено с **ieurus*, виж Holder, ц. с., I 1484 с. v. Изглежда, че и в старокелтски божеското име **ieurus* или **Eurus* е могло да се употреби без всяка модификация и като човешко, както е случало и с гръцкото Ἡρως (виж Kllo VI 169, Ad. Reinach Rev. épigr. I 145), а също и с паралелната нему форма Ἡρως покрай Ἡρυλος (виж Usener, Götternamen 357—358 и Sintflutssagen 60).

форми лежи двугласната *eu*, тъй като в старокелтски тя се редува с *oi*, което от своя страта дава *ō* или *ū*, както показват формите *Tewates*, *Touatis*, *Totati-Tutatis*, произведени от **teuto-*, **teuta-* „община“, „народ“¹⁾). При това буква *i* в **ieurus*, **iourus*, **iorus* застъпва съгласната *j* и не съставя органична част от корена, понеже в противен случай този звук не би могъл да липсва във формите **Euron* и **Eirus*²⁾; пък и *eː* в *ειωροῦ* навсярно означава съгласната *j*³⁾. Първичната форма, следователно, на келтското божество, което съществува на тракийския херос, е **eurus* (**enron*). По своя корен тя може да се свърже с славянското *юр-* в руското *юриТЬ* „бързам“, „залигам“, „тичам насам натам“, „тикам се“, руското *юра* „подвижен“, „пъргав“, бълг. *юрвам*, сръбскохърв. *jurim*, *juriti* „гоня“, „ходя на лов“ и летското *auret* „надувам ловджийски рог“, „насъсквам кучетата“, „ходя на лов“⁴⁾. Оттук можем да заключим, че **eurus* у келти, а следователно и *ἱρως* у траките, е бил първоначално бог на втурването и на устрема в лова, поради което е могъл лесно да добие образа на бог-конник и на бог-ловец. Това предположение се подкрепя от обстоятелството, че в тракийските оброчни релефи хероса се представя обикновено като конник-ловец, и то в движение. Но и самите келти съ били отлични отгледвачи на коне и страстни любители на лова, и съ дали на съседните народи доста термини, които се отнасят до тия две области на човешката дейност⁵⁾. И затова на първо време бихме могли да си помислим, че бо-

¹⁾ Виж Dottin, ц. с., стр. 60 и Brugmann, Grundriss der vergl. Gramm. I², 1. 199.

²⁾ Такова неогранично *i* (— *j*) се явява и в старобългарски (напр. *истъ* = est, *естъ*; *иленъ* = ἔλαφος; виж Brugmann, ц. с., I² 943, 1035). Освен това в албански е в силно-ударените слогове минава в *je*, отчасти в *ie*, (виж Brugmann, ц. с., I 119, § 119).

³⁾ Както показва ΕΙΟΒΙΑΝΟΣ вместо Jovianus в надписа CIL V 5408, цитуван впрочем и от Holder, ц. с., I 1411 s. *eioru*, и Εἰούλιανός вместо Jovianus в надписа Msб. XVI—XVII 1900, 117 п. 24.

⁴⁾ Виж Berneker, Slav. etymolog. Wörterbuch, стр. 461 s. *jug*, дето се изказва предположението, че наведените по-горе сродни думи почват на звукоподражание. Обаче с прибавянето на келтското **ieurus*, **eirus* към тях се добива впечатлението, че в случая имаме работа с форми от индоевропейски корен.

⁵⁾ Виж Schrader, Reallexikon der indogerm. Altertumskunde стр. 625/626 s. Pferd, стр. 388/389 s. Jagd.

жеството **eurus* дължи своето име и значение изключително на двете народности — келтската и тракийската, у които то е било тачено, и че като отражение на основното значение на това божеско име също запазили току-що споменатите думи в славянски и летски.

Обаче индоевропейската основа *er-*, *ere-*, която срещаме в гръцкото *брұμι*, „раздвижвам“, *брұмұа* „вдигам се“, „втурвам се“, *έροη* == *брұмітә*, *έρετο* == *брұмітә*, староинд. *árna-h* „вжлнуващ се“, ирански *ar-* „втурвам се“, арм. *u-armet* „издигам се“ и пр., и се разширява в *ereu-*, както показва гръцкото *брέсую*, *брюш*, староинд. *arvan-*, *arvant-* „тичащ“, „бжрзаш“, „бжрз“, старосакс. *аги*, англосакс. *earu* „бжрз“ и пр.¹⁾), ни напомня и в звуково и в семантично отношение корена на **eurus*, та ние имаме достатъжно основание да приемем, че то е образувано от същата тая основа, и че гласната *u* пред *-ru-* е анаптична. Но такова анаптично *u* не е свойствено преди всичко на келтски, доколкото е установен, а също и на славянски и летски, в които намираме сродните с *eurus* думи *юритъ* и *auret*. Изобщо тая анаптика се среща само в един индоевропейски език, именно в ирански²⁾, дето от основа *eru* = *euru* също произведени зендското *aurva-*, *aurvant-* „бжрз“, *auruna-* „диво, свирепо (животно)“, та не подлежи на съмнение, че келтската дума **eurus*, а на-вярно и слав. *юритъ* и лет. *auret* представлят заемка от езика на иранците, които, живеяйки в съприкосновение с турско-алтайските коннишки народи, също могли да научат от тях изкуството на яздата и първи измежду индоевропейските народи също си създали собствена конница³⁾. В свръзка с това иранците също несли индоевроп. основа *eru-* към яздата и проявената в нея смелост, та думите *aurva-*, *aurvant-* „бжрз“ също добили в авестийски и значението „храбръ“, „юнак“, „яздач“, „бжрзак-кон“, което се добавя също и в авестийските лични имена *Aurva-sara* „яздач-цар“ или „глава на юнак“ и *Asta-aurvant* — „той, който има смелостта на

¹⁾ За произведените от индоевропейска основа *er-*, *ere-*, *ereu-* думи виж Boisacq, Dict. étym. p. 714—715 s. *брұмі* и Walde, Lat. etymolog. Wörterbuch, p. 437 s. *orior*.

²⁾ За анаптичното *u* пред *r* и *t* виж Brugmann, ц. с., I², 1, стр. 822 и 432.

³⁾ Виж Schrader, ц. с., стр. 668—669 s. *Reiten*.

осем юнака", или „тоя, който притежава осем бързаци-коне" ¹⁾). Но келтите, както е знайно, не съжат се намирали в непосредствено съжедство с иранците, и затова не съжат могли да заемат направо от тях въпросната дума. Те съжат се нуждали в случая от посредничеството на един друг народ, който, бидейки тежен съжед, е бил същевременно изложен на иранско влияние. А такъв народ съжат представяли преди всичко траките. Последните, преди още да се спуснат от своята прародина към Балкански полуостров, съжат се намирали в непосредствено съжедство с келтите, както това може да се установи от някои общи за двата народа езикови елементи, каквито съжат *bitu-* и *-centus*²⁾, и съжат били при това постоянно изложени на влиянието на иранците, за което сведочи преди всичко присъщата само на тия два народа промяна на индоевроп. *k'v* в *sp*³⁾, а също и наличността на тракийски имена от ирански произход, каквито съжат *Ματ-σάδης*, *Παρι-σάδης*, *Μηδο-σάδης* и т. п.⁴⁾. Всичко това показва, че думата * *eurus* е минала у келтите чрез посредничеството на траките. Ето защо ни се налага да установим, какво би дало на тракийски келтската форма * *eurgus*, и да видим, дали имаме от нея рефлекси в запазените тракийски божески, човешки и хорографски имена.

От паралелните тракийски имена *Seutes*, Σεύθης, *Sautes*, Σαύτης от една страна и *Tutius* (= * *Teutius*, * *Toutius*), Τιούτα, *Tauto-medes* от друга страна⁵⁾, дето съжеставката на *Tutius* с *Tioúta* показва, че гласната *u* (= *ov*) в тракийски е могла

¹⁾ Виж Justi, *Iranisches Namenbuch*, p. 41 s. *Aurwasara*, p. 47 s. *Āstawwant*, p. 485 s. *aurwant* и 510 s. *sara*; Bartholomae, *Altiranisches Wörterbuch* p. 200 s. *aurva* и *aurvant*, *Aurvasara* и p. 261 s. *Āsta-aurvant*.

²⁾ Виж Kretschmer, *Einleitung*, стр. 239.

³⁾ Това поличава от епитетите на тракийския конник *Βατόποιος* и *Οβτάστοις* (виж бел. 6 на стр. 20) и от тракийските лични имена *Ἐσβένηρις* (Kallinka, *Antike Denkmäler Bulgariens*, no 190), *Esbenus* (W. Tomaschek, *die alten Thr. II 2, 9*) и *Ἐζέβηνης* (*Athen. Mitt. XVIII* 1893, стр. 70), дето *στ-* (= *z*) за стъпва, както в ирански индоевроп. *k'u*.

⁴⁾ За ирански имена у траките виж Kretschmer, *Einl.* p. 215—216, който тълкува името *Μηδο-σάδης* като *Mederruhm*.

⁵⁾ Виж Kretschmer, ц. с., стр. 228, и W. Tomaschek, ц. с., II 2, 41 s. *Σαύτης*, 42 s. *Σεύθης* и 38 s. *Tutius* и *Tioúta*. Въпросните имена съжат произведени от корен *gleu-* и *teut-* (виж Boisaq. ц. с., 860 s. *σεύω* и 963 s. *Τευταμίθης*). Тракийското *Tutius* съжапада изцяло с келтското *Toutius* у Holder, ц. с., II 1898 s. v.

пред *t* да получи преобразуване (както в оскийски¹), може да се установи, че първичната германска форма **eurus* би приела в тракийски следните три форми: 1) **euros*, 2) **urus*, 3) **aurus*. Първата от тия три форми — и то без всяко изменение — ни поднася началото на предадения у Хесихия епитет на бога Дионисий — Еўру-βάλιυδος, когото древните тракти, както е известно, също си го представляли обикновено като бог-ловец на кон²), а също и личното име Еўрос, което се предава в един делфийски надпис изрично като принадлежащо на тракиец³). Същата форма — но с известно изменение — ни дават тракийските лични имена 'Еўру-тэлмис⁴), 'Еўру-čelemis и 'Еўру-čelemis⁵), чиято първа половина представя основата на **eurus* (**ieurus*) в смисъл на гръцкото ἥρως. Както изглежда вторият елемент на дифтонга *eu* в тракийски може да мине във (*v*), както в оскийското τωFτο (= *teuto) „civitas“, и в тракийски *tūvtikis* „publicus“⁶), и след това да се превърне пред *r* в *b*⁷).

¹⁾ Сравни оскийското *tūrti* и *tūrrim*, *eituum* и *eitūvum*, дето *iu*, както предполага Buck, Elementarbuch der oskisch-umbrischen Dialekte, p. 29 и 30, § 47, се е произнасяло подобно на *u* в англ. „tube“. Вжв всеки случай -юв в *Tiūtā* при наличността на формата *Tutius* не може да се отждестви с *-iu-* в готското *tiuda* „народ“, тъй като в готски всяко индоевропейско е минало в *i*, та естествено и индоевропейското *eu* минало в *iu*. Напротив в тракийски индоевропейското е има тенденция да мине в *a*, а не в *i*, както личи, напр., от склонствателите *Micasenus* и *Micazanus*, *Nástoς* и *Nástoς* и т. п. у Kretschmer, ц. с., стр. 222.

²⁾ Че Еўру- в Еўру-βάλιудоς не може да има никако общо с гръцкото *άρρεν* напр. в Омировото *άρρεν* χρέωνу, поличава от-βάλιудоς, което не е гръцко и е произведено, както изтежка Perdrizet, Cultes du Pangée, стр. 18, от тракофирийското *βαλήγυ* „цар“, та вероятно Еўру-тук означава „ловец-конник“. И наистина Perdrizet, ц. с., стр. 21 и planche II, дава доказателства, че траките съхващали Диониса като бог-ловец. А тъй като тракийското **eurus*, както по-сетне ще видим, е било изтикано от гръцкото ἥρως, то самите гръци също могли да нарекат тракийския Дионис и ἥρως в смисъл на **eurus* „ловец-конник“, както ни показва староелийската култова песен: ἀλφατύ, ὥρῳ Αόνιος κτд. у Berg, P. L. G. 3, стр. 1299, на която се позовава F Deneken у Roscher Mythol. Lexikon I, стр. 2443 s. Heros.

³⁾ Виж Dumont-Homolle, Mélanges d'Archéologie, p. 471. Изглежда, че и в тракийски божеското име **Eurus* е могло да се употреби без изменение и като човешко; виж бел. 6 на стр. 21.

⁴⁾ За това име виж Tomaschek, ц. с., II, стр. 7 s. v.

⁵⁾ Виж. G. I. Kazarow, PWRE. SB. III, стр. 890 s. Hebruzelmis, дето автора предава имената с *spiritus asper*, понеже навсярно ги свързва с речното название *Eύros*.

⁶⁾ Виж Buck, ц. с., стр. 32, § 57.

⁷⁾ На това мнение е W. Tomaschek, ц. с., II 21. Впрочем в староирландски ги минало в *rb*; виж Brugmann ц. с., I², 1, стр. 328 и Thurneysen, Handbuch des Altirischen, стр. 119, § 199. Обаче не е изключена възможността, щото гръцкото *b* да означава в случая не *b*, а *v*.

Следователно и името на тракийската река "Εβρος", както и Εβρος в смисъл на „козел“ ("Εβρος τράγος βάτης καὶ ποταμὸς θράκης *Hesych.*"), съж в същност самото *eurus и то в първоначния му смисъл, та в една случай означава „втурваща се, бърза река“, а в другия — „пъргаво, бързоподвижно животно“¹⁾). — За втората конструирана форма (*uris) не може да се наведе ни един сигурен пример. Действително, в един неиздаден коннишки релеф от Тракия се среща формата ΟΥΡΕΙ, която би могла да се изтлкува като dat. sing. от *uris (ΟΥΡΕΙ = *urevi). Обаче вместо нея може да се чете също и [Ζ]ΟΥΡΕΙ, dat. sing.-от Ζόύρης, което не може да има нищо общо с предполагаемото *uris²⁾). — Третата установена форма (*aurus) се явява в първата половина на тракийските лични имена Ἀβρού-πολις, Ἀβρό-ζελμις³⁾, Αὐλού-πορις *Auli-renus*, Αὐλού-τραλις⁴⁾) (в последните три имена Αὐλού- е дисимилирано от *Auri- поради съгласната ρ в -τραλις,

¹⁾ Другояче тълкува A. Fick, Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung 1908 (том 42), стр. 85, тия две имена, като ги свързва по един доста изкуствен начин със старонид. *yábhati*, новосл. *jebem* = *futuo*. Във всеки случай той за пръв път е използвал при тълкуването на речното име "Εβρος" Хесихиевата гласа, която преди него не е била взета под внимание от Fligier, Mitt. der anthropol. Gesellschaft, Wien, VI 210 и от W. Tomaschek, ц. с., II 2, 93 s. v., а след него от Ст. Младенов. Списание на Бълг. академия, стр. 53, кн. X, 6 (1915). Нека добавя, че тълкуването, което давам тук, напълно подхожда за горното и средното течение на р. "Εβρος", днешна Марица, и че *spiritus asper*, с който почва античното речно име, показва, какво тая дума, с била преходдана от неограничено i(=j), което е могло да бъде доведено от гърците като *spiritus asper* (иандеер. *ios* = гръцко *σ*).

²⁾ Въпросния паметник е от Йени-кьой (*Amphipolis*) и сега се намира в Софийския музей (инв. № 5787). Той представя мраморна четириъгълна плоча, висока 0'19 м.; широка 0'23 м., дебела 0'075 м. Долната му половина липсва, дясната му рамка е отчупена, а горната е нашърбена в двата си края. В релефа е изобразен напълно възмъждал конник, който яди в дясно; главата му, покрита с гъста коса, е обожрана към зрителя; брадата му е къса и плътна; той е облечен с къс хитон и хладида, която се разва зад гърба му; в дясната си ръка държи къса пръчка с надебелени и заоблени краища. На горната рамка е издълбана думата ΟΥΡΕΙ, пред нея се забележва една чхрта, която или се дължи на механична повреда на камъка, или може да бъде остатък от буквата Ζ (в последния случай бихме имали нов епитет на тракийския герос, който напомня личното тракийско име *Zoubros*, деп. *Zouvrōnēs* в надписа от Араплар, Добруски, Изв. на Нар. музей, стр. 149—150, и произведеното от него име *Zouvrāzēs* в надписа от Пизос. Kalinka, № 34 I 26). — На ляво от главата на конника стои ΒΕΙΘΥΣ, а на дясно — ΑΘΟ[Y]. Буквите имат височина 0'015 м. и принадлежат навсярно към II или III век сл. Хр.

³⁾ Виж W. Tomaschek, ц. с., II 2, стр. 3 s. v. и G. I. Kazarow, Pauly-Wissowa Realencyklop., SB III 890 s. *Hebryzelmus*.

⁴⁾ Виж W. Tomaschek, ц. с., II 2, 48 s. v.

*renus, -πορις), а също и в първата половина на тракийските хорографски имена Αὔρε-λεβα и Ἀβρέ-στολα и на фригийското Αύλου-χρήμη¹⁾), дето тя може да застъпва сжатената форма на някое от горните сложни лични имена. Като рефлекс от основното значение на *aurus „втурващ се“, „блрз“ можем да сметнем името на един от притоците на Дунав — Αὔρας у Herod. IV 49²⁾). Навсякъде и названието на илирийския Асклепий *Medaurus* в надписа от Нумидия CIL III, р. 285, дето култа му е бил пренесен от далматински колонисти от Risinium, представя съчетание от основата *med- „левувам“ и тракийското *augus и означава хероса като лекар³⁾). Впрочем *augus влиза като съставна част и в илирийските лични имена Ἀθέτ-αυρος, Γάλ-αυρος (цар на тавланите), а и в някои източно-италийски речни имена като Μέτ-αυρος и Πίσ-αυρος, които могат да дължат своя произход на преселници от западните брегове на Балкански полуостров⁴⁾). Тий също тракийското *aurus се съдържа вероятно и в Κέντ-αυρος дето хент- както в Σατρο-χέντας, *Bithi-centus*, *Epta-centus* и други тракийски имена може да се свърже с галското *Cintu-* в *Cintus*, *Cintu-gnatus* и ирл. cét „пржв“⁵⁾), та да се добие значението „първи по язда“, „първи между конниците“).

¹⁾ Виж W. Tomaschek, ц. с. II 2, 53 с. Αὔρε-λεβα; Kretschmer, Einleitung 202 и бел. 3 към същата страница; Ramsay, Asia minor, стр. 236—237.

²⁾ W. Tomaschek, ц. с., II 2, 91 и Pauly-Wissowa, Realencykl. II 2435 с. в. е дошел до същото тълкуване на думата, като я свързва с иранското (зандското) augra, скр. arga „блрз“, от която дума излязох при обяснението на трако-келтското *eurus.

³⁾ Виж W. Tomaschek Betzenberger Beiträge, Bd II IX (1885), р. 95, който тълкува *Medaurus* като „heilkärtig“. Освен това сравни личните имена от Tacos у W. T. II 2, 12, Βέλ-αυρος и у Fick, Griech. Namen 76 Σιγ-αυρος, от които първото напомня Bed-arus от Торда, CIL III 917.

⁴⁾ Тия преселници не съ били само от илирийски произход, но и от тракийски, тий като първоначално траките съ се простирали чак до бреговете на Адриатическо море и от тамо съ били изтиканы по-сетне от нахлуващите в Балк. полуостров илирийци. Сравни статията на C. Palsch „Thrakische Spuren an Adria“ в Jahreshefte des öesterr. archäol. Instituts 10 (1907) р. 169 и сл.

⁵⁾ Виж Felix Solmsen, Thrakischi-Phrygisches, I. Thrak. Σάτρας, Σάτροχέντας в Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung, B. XXXIV (1891), стр. 68—69.

⁶⁾ Nazari, Riv. di fil. 32, 99 предполага, че αύρος означава кон (това значение впрочем дава и Tomaschek, ц. с., II 2, 5 на αύλο-, αύρο-, αύρου-, с което почват известни тракийски имена) и тълкува думата κένταυρος като „qui aiguillone les chevaux“; виж Boisacq, ц. с., стр. 434 с. в. Вжпреки Hirt, Indogerm., стр. 512 ведското „Gandhavarā-h“ няма нищо общо с κένταυρος; сравни Meillet, Introd. 364.

А навсярно и *αύρι-* в гръцкото *αύρι-βάτης* „бързоходец“, *αύρι* = *ταχέως* и *αύροι* „зайци“, т. е. „животни, които бързо бягат“, дето гласната *i* е също анатикична, стои в връзка с **aurus* в основното му значение и представя заемка от тракийски¹⁾.

Но освен установените до тук от нас три форми, с които се е означавал у траките хероса, трябва да приемем още две: 1) **erūs* и 2) **ärus*, тъй като втория компонент на двугласната *eu* е могъл — поне в някои диалекти — да изчезне и напълно, както личи от тракийското *ζετραῖα* = *χότρα*, дето *ζετραῖα* стои вместо *ζευ-τρα-*²⁾ и от тракийското лично име *Σεύθης*, у Kalinka, ADB № 34, I, 59, произведено от основата на *Σεύθης* с хипокористичния умалителен формант *-lo-*. Освен това сравни тракийските лични имена *Tiatus* — *Θιαθιοῦς*³⁾, произведени навсярно от основа *teuto-*, дето гласната *i* пред *a* ни подсеща за формата *Τιούτα* покрай *Tutius*⁴⁾, и *Μουκά-τραλις* — *Mucatralis*⁵⁾. Впрочем редуването на *e* с *a* е характерно за тракийски, както ни показват съпоставките *Δαλά-τχρβα* — *Τέρβος*, *Σάρκη* — *Σέρχις*, *Νέστος* — *Νάστος*, *Micasenus* — *Micazanus*⁶⁾. Току-що установените тракийски форми за името на хероса, и то с преобразация, ни поднасят тракийските хорографски имена *Βηρη-ταρος* и *Bre-iero-phara*⁷⁾. Че тук *-taros* и *-iero-* не представляват гръцкото *τρως* в тракизувана форма⁸⁾, показва: 1) надписа от Драма: *ΙΕΡΟΙ ΑΠΣΑΛΩΝΙ*, дето *ΙΕΡΟΙ* представя dat. sing. не

1) Boisacq, ц. с., стр. 102, с. *αύρι-βάτης*, смята, че етимологията на тия думи е тъмна, тъй като те не могат да се свържат нито с ир. *augva-aurvant-* „бърз“ поради епитетичното *u*, нито с латинското *auriga* (= *os* + *iga*, от *ago*; виж Walde, Lat. etym. Wb. p. 56 s. v.).

2) Виж Kretschmer, Einführung стр. 228, дето той се позовава на мнението на G. Meyer. Заменяването на индоевр. *eu* с *e* е характерно и за днешния албански език. Във всеки случай факта, че от индоевр. **eurgus* могат да се получат в тракийски пет форми, показва, че тия език е бил диалектично силно диференциран.

3) За това име виж W. Tomaschek, ц. с., II 2, стр. 36. s. v.

4) Виж бел. 1 на стр. 25.

5) За тия имена виж. W. T. II 2,26.

6) Виж Kretschmer, ц. с., стр. 222.

7) Виж Procopii de aedificiis (ed. Haury) IV 11, р. 147, 8 и W. Tomaschek, ц. с., II 2, р. 59 и 69 s. v., дето той е склонен да изтълкува *Bre-iero-phara* като „*Burg beim Herosmarkt*“.

8) За ютата, с която почват тия форми, виж бел. 2 на стр. 22, а за отношение той към *spiritus asper* — края на бел. 1 на стр. 26.

от *Ιερός* (= *ἱερῷς*), а от преизтувано *егис (= *ἱερῷ*)¹⁾; 2) надписа от Нумидия, издълбан върху жертвена скала навсярно по желанието на войник-тракиец, който е бил тамо на служба: *Ieru Aug(usto) etc.*²⁾. — Но особено внимание заслужва втората от установените напоследък тракийски форми за името на хероса — *ἀρυ-s = ἄρεν-s. Тя съвпада с името на гръцкия бог на войната *Ἄρεις* = *Ἀρῆς*, откъдето може да се заключи, че името му е минало от траките у гърците³⁾. В такъв случай трябва да приемем, че тракийският херос е бил не само бог на бързото втурване, и на устрема в лова, но и бог на войната. И това е много естествено, тъй като за първобитния човек едва ли е имало никаква съществена разлика между лова на зверове — същинския лов и лова на хора — войната. Ако въпреки това у гърците е минало името на тракийския херос като име на бога на войната; а не и на лова, то това може да се обясни с обстоятелството, че преди това у тях е била вече обособена Артемида като богиня на лова. В случая, разбира се, е могло да бъде от значение народно-етимологичното свързване на чуждата дума *Ἄρεις* или *Ἀρῆς* с гръцкото *ἀρή* „рана“ и *ἀρτημένος* „ранен“⁴⁾. Впрочем в подкрепа на тракийския произход на името на гръцкия бог на войната се явява твърдението на Херодота V 7, че Арес бил тачен заедно с Диониса⁵⁾ и Артемида⁶⁾ от всички тракти, дето —

1) Надписът е публикуван у Dimitras. *Μακεδονία*, № 1065. G. I. Kazakov в Pauly-Wissowa, Realencykl. SB. III s. Heros, p. 1141, предполага, че в него трябва да се чете ΗΡΩΙ вместо ΙΕΡΩΙ. И действително гръцкото *Ιερός*, както и лат. „sacer“, което означава не толкова „свет“, колкото „посветен“, не се употребява самостойно като божески епитет. G. Seuge, ц. м., стр. 3, бел. 1, погрешно цитува надписа: *Ἐρωι οὐχίν*.

2) Виж CIL VIII 5673. R. Peter у Roscher's Mytholog. Lex, I p. 110 s. Ieru, предполага че Ieru е божеско име.

3) До тоя възглед, макар и по друг път, съ дошли доста митологи. Тъй, напр., Sauer, Pauly-Wissowa, Realencykl. II, p. 642 s. Ares 2 смята Ареса за бог на тракийски племена в Гърция. Аз считам за излишно да се спират върху възможността спонтанно да се е образувала в гръцки език формата *Ἄρεις* от индоевр. *egi* — чрез степента *aegei* —, тъй като последната степен не се среща в никоя друга гръцка дума, произведена от индоевр. *er*: ог-.

4) Изхождайки от тия думи Fick обяви името *Ἀρῆς* за гръцко, като му дава значението „наранител“, „нападател“, което е доста пресилено; виж Boisacq, ц. с., стр. 76 s. *ἀρή* и W. Tomaschek, ц. с. II, 55.

5) Че Дионис (= * Διόσουρος) е тракийско име, едва ли може да има съмнение. Виж Kretschmer, ц. с., 241 и Perdrizet, ц. с., стр. 49.

6) С Артемида Херодот означава тракийската Bendis, която по мнението на Tomaschek, ц. с., II 47, е богиня не толкова на лова, колкото на брака и семеенния живот.

при липсата на всякакви посвещения на Ареса от Тракия — ще тряба да приемем, че с името на Ареса гръцкият историк е означил в същност онова божество, на което по-сетне под гръцкото име ἥρως траките съпосветили толкова много оброчни плочки с изображение на конник-ловец¹⁾). Пък и според Омира родината на Ареса е Тракия, която изобщо е била наричана Ἀρεία, т. е. земя на Ареса; при това като водител на проникналите в долината на Темпе траки легендата сочи Ареса, а Поливий говори за Ἀρειον πεδίον в Тракия. Освен това у малоазиатските витинци, които съптраки и съпсе наричали никога по реката Струма Στρυμόνος (Нег. VII 75), най-топлия месец през годината — юлий — се е наричал Ἀρειος²⁾, а в един от късите химни, приписвани Омиру (№ 8), се възвеличава Арес като бог на слънцето, който от небото придава с своите лъчи сила и смелост на човешките сърца³⁾. Както изглежда витинците и изобщо траките съпсъзирали в слънцето неуморим пребродвач⁴⁾ и съпси го представяли като бог-конник⁵⁾, чието въздействие върху вегетацията през лятото им напомняло опустошенията, причинени от войната⁶⁾, та съп могли да нарекат с неговото име най-горещия месец през годината, а също и самото слънце⁷⁾. Във всеки случай за

¹⁾ До същия възглед, макар и по друг път дохажда и Pick, Arch. Jahrb. XIII 163.

²⁾ "Ἀρείος се явява като название на месец не само у витинците, но и у тесалийците, които несъмнено в това отношение съпшили повлияни от траките. Сравни Kubitschek, Pauly-Wissowa, Realencykl. II, p. 626 s. Ares no 14.

³⁾ Виж бел. 4 към стр. 335 у Preller, Griechische Mythologie (IV издание от Robert), отдето личи, че Rulinken и G. Hermann считат този химн за съчинен от орфиците.

⁴⁾ Това съвящане в своята основа е присъщо и на гръците, старите индийци и други индоевр. народи. Сравни Rapp, Roscher's Mytholog. Lex. I p. 1998—1999 и Jessen, PWRE, VIII, p. 87—88, s. Helios.

⁵⁾ Наверно и в този случай тракийците съпшили повлияни от иранците, както може да се заключи от назирането на слънчевия бог в Авеста *Aurvat-aspa*, което стои върху монети от *Turuška*. (Сравни Justi, Iranisches Namenbuch, p. 41 и Bartholomae, Altiran. Wörterbuch, p. 200, s. v.). То ни наежда на мисълта, че иранците съпшили представляли слънцето не като бог, който се вози в колесница (така съпшили представяли гръците и индийците), а като бог-яздач, който сам язди свояте бързи коне.

⁶⁾ Подобно съвящане имаме и у асироравлонците, както показва изтъкнатият от Tomaschek, ц. с. II, 55 факт, че те съпсъзирали на бога на войната планетата, на която съпшили приписвали прекомерните горещини през лятото.

⁷⁾ Арменското аген „слънце“, което Tomaschek, ц. с., II, 55, иска да свърже с "Ἄρης, няма нищо общо с тракокелтското „eurus“, понеже както

култа на Ареса у витинците достатъчно говори доста разпространеното между тях лично име — **Ἀρεῖανός*¹⁾). Отражение от основното значение на тракийското **arus = *areus* „бърз“, „втурващ се“, представя названието на един поток на витинския бряг — *Areus = Ἀρεὺς*, Plin. V 148. Навсярно от основата на **arus* е произведено и македонското название на Херакла — **Ἀρύτος* ‘*Ἡράκλης παρὰ Μαχεδόσιν*, Hesych., като бог ловец и воин²⁾, дето форманта -то-, -т-, ни напомня родителния падеж **Ἀρύτος*, който се среща покрай **Ἀρεός* и **Ἀρεώς*³⁾, а също и дателния падеж **Ἀρύτη*, който стои вместо очакваното **Ἀρύτη* в един оброчен надпис от Тракия⁴⁾). Тъй също македонското название на Ериниите **Ἀράντίδες* (*Ἀράντίσιν*)

още Hübschmann, Armen. Gramm. I, стр. 424, е изтъкнал, гласната *a* в случая е протетична, та арменската дума скътвества на старонид. *raui-š*, от чиято основа преко атипа-*s* и атиша-*s* „червеникав“ (ирански *agusa-* „бял“) е произведено на ивицки аги-*s* и на пракрит уиг, уог „слънце“ (сравни цитуваната литература Walde, Lat. etym. Wb., стр. 530 s. ruber). Малко по-другояче стои въпроса с етруските думи *egus* и *agus*, ако наистина първата има значение „слънце“ (затова обикновената дума в етруски е *usil*), а втората — на гръцкото *ἥρως*, както настоява Sophus Bugge, Etr. und. Alt. p. 1, и Das Verhältnis der Etrusker zu den Indogermanen, p. 202, понеже тия думи съм могли да бъдат засега от тракофриг. племена, с които етруските, бидејки още в М.-Азия, съм се намирали в съжедство; виж Kretschmer, Einl. in die Altertumswiss. v. Norden und Gerchen, II изд., част I, p. 556—557, дето се изтъква, че гръцкото название на етруските *Tūrrtuō* напомня по своето окончаване прилагателните, произведени от тракийски или малоазиатски хорографски имена. — Шо се отнася пък до сближението на Арес с германското *Ear*, *Eor* у Grimm, Deutsche Mythologie, I 167, то е в същност несигурно, тъй като значението на въпросните думи не е установено.

¹⁾ Виж Tomaschek, ц. с., II 54.

²⁾ Höflin, die Makedonen, стр. 93, изтъквайки, че Хесихиевата гласа: **Ἀρύτος* ‘*Ἡράκλης παρὰ Μαχεδόσιν* стои между гласите *ἀρύτον* и *ἄρθρος*, изказва мнението, че **Ἀρύτος* е невсярно предадено, и затова е склонен, както личи от регистра на македонските божески имена на стр. 281, да постави вместо него **Ἀρύτος*. Но формата с -*o* може да се подкрепи от *[Η]ρύτη* в един тракийски оброчен надпис, който цитувам по-долу, та по-скоро трябва да приемем, че Хесихий е направил една малка грешка при наредждането на гласите по забучен ред. Шо се отнася до етимологията на името, W. Tomaschek, ц. с., II 55, го свързва с гръцкото *ἄρτη*, *ἄρτιάνος* и пр. и му дава значението „наранител“, „нападател“, каквото дава впрочем Fick (виж бел. 4 на стр. 29) на името **Ἀρύτη*. Обаче Херакъл е по-скоро ловец и преследвач на зверове и чудовища, отколкото никакъв безогледен нападател.

³⁾ За родителния падеж **Ἀρύτος* виж Eustath. H. 1133, 16 и Theophr. у Steph. Byz. s. **Ἀρύτη*.

⁴⁾ По-точно от Акча-Кайрък (Кърджалийска околия). Според Добрушки Министерски сборник XI (1894), стр. 82 № 22, надписа гласи: *Σαύθης Ἄγε-* *φ[λού?]* . . . *ρωτη βύχιν*. Обаче пред *ρωτη*, както показва прегледаният от мене камък, се долавят ясни следи от буквата *η*, та се добива формата **Ἀρύτη* или **Ἀρύτη* (а не **Ἐρύτη*, както предполага G. Seure, ц. м., в края на бел. I към стр. 3), която представлява контаминация от гръцкото **Ἀρύτη* и македонското **Ἀρύτος*. Освен това виж G. Seure, BCH 1912, Collection Stamoullis, p. 589 и 590, № 43, fig. 28^a, дето не може да се установи, дали трябва да се чете **Ἀρύτη* или **Ἀρύτη*.

ἐρίνυος: Μακεδόνες Hesych.) в смисъл на „богини преследвачки“ стои в известна връзка с основното значение на **eurus* и **arus*¹⁾.

Изхождайки от първоначалното значение на **eurus* като бог на устрема в движението, ние изтъкнахме, че той, запазвайки това свое значение, е бил съвящан като конник-яздач, за каквото е минавало даже и слънцето, от което зависи в доста голяма степен вегетацията и живота, а също и като ловец на животни, откъде лесно е могло да добие и значението на ловец на хора, с други думи на воин. Благодарение на всичките тия значения трако-келтският **eurus* лесно е могъл да се превърне и в бог покровител и защитник от всякакви напасти за живота и смъртта, както личи преди всичко от епитетите на тракийския ḥρως²⁾, и тъй да се доближи по значение до гръцкия херос, в който се отразява главно култа на прадедите. Затова и траките, бидейки под непосредственото влияние на гръците, съже отлождествили с него своя **eurus*, като съже изхождали главно от значенията, които съже били общи за двете божества. В това отношение е изиграло навсярно известна роля и обстоятелството, че гръцкото ḥρως, макар и произведено от съвсем друга индоевропейска основа **sver-* или **ser-*, чието значение между другото става ясно и от готското *svers* „тачен“, „ценен“ и от гръцкото *Ἥρα* = *Ἥρα* = **serva* „покровителка“³⁾, е напомняло звуково тракийското **eurus*, **erus*, **arus*. Но въпреки това в посветените на тракийския херос релиефи прозират присъщите нему първоначални чжрти, както съже тия на яздача, ловеца и

1) Тълкуването на „Αραυτίδες в смисъл на „кълнящи“, „проклинаващи“, което Fick ни дава, а Hoffmann, ц. с., стр. 96, коригира в смисъл на „преситени с клетви или проклинания“, изхожда от гръцкото ἀφά „клетва“, ἀφάω „проклинам“. Обаче Ериниите не съже тия, които проклинат или взимат върху себе си проклятията, а ония, които преследват и заставят престъпника, та по-скоро македонското им название ще стои в свръзка с основното значение на **eurus*, **erus*, **arus*, отколкото съже споменатите по-горе гръцки думи. За връзката между Ἀρης и Ἄραυτίδες виж Tümpel, Pauly-Wissowa, Realencykl. II, p. 379 s. Arantides.

2) Виж G. I. Kazarow, Pauly-Wissowa Realencykl., SB III, p. 1114 s. Heros, III Name und Beinamen.

3) За етимологията и значението на гръцкото ḥρως виж Schrader, Reallexikon 1917², стр. 18, 21, 22 s. Ahnenkultus; Boisacq, ц. с., 329 с. v.; Bréal CR. de l'Acad. des inscript. 1906, 200; Weinreich DLZ 1917, 792; Usener, Göttfernamen 248 etc.; W. Tomaschek, ц. с., II 2, стр. 58. Във всеки случай от индоевроп. *er-* не може да се произведе гръцкото ḥρως. От него, разширено в *egeip-*, *erip-* може да се произведе гръцкото Ἐρινύς в смисъл на „преследвачка“; виж Boisacq, ц. с., 712 s. v.

войнит. Това показва, че древните траки, макар и в епохата на религиозния синкретизъм, към която се отнасят повечето релефи, посветени на хероса, да съм възприели изцяло гръцкото название за него, все пак съм гледали на него не само като на бог-покровител на хората и владетел над смъртта, каквото е гръцкия херос, но и като на бог на яздата, лова и войната, каквото е бил преди всичко тракийският **eurus*. Последното обстоятелство, че траките съм обожавали под името ἥρως и бога на войната, достатъчно обяснява, защо въпреки всеизвестната им воинственост не е могло да си пробие път у тях тачението на Ареса, като бог изключително на войната, за каквото е минавал у гръците, макар и самото му име да е било от тракийски произход, и защо липсват всякакви посвещения на тия бог от Тракия. Впрочем синкретизъмът между ἥρως и **eurus* има по всяка вероятност своето изходище в Тесалия, Фокида и Беотия, дето съм дошли и съм се слели с тамкашното гръцко население отделни тракийски рояци¹⁾, прокудени от дотогавашните си селища поради спушчанието на северни народи към юг, което е предизвикало също и изселването на фригите в Мала-Азия. Така само може да се обясни, че култът на Ареса, който представя у гръците само един от аспектите на тракийския **eurus*, именно войната, е най-силно застъпен в Беотия, която е и неговото най-старо седище в Гърция²⁾, и че в Беотия и Тесалия посвещенията на хероса най-често съм свързани с коннишки изображения³⁾ — нещо, което напомня един друг аспект на **eurus*, именно яздата. Навярно и в установяването на типа на тракийския конник съмс средствата, които дава гръцкото изкуство, съм играли особено важна роля току-що споменатите гръцки страни, и то вследствие на заседналите там тракти. Но, разбира се, за това съм съдействували не малко и колониите по Черно и Бяло-море, дето самите гръци съм били в постоянен контакт с траките.

¹⁾ Доказателства за това у Kretschmer, ц. с., 242 и 243, и Perdrizet, ц. с., 66—70.

²⁾ Виж A. Furtwängler у Roscher Mytholog. Lexikon I p. 482—483 s. Ares.

³⁾ Виж F. Deneken у Roscher Mytholog. Lexikon, I p. 2561 s. Heros и Eitrem, Pauly-Wissowa Realencyklopädie VIII p. 1144 s. Heros.

Де се намирал гр. Девол

От Проф. В. И. Златарски

Византийският историк Георги Акрополит разказва, че след отцепването на епирския деспот Михаила II Ангел (1237—71) от Никея в 1253 г. по подбуда на стария, ослепен от Ивана Асеня II, Тодора Комнин, никейският император Иван Ватац (1222—54) потеглил в поход против деспота, и, докато се намирал още в Остров, получило се известие, какво „Костур и цялата околнна страна се подчинила на императора и Деволите, както малкият, тж и големият, преминали на страната на императора“¹⁾). Под израза αἱ Δεαβόλεις δέ, ἡ τε μικρὰ καὶ μεγάλη по-рано се разбирали два града: голям и малък Девол и са ги търсели по горното течение или при изворите на реката с същото име. Такова разбиране на този израз първ даде Ш. Дюканж в своите коментарии към „Алексиадата“ на Анна Комнина. В обяснението си за гр. Δεάβολος той пише: Duplicem Deabolim statuit idem Acropolita cap. 49: magnam et parvam. Unde forte Δεαβόλεις numero multitudinis effert Cantacuzenus lib. I, cap. 55. Hodie Diaboli, haud procul a lacu Achridis²⁾). Дюканж посочва, че в негово време имало гр. Девол недалеч от Охридското езеро въз основа на съвременните нему географски карти, на които, наистина, е отбелязан гр. Diavolo и Diaualo³⁾, следов. в XVII. век изглежда, да е съществувало такова селище южно от Охридското езеро.

¹⁾ *G. Acropolita*, ed. Heisenberg, p. 91, 9—11: εὐθὺς γάρ ἡ Καστορία καὶ ἡ περὶ αὐτὴν ἀπασα χώρα προσερρύη τῷ βασιλεῖ, καὶ αἱ Δεαβόλεις δέ, ἡ τε μικρὰ καὶ μεγάλη, τοῦ βασιλέως ἐγένοντο.

²⁾ *Anna Comnena*, ed. Bon. II, p. 512. — Като говори пък за река Девол, Дюканж (ib., p. 653) пише: „Fluvii istius fontes haud procul ab Achridis palude, ubi oppidum Diabolus vel Deabolis, de quo supra egimus, et a quo nomen sumpsit, statuit Sophianus (вероятно с. Сопотни на запад. бряг на ез. Малик), qui inde in sinum Thermaicum effluit.“

³⁾ В доста богатата сбирка на Географския институт при Университета ние намерихме следните карти от XVII. век, на които има отбелязан гр. Dia-

Големият авторитет на Дюканжа не само закрепил това разбиране, но по-сетне се търсили тия два града с име Девол. Така, Ф. Пукевил отбелязва, че на три четвърти лий юго-източно от Корча се намирали развалини на някакъв-си стар град с стени от циклопически строеж, който се наричал от жителите „Стари Девол“ (Ески Девол) и който, вероятно, е наследил Селасфор¹⁾, а на сев.-изток от развалините на разстояние една лий било разположено селище (village) Девол, което е запазило името на цялата област.²⁾ Тия данни били достатъчни за Е. Голубински, за да приеме, че „въ настоящее време извѣстны — воверыхъ, городокъ (?) Дѣволъ, находящійся на лѣвомъ верхнемъ берегу р. Дѣволъ, — вовторыхъ, развалины города, называемыя Ески-Дѣволъ или Старый Дѣволъ и лежащія недалеко на юго-западъ отъ городка Дѣвола: древнимъ они соотвѣтствуютъ — развалины Ески-Дѣволъ, по всей вѣроятности, большому, а городокъ Дѣволъ малому Дѣволу“³⁾. Но преди Голубински и П. Аравантинос, който така също различава „малж“ и „голям“ Деволи, определя, може би под влиянието пак на Пукевиля, положението на гр. Δεάβολις в село (τὸ χωρίον) Девол сев.-източно от Корча при р. Δεάβολιν (Εορδαῖκόν, т. е. до втичанието ѝ в ез. Малик), която се влива в р. „Αφον (Семани), оттам преминава през ез. Малик, дето се намира и едноименна клисура при с. Цакони⁴⁾.

Обаче трябва да се забележи, че мъжко може да се допусне, щото тия два едноименни града да са били тъй близу

volo или Diaualo южно от Охридското езеро: 1. Macedonia Alexandri M. patria etc. от I. Laurenbergius от края на XVI. или нач на XVII в. 2. Graecia nova etc. от Tobias Conradus Lotterus 1623 г. 3. Macedonia, Epirus et Achaia от G. Blaeu 1645—1650. 4. Macedonia, Epirus, Livadia, Albania e Iannia от Giacomo Cantenelli 1684. — На картата European Dominions of the Ottomans or Turkey in Europe. London. Js. Wyld 1795 е означен само гр. Devol на пътя от Костур за Охрид южно от ез. Охридско.

¹⁾ За това име се говори по-долу.

²⁾ F. Pouqueville, Voyage de la Grèce. Paris 1820, vol. 2, p. 388—389.

³⁾ Е. Голубинская, Краткий очерк православныхъ церквей. Москва 1871, стр. 59; а на стр. 77, като говори за Деволската епископия, той пише: „оба они (города, носившихъ имя Дѣволъ) находились въ верховыхъ рѣки того же самого имени, на югъ отъ Ахриды и Преспы и на сѣверозападъ отъ Кастроїи. Въ которомъ именно была кафедра епископа, остается точно неизвѣстнымъ, но по всей вѣроятности — въ томъ, который называется большими и который въ настоящее время въ развалинахъ“.

⁴⁾ П. Αραβαντινός, Χρονογραφία τῆς Ἡπείρου. Αθῆναι 1856, т. II, с. 42 и 181 у Α. Μηλιαράκη, Ιστορία τοῦ βασιλείου τῆς Ηπείρου καὶ δεσποτάτου τῆς Ηπείρου. Αθῆναι 1898, стр. 394, бел. 1.

един до друг; ако наистина е съществувало в края на XVIII. и нач. XIX. век, когато е пътувал Пукевил, село Девол в означеното от него и от Аравантинос място, то може да се смятря само като ново селище, което е получило името си от реката, следов. то не може да има нищо общо с някакъв втори стар град с същото име. Що се отнася до Ески-Девол, чито развалини произвели впечатление у Пукевиля с своя циклопически градеж, то те по-скоро могат да се приемат за развалини на стария илирийски град Δηβολία, споменат у Птолемея, отколкото за средновековна крепост-град, какъвто е бил търсеният от нас Девол. Освен това у Пукевиля, както и у Аравантинос, съвсем са обжркани системите на планините и реките, така че там, дето той поставя с. Девол — на левия бряг на р. Девол, преди последната да се влезе в ез. Малик, там съвсем не тече тая река, а неин приток. Но главното е това, че пътници, които са споходили след Пукевиля ония места, както *Ami Boué*, който точно определи изворите на р. Девол¹⁾, *I. G. Hahn*, който изброява всички села по течението и в областта на горни Девол²⁾, а в най-ново време *G. Waigand*³⁾ и *B. Кънчов*,⁴⁾ не споменуват за съществуването нито на Ески-Девол, нито за село с същото име⁵⁾; също такива не са отбелязани на никакъя от по-новите карти, с изключение на ония, които са съставени по данните на Пукевиля⁶⁾.

При тия възможни и сериозни възражения, които основно разклащат мнението за два средновековни града с име Девол, то все пак се усвоява до последне време от издир-

¹⁾ *Ami Boué*, Recueil d'itinéraires dans la Turquie d'Europe. Vienne 1854, t. II, p. 23—25.

²⁾ *J. G. v. Hahn*, Reise durch die Gebiete des Drin und Wardar. 2te Abteil. Geographischen Notizen. DWAk. phil.-hist. Classe, Bd. XVI (1869), S. 48.

³⁾ *G. Waigand*, Die Aromunen. Leipzig 1895, Bd. I, S. 106—111.

⁴⁾ Македония. Етнография и статистика. София, 1900, стр. 87.

⁵⁾ Так ще трябва да причислим и Х. Καρμίτσа, Γεωγραφία τῆς Κορώνης καὶ τῆς περιοχῆς. Θεσσαλονίκη 1888, вж. българския и превод „География на Корча и околността ѝ в „Книжици за прочит“, издав. в Солун, кн. VIII—X (1891), стр. 192—194, дето са изброени всички села, които са влизали в Корченския каймакамлък, и нийде не се споменува с. Девол.

⁶⁾ Каквито са, напр., 1. Carte der Europäischen Turkey in XXI Blättern, herausgegeb. von dem k. österr. Generalquartiermeisterstabe im Jahre 1829 и 2. Carte von dem Königreiche Griechenland etc., herausgegeb. von der litter.-artistisch. Anstalt der J. G. Cotta'schen Buchhandlung in München 1832.

вачите¹⁾). А между това В. Томашек още през 80-те години на миналия век достатъчно обосновано доказа, че е имало в средните векове две местности или области (zwei Landschaften) с име Девол, които съ лежали при изворите на източния или малкия и западния или големия Деволи, като първ посочи при това, че това име произлязло от старо-илирския град Δευολία, което съобщава Птолемей.²⁾ И наистина, това най-добре се види от следните места в историята на Giovani Musachi от 1510 г. Като изброява областите, които владеел Андрей I Музаки (1280—81), родоначалник на дома Музаки, в качеството си на севастократор и управител на г. Берат, между другите отбелязва: il paese de Devoli maggiore, e nota, che c'è una terra che si chiama Vescop, la quale e distruta; il paese de Devoli minore insino a Nestrano, la quale e una citta ruinata. А пък, като говори, как разпределил владенията си между своите синове, пише, че на сина си Адриана между другото дал il paese de Devoli maggiore con la citta de Corizza et il casal de Savoiana, а пък на сина си Константина дал tutto il paese del Devoli minore e la citta de Costurri seu Castoria con tutti suoi casali per fin a Nostramo, la quale e citta desolata³⁾. И тъй, от тия цитати се ясно види, че под имената „малък и голям Девол“ се разбират двете части на реката същото име, които се делят от ез. Малик, както това показват градовете и селата, които се отнасят към техните области, а именно: в областта на големия Девол се споменуват град Corizza, днеш. Корча, селище Vescop, запазено в днеш. Воскоп, западно от Корча и село Savoiana, днеш. с. Совияни на западния бряг на ез. Малик — там, дето р. Девол изтича от това езеро; в областта на малкия Девол са означени гр. Костур и гр. Ne(o)stramo, днеш. с. Нестрам на р. Белица, ю.-зап. от Костур; следов. под израза ἡ μικρὰ καὶ μεγάλη Δεαβόλεις у Г. Акрополита ще тряба да се разбират не два града, а две области, разположени — малката по горното течение на р.

¹⁾ H. Gelzer, Ungedruckte u. wenigbekannte Bistümerverzeichnen usw. в Byzant. Zeitsch. II (1893), S. 49. — H. Туницкий, Св. Климентъ, епископъ словенскій. Сергіевъ Посадъ 1813, стр. 177—178.

²⁾ W. Tomaschek, Zur Kunde der Hämus-Halbinsel. II Idrisi. SBWAK. Bd. CXIII (1887), S. 338—339. S.-Ab. S. 56—57.

³⁾ Giovani Musachi, Historia della casa Musachia, edit. K. Hopf, Chroniques gréco-romanes. Berlin 1873, p. 280 et 294.

Девол от изворите му под пл. Грамос до вливането му в ез. Малик и *голямата* по течението на същата река от изтичането ѝ от същото езеро до съединението ѝ с р. Озум¹⁾. Че в такъв широк смисъл трябва да се разбира тая област показва и терминат в *Държавският хард*, употребен от Ив. Асеня II в грамотата на дубровничаните (1231), дето тая област е поставена между Прилепската хора и земята Арбанаска²⁾. Наред с горния извод ще посочим още и на това, че на друго място у Г. Акрополита, както и у други византийски писатели, дето се говори за гр. Девол, нийде не се изтъква, че е имало два едноименни града, или пак да се назовават те с епитети „малък“ или „голям“. Очевидно става, че в средните векове е съществувал само един град Девол, както това ще се установи по-нататък, тай че целият въпрос се свежда към това: де се е намирал той?

Като взема под внимание късновизантийското име на този град — Σελασφόρος и го съпоставя с българската дума „звезда“, В. Томашек го търси при днеш. село Звезда, ю.-зап. от Преславското езеро, при вливането на малкия Девол в ез. Малик, на височината отляво на пътя от Корча за Ресен, следов. според Томашека, гр. Девол се е намирал по горното течение на реката същото име.⁹ Напоследък И. Десаритис го определя така: „Η Δεβόλη (или Δεάβολις), споменуван в църквата като епископско седалище, или е било тогава (в XI. век) нѣкое малко селище около Звезда (бивши Σελασφόρος), или така се е наричала само областта (ἡ γραμµή) около река Девол, или пак, според други, Δεάβολις се е казвало там нейде наблизу

1) Че аи Асафълес в мн. ч. се разбира тъкмо области, се подтвърждава и от израза у *Cantacuzenus*, ed. Bon. I, p. 279: οι τάς Ασαφόλεις γεμάτων 'Αλβανού νομάδες καὶ οι τάς Κολωνίας'. Печатаното в Мюнхен 1740 г. житие на св. Наума носи надслов: 'Ακολουθία τοῦ δούον καὶ θεοφόρου πατρὸς ἡμῶν Ναοῦν τοῦ Θαυματουργοῦ, τοῦ ἐν τῷ Αἰγανέσῃ Διαβόλους κατέπέντον; очевидно, тук Асафълес е употребена пак в смисъл на област Деволска, и то малката. — Ср. в славянския превод на Наумовото житие, издаден в „Гласник“, кн. 63 (1885), стр. 3: Ъ въ Ливане дѣволскос прі краинеа охрѣтскаго.

²⁾ А. Ильинский. Грамоты болгарских царей. Москва 1911, стр. 13, п. 6.

³⁾ W. Tomasesek, п. т., стр. 57 и 67. — Ст. Новаковић, Први основи словенескe книжевности и пр. Београд 1893, стр. 67—71, като различава река, град и област с име Девол, приема определението на Томашек за местонахождението на гр. Девол при с. Звезда; но в статията си Охридска архиепископија и пр. „Глас“ 76 (46) (1908), стр. 10, той се въздържа и не се изказва тъй определено за града и говори само за областта на р. Девол.

възле село, наричано *Σαραγέτη*.¹⁾) Вече това колебание в определението на Девол ясно показва, че съществува смущава престава за местонахождението на този град. Обаче географските и топографски данни, които намираме у византийските автори за гр. Девол, ясно показват, че той се е намирал в същински друго място.

Послата, кето трябва да се търси този град, се определя от старините здания на Анна Комнена в разказа ѝ за войната на Алексий I Комнина (1081—1118) против Боемунда Тарентски (1055—1111). Когато през пролетта 1105 г. Алексий I потеглил от Солун в поход, тя пише: „императорат се стремеше в далечно пътуване и през Пелагония досяща в Девол, който се намира при полите на казаните недостъпни пътеки“ и пр. а из друго място тя пише: „императорат, като стоеше на лагер около полите на проходите и при Девол задръжаше сияния, които се мярчеха да преминат към Боемунда“ и пр.²⁾. Ако Алексий I, отивайки в поход против Боемунда, който в това време обсаждал Драч, минал от Солун през Пелагония (Битоля), за да дойде в Девол, който се намирал при полите на никаква-си планина, и ако той се разположил на лагер при гр. Девол и около полите на проходите, от това ясно става: 1. че за да отиде на запад към Драч, маршрутят му е вървил от Солун през Битоля и Охрид, т. е. по стария път, известен под име *Via Egnatia*: Солун—Воден—Острово—Битоля—Охрид—Петрила—Драч; 2. че той съвсем не е минал по горното течение или покрай изворите на р. Девол, следов. той не е можал да се разположи на лагер там, а оттука 3. че гр. Девол е лежал по пътя от Охрид за Драч. Очевидно, императорат е избрали тоя град като такъв централен пункт, откъдето той е могъл да бъде в постоянни и бързи сношения и връзки по речните проходи с своите полководци, които са действували против норманите в посока към Драч, и изобщо да следи отблизу за развитието на воен-

¹⁾ Ηλ. Δεσσαρήτης, Περὶ τῆς Κοριτσᾶς. Вж. Δελτίου τῆς Ιστορικῆς καὶ Εινούλογικῆς ἑταῖρας τῆς Ἑλλάδος. Т. 5, сел. 144, бележка.

²⁾ *Anna Comnena*, ed. Bon., II, p. 193: δὲ αὐτοκράτωρ τῆς πρόσωπος εἶχετο καὶ τὴν Διάβολιν διὰ τῆς Πελαγονίας καταλαμβάνει ἐνθεν περὶ τοὺς πρόποδας τῶν ρεθέντων δυοβίτων ἀτραπῶν οὖσαν κτλ.; ibidem, p. 212: δὲ αὐτοκράτωρ περὶ τοὺς πρόποδας τῶν κλεισουρῶν καὶ κατὰ Διάβολιν αδιέδημανος ἀπειργεῖ μὲν τὸς προχωρῆσαι τῷ Βαΐμοντφ ὡδίγοντας κτλ.

ните действия в западна Албания. Тоя пункт, следов., тряба да се търси несъмненно по р. Девол, от който е получил името си, и то западно от Охрид, а де именно, ще ни покаже следното известие на Скилица-Кедрина.

Когато Прусиан (или Фружин) и двамата му братя, Алуциян и Аарон, синове на Ив.-Владислава, не желаейки в 1017 г. да се покорят на им-р Василий II (976—1025), избягали в планина Тмор, „най-високата част на Кераунските планини“ (χορυφήν ὑπάρχοντα τῶν Κεραυνῶν ὅρῶν), те, „изнурени от продължителната обсада, — защото войниците, които ги обсаждали по заповед на императора, пазели спусковете от планината, — обадили на императора, че искат верна дума и обещават да се предадат. Императорат им дал човеколюбиви отговори“. Василий II бил в това време в Охрид, отдето заминал за Преспа, за да тури основите на две крепости Василиса и Констанция. „От Преспа той дохожда в тъй наречения Девол, в който той приел на издигнато възвишение явилите се (от планината) братя с Прусиана и, като ги успокоил с кротки и човеколюбиви речи, почел последния с титлата магистер, а другите с патрициански сан“¹⁾). Нема съмнение, че тук под пл. Тмор (εἰς τὸ ὄρος τὸν Τμῆρον) се разбира днеш. пл. Томор между р. Девол с притока ѝ Томорица и р. Озум²⁾, следов. в нея е избягал Прусиан с братята си, и то в северната ѝ част, известна днес под име „Томорит“³⁾, именно в жгъла, дето р. Девол променя течението си от сев.-зап. на юго-зап., защото само там византийските войници са могли да ги обсадят така, че да пазят най-тщательно всички спускове. Ако братята са слезли от планината и се предали на императора, когато последният пристигнал в Девол, то ясно е, че тоя град се намирал близу до Томорит или, както казва Анна, при полите на недостъпната планина, която тя на друго място я нарича „Тимор“⁴⁾), а това може да бъде там, дето р. Девол прави своята чупка и се приближава най-вече до р. Шкумба при с. Гостима, дето и днес, според австрийската карта, има развалини.

¹⁾ *Cedrenus*, ed. Bon. II, 469, 11—24. — *B. Prokić*, Die Zusätze in der Handschrift des Iohannes Skylitza. München 1906, S. 33—34, № № 46—48.

²⁾ *Tomaschek*, п. т., стр. 55—56.

³⁾ Вж. картата към *C. Patsch*, Das Sandschak Berat. Wien. 1904.

⁴⁾ *Anna Comnena*, II, р. 207, 17.

Не по-малко говори в полза на това определение и началото в разказа на Скилица-Кедрина за ослепяването на българския воевода Иваца, което е станало в едно и също време с гореизложеното събитие. „След смъртта на Ивана Владислава, разказва Скилица, и след приема на жена му и на синовете ѝ и след подчинението на другите велможи от цяла България, Иваца, като избягал и отишел на една недостъпна планина (Врохот е името ѝ), на която имало прекрасни дворци (βασιλεία περικαλλῆ) (Пронище [Проуноста или още Копростира] ги наричат), градини и пристойни наслади, не искал да отстъпи на божието желание, но, като събра малко по малко войска, за да разбунтува околните места, приготвял възстание и мечтаел за българската власт. Това не малко опечалило императора, и поради това, като оставил движението по правия път, свързал на юг и пристигнал при казания Девол с намерение или да принуди бунтовника съвсем да сложи оржние, или с война да го подчини. Оставайки охотно на реченото място, императорат чрез писма увещавал Иваца, какво, след като цяла България е подчинена, само той да не вдига ръце (да се съпротивя) и да не си въображава неизпълними работи, като знае, че предприетото нема да му донесе полза. (Иваца), приемайки писмата и отговаряйки с други, протокал работата, като привеждал разни доводи и се извъртал, тъй че императорат бил принуден да прекара 55 дена на мястото, бидейки измамван с обещания“¹⁾. Ако местоживелището на Иваца, Пронище, както и върхът Врохот се определя в областта на план. Томор²⁾, и ако Василий II от правия път Охрид—Драч трябало да свърне на юг и пристигнал в Девол близу до мястото в същата планина, дето се бе укрепил Иваца, то ясно е, че гр. Девол се е намирал в северните поли на пл. Томор.

Че тъжко тутка се е намирал този град се види и от следните данни на Анна Комнина. Когато в 1081 г. Алексей I потърпел жестоко поражение от Роберта Гюискара при Драч, той едва успел да се спаси и, след две-денонощно мъжно пътуване по криви планински пътеки, пристигнал в Охрид³⁾.

¹⁾ *Cadrenus*, ib., II, p. 470.

²⁾ *Tomaschek*, п. т., стр. 17.

³⁾ *Anna Comnena*, ib. I, p. 221, 1—3.

„Император Алексий, като си починал малко в Охрид и подкрепил телесните си сили, отишел в Девол. Тука той едни, които се бяха спасили от сражението, доколкото можал, успокоил след изморителни страдания, а на други обадил чрез пратеници, щото те от всяккде да се съберат в Солун“¹⁾. Ако Алексей I по планинските пътеки северно от главния път Охрид—Драч сполучил да стигне в Охрид, и оттам изbral гр. Девол като място, дето е могал да присреща пржналите се и отстъпили от Драч войници, за да ги успокоюва след изморителни страдания, то той, разбира се, не би отишел при горнето течение или пък при изворите на р. Девол, а там, дето са се събириали и минавали пътищата от западна Албания, т. е. при Девол, който се намирал, както посочихме, тъкмо на тия главни пътища.

Не по-малко подкрепят това определение на гр. Девол и следните известия на Г. Акрополита. Когато след смъртта на никейския император Тодор II Ласкариса (1246—1259) епирският деспот Михаил II Ангел за втори път възстанал в 1259 г. в съюз с сицилийския крал Манфреда и ахейския княз Вилхелма с цел да завоюва никейските владения в Европа, Михаил Палеолог (т. в. съимператор на малолетния Ивана IV Палеолог) изпратил в 1260 г. брата си, севастократор Ивана, против тях. Деспот Михаил II, който бил вече достигнал до Костур, щом се научил за това, отстъпил в Албания. Севастократор Иван в движението си на запад през оставената без отбрана страна най-първо отишел против Охрид и го обсадил, но благодарение на уговорите на току-що назначения охридски архиепископ, Константина Кавасила, жителите скоро се предали. „Като турил тука всичко в ред, пише Акрополит, севастократорат се устремил против Девол и искал да обстави деволската крепост (τὸ τῆς Δεαβόλεως ὁστοῦ) с разнородни машини“, което той и направил. „Когато много народ бил избит вътре в крепостта и не малко били ранени от пуснатите стрели, другите, паднали духом, — защото по природа западният народ е твърде негоден да защищава крепости, — предали на севастократора деволската крепост. И цялата страна около тия крепости, именно Преспа, Пела-

¹⁾ Ibidem, I, p. 225, 4—9.

гония, Соск, Молиск, се предали на ромейските войски и станали подвластни на ромеите¹⁾). От тия думи на Акрополита не е мъжко да се разбере, че никейските войски са действвали не по горното течение или при изворите на р. Девол, а западно от Охрид, дето се е намирал гр. Девол, защото целта на севастократора била тъжко да отреже на деспота пътя на отстъплението.

Още по-ясно определя местонахождението на гр. Девол Никифор Григора. Като разказва за същото събитие, той пише: „Не бе още успяло слънцето да достигне есенното равноденствие, и те (никейските войски начело с севастократор Ивана) пристигнали при Охрид и Девол. Това са македонски крепости, които доставят на полузавещите се от тях пълна безопасност. След като се разположили на лагер в средата между тях (тия крепости), те узнат, че и неприятелите разпложали шатрите си на равнината на Азон²⁾, тъй че двата лагера се разделяли само с разтилащата се помежду планина, и ромеите се намирали на север, а неприятелите на юг. А пък неприятелите заобиколили и дръжали в обсада Бялград, твърде висока крепост и, тъй да се каже, отиваща в облаци, разчитвайки, че, щом я превземат, те оттука, като от най-сгоден пункт, ще се разлеят по цялата останала западна част на ромейската държава, подобно на някоя многоводна река, стремително спускаща се от висока планина“³⁾. От дадените тук топографски данни повече от очевидно става, че гр. Девол се е намирал тъжко в посоченото по-горе място. И наистина, никейската войска, движейки се на запад против епирския деспот Михаила II Ангел, който отстъпал от Костурско, завзела най-първо Охрид, а сегне Девол (напълно съгласно с Г. Акрополита), очевидно с цел, както казахме, да отрежат за деспота и неговите съюзници пътя за отстъпване;

¹⁾ G. *Acropolita*, ib., p. 166—167.

²⁾ В гръц. текст стои: ἐξ τὰς τοῦ Ἀδλῶνος ἵππηλατα, т. е. „на равните (гладки, голи, необраснали) места на Авлона“. От контекста личи, че тукъто τοῦ Ἀδλῶνος не е на мястото си, защото войска, която обсаджа Бялград (сег. Берат), не може да се разположи на лагер при Авлона (дн. Валона); очевидно, вм. тая дума първоначално е стояло в текста τοῦ Ἀσῶνος или Ἀσόβνος, която не била добре прочетена или изопачена при преписването. Ср. Anna Comnena, II, p. 41. — Шо се отнася до значението на думата τὸ ἵππηλατον, Suidas я обяснява с думите: εὐρύχωρον, πλατύ, λεῖον, ἐψιλωμένον.

³⁾ Niceph. *Gregoras*, ed. Bon., I, p. 73.

на лагер тя се разположила между тия две крепости — Охрид и Девол, т. е. в равнината между р. р. Шкумба и Девол, дето те най-близко текат, или пък в равнината по р. Шкумба близу до Елбасан. Неприятелите им пък разпънали шатрите си на равнината по р. Озум при крепостта Бялград, днеш. Берат, който те обсадждали в това време. Двата лагера се разделяли само от една планина, която може да биде само план. Томор; тя заемала такова положение относно двата лагера, че никейците оставали на север, а неприятелите им на юг.

Към същото заключение ни довежда и известието на Георгия Пахимера. Като споменува за бързите успехи на севастократор Ивана, Г. Пахимер преброява завзетите крепости така: „с окрилена бързина той превзе крепостта Ка-нина, завзе и крепостта при Бялград (Берат), Полог (Тетовско) и Колония (южно от Костур), покори Костур и Пелагония (Битоля), Дура (?)¹), Черник и Девол, Прилеп, Воден и Вострон (вм. Острово), езерен остров, Петра, Преспа, Стариодол и Охрид и илирските укрепени места, та чак до Драч достигна с копието си“²). При всичко че приведените тук градове не се изброяват по реда на тяхното географско местоположение, все пак съединението на името Черник с Девол чрез част. τε καὶ (Τζέρυχόν τε καὶ Διάβολον) показва, че тия градове също се намирали близу един до друг³). Τζέρυχός или Τζερихъс, епископско седалище, се намирал сев.-изт. от дн. Елбасан, стоял е, следов., най-близко до Девол. Неговото име се е запазило и до днес в названия на местности северно от него „Черминика“ и „планина Черник“ северно от последната (вж. австрийската карта)⁴).

* * *

При това определение на гр. Девол в него ние виждаме ония същия Διάβολος, в който, според пространното житие на

¹⁾ В текста стои: Δούρας Τζέρυχον. Дали тук Δούρας е определение на Τζέρυχός, или е име на отделна крепост, можно е да се установи. Томашек (п. т., стр. 64) вижда в него една от чуждите транскрипции на Δυρράχιον — итал. Durax, алб. Durrës; но това едва ли е приемливо, защото в същия текст в края се споменува и за Драч.

²⁾ G. Pachymeres, ed. Bon. I, p. 106—107.

³⁾ Ср. пак там: Βοδέεινα τε καὶ Βόστρον (вм. „Острово“), или пък Πρέσπαν τε καὶ Στέ(ά)ριδολα, когато другите имена се съединяват само с съюза καὶ.

⁴⁾ Вж. Новакович, Охридска архиепископија, стр. 58 и картата към Acta et diplomata Albaniae, I. Vindobonae 1913.

св. Клиmentа, „сам Борис предложил в дар бляженнейшему Клименту три двореца, превъзходни по великолепие, които принадлежали на комитския род“. Вече това дарение на три големи къщи в такъв важен пункт ни подсеща да приемем, че св. Климент първоначално е живел тук, в Девол, който след отделянето на Кутмичевица като област, в която били за пръв път въведени славянското богослужение и славянското обучение, станал центр културен, дето св. Климент развива своята учителска дейност до назначението му при цар Симеона за епископ велички в 893 г., защото той град се е намирал почти на средата на пътя между Охрид и Главиница, около които същият Борис му подарил места за почивка¹⁾. В свръзка с това в Девол тъкмо е била построена, както ще видим по-нататък, „най-хубавата от българските църкви“, „една от седемте съборни, съградени от княз Бориса“²⁾, а пък при цар Симеона Девол стана епископско седалище и в него бил назначен за епископ в нач. на X. век Марко Деволски, ученик на Клиmenta и четвърти епископ с словенски език³⁾. По този начин град-крепост Девол става известен от края на IX. век, следов. той води началото си от българско време и е бил чисто български центр⁴⁾.

Деволската епископия, която се намирала между Охридската и Главинишката, е просъществувала, както изглежда, до падането на западното българско царство, защото в грамотите на Василий II тя вече не фигурира: очевидно, тя е била унищожена при новото разпределение на епархиите в Охридската архиепископия след покорението на България. Нейната област била поделена така, че южната половина (южно от р. Шкумба) заедно с гр. Девол била присъединена към Костурската епископия, а от северната била образувана

¹⁾ В изданието на Н. Л. Тунишки, стр. 118—119.

²⁾ Вж. по-долу стр. 12.

³⁾ В житието на св. Наума четем: *паче же вѣка ти поусты. Аже и такоже сего бѣженаго Клиmenta ученикъ быкъ. Марко епископъ быкъ въ Дѣволъ съѣхъ епископинъ. четвъртіи епископъ въ словенскіи єзыкъ въ Дѣволы.* — Иор. Иванов, Български старини из Македония. София 1908, стр. 54.

⁴⁾ Това се доказва и от гръцката транскрипция на името му Δεβολις (по-често от Διεβολις), дето въ, очевидно, предава българското лъ.

нова епископия с седалище Черник, която за пръв път става известна от втората грамота на Василий II като подчинена на Охридската архиепископия. Също тогава е била унищожена и Преспанска епископия и областта ѝ заедно с гр. Преспа била присъединена към Охридската¹⁾). Кои съ били причините за унищожението на тия две епископии: дали защото те съ били учредени от българите, и Преспанска като политически и църковен центр, а Деволската като културен центр са напомняли на българите за тяхното минало, или защото около тия два центра, особено Девол, са се държали най-упорито последните защитници на българската свобода, или пък друга някоя причина, засега остава неизвестно. Както и да било, но Деволската епископия по-сетне, все пак през XI. век, била отново възстановена²⁾, защото в 1079 г. тук намирате вече епископ деволски Теодосий, който помагал на драчкия управител Никифора Василаки да набира войска от нормани из Италия, когато последният бе намислил да изстъпи против им-ра Никифора Ватаниата като претендент на византийския престол³⁾. За по-нататъшната съдба на Девол-

¹⁾ H. Gelzer, п. т., *Byzan. Zeitsch.* I, S. 45. — Наистина в издадения от Parthey (*Hierocles Synecdemus*, Berlin 1866; *Notitia 3 et 10*, p. 125 et 221) списък на епископите в тъй наречения *Διατάκτως παρὰ τοῦ βασιλέως Λέοντος τοῦ Σοφοῦ*, който по съдържание се отнася към времето на Алексий I Комин (вж. В. Н. Златарски, *Известия за българите* п. т., стр. 72), е отбелязан епископ български като подчинен на драчкия митрополит, обаче тя липсва в същия този списък, издаден по по-стар препис от H. Gelzer (*Ungedruckte u. ungenügend veröffentlichte Texte der Notitia episcopatum in Abhandlungen d. k. bayer. Akademie d. Wissenschaften*, Bd. XXI, Abt. III. München (1901), S. 558), което е по-вярно, защото при Лъжа VI Философ оная част от Албания, дето се намирал Черник, е влизала в българската държава. Очевидно, че това име е било възможно отпосле, може би в нач. на XIII. век, когато то действително минала в драчката църковна област. Известен е от 1210, г. чернишки епископ Теодор, който бил пратеник на епирския деспот Михаила I при сключването на договора с венецианците на 20. VI. 1210 г. По този договор деспотът получавал от Венеция в лен основаното тогава драчко херцогство. Вж. *Acta et diplomata Albaniae*, п. т. I, стр. 44, № 140.

²⁾ H. Gelzer, п. т., *Byz. Zeitsch.* II, S. 58—60, мисли, че някой от преемниците на Василий II вече или с отменил, или пък мъжком е обезсилил неғовите грамоти, и още тогава съ били възстановени стари епископии, между тях и Деволската, и нови учредени, които се явяват вече в новото разпределение на българските епархии от края на XI. век. Вж. *Byz. Zeitsch.* I, S. 256/7. Ср. H. Gelzer, *Der Patriarchat von Achrida*. Leipzig 1902. S. 9—11.

³⁾ John. Skylitzes у Cedrenus, ed. Воп., II, p. 739: διὰ τοῦ ἀποκόπου Διαβόλεως Θεοδοσίου. Посточването на това известие длъжим на П. Никова, което тук изказваме благодарност. — При това известие ясно става, че споменат на българските епископии известен под надслов: *αἱ ὑποκέμαναι ἐπι-*

ската епископия се научаваме от следнето писмо на охридския архиепископ Теофилакта (такъв преди 1078 г.) „до сина на севастократор“ Исака.¹⁾

„Много добрини си извършил в сред нашата земя, величайший мой господарю и застъпнико, като си разхладил Преспа и Девол с лжат на правотата и правосъдието, което си показал спрямо ония, които ги бяха онеправдали. Великата ти десница ще направи нещо не по-малко, а може би и по-голямо, ако се съжалиш над епископията, която превивава голяма опасност от клевети (?) и може да избегне опасността с малка помощ. Коя е тая опасност? Тя (епископията) останала почти без богослужение, без осветление, та и без епископ. Защото, като е на път, както е било и споменуваното от Давида лозе с хубави някога-си пръчки, но обирano от минаващите покрай него (Псл. 79, 18), тя нито постоянен епископ има, защото не търпи да дава гърба си на бичове и ланитите си на плесници (Исайя 50, 6), нито пък, кога епископат бяга поради страшните притеснители, естествено ще се намери друг някой човек да пребивава при църквата. Защото с главата е свързана и останалата част на тялото. Така и живещите около църквата, които с грамота от светия наш и държавен господар и цар са дадени нему (на епископа), напуснали по-рано (*πρέτερον*) бащините си живелища поради същата причина и, като поверили себе си на гъстата гора, там се крият. Поради това най-хубавата от българските църкви останала без дякон и (уви, за нашите злочестини) без презвитер. Излязох да я посетя и, като я видях, заплах; а като заплаках, запитах за причината; а като запитах, научих се и, като се научих, скобищавам на държавнейшия мой господар с настоящето си скромно писмо. Опасността е

скопат тѣς Θρόνῳ τῆς Βουλγαρίας и издаден от *H. Gelzer*, (Byzan. Zeitsch. I (1892), S. 256/7), в който съм вече отбелязани старите възстановени епископии, между които е и Деволската (ἡ Δεύρολις), и новоуредените (ἡ Σφλάντζα, τὸ Γρεβενόν, τὰ Κάνινα, αἱ Δέρρα, ἡ Βλάχων), се отнася към XI. век, и то преди 1078 г., може би към началото на Теофилактовото архиепископствуване. — Интересно е да се забележи, че в тоя списък няма Чернишката епископия, следов. тя още от XI. век е била дадена на драчкия митрополит, поради това още при Алексия I Комин тя се приброява към епископините на драчката църковна област.

¹⁾ *Ф. Ив. Успенский*, Образование второго болгарского царства. Одесса 1879, стр. 23, бел. I.

тая, а помощта коя е? Много лесна и лека. Това е, дето се казва, едно само протягане на ръката. Защото, ако ти, великият наш господар и застъпник, сълизволиш да се издаде твоя умоляеща грамота¹⁾ на Фния, които са дадени на епископа от държавния наш и свети господар и цар и които по-рано (*πρό*) са живели около църквата (и) после се разбягали поради притесненията, о, те окуражени ще се измъкнат от гъсталака, църквата пак ще разцъвне, ще се осветли и ще се удостои с богослужение. Виждаш ли, че опасността е голяма? Виждаш ли, че помощта е лесна и ще се извърши само с три пръста? Затова моля и припадам с това писмо като с тяло, да се смилиш над най-честитата някога-си църква, една от седемте съборни, които прехристиянският онъ Борис, цар на България, е съградил. Той я съградил, а ти я обнови, та дано Бог, който е въздинил и обновил падналата наша колиба и естество, да обнови дух прав в утробата ти (Псл. 50, 12). Той нека даде на десницата ти успех в всички дела военни и гражданска, като те удостои да бъдеш верен подражател на държавния и свети и христолюбив твой баща и наш господар²⁾.

В началото на това писмо се говори за два града — Преспа и Девол, които били удостоени с някакви добрини от сина на севастократора и по-нататък в писмото се разправя все не за тия два града, а за някаква епископия, която имала най-хубавата от българските църкви, съградена от българския цар Борис. Ф. Ив. Успенски предположително се изказа, че в това писмо се има пред вид църквата в Преспа³⁾. Напоследък Йор. Иванов се опита да приспособи съдържанието на това писмо към Преспанска епископия; обаче той изпуснал из-пред вид, 1. че Преспа се издигнала като политически и църковен център само в края на X. век при ц. Самуила; 2. че при Бориса е играл важна роля Девол, както това

¹⁾ В текста стои: προσκίων τὸν σὸν ἐπιφραζεύθηναι σιγῆλλον, което, очевидно, е развалено място. Ф. Ив. Успенски (п. т., стр. 24, бел. 1) предложи да се чете: προσκυνητὸν σὸν ἐπιφραζεύθηναι σιγῆλλον, което придава смисъл на изречението, и затова ние го превеждаме според тая поправка.

²⁾ *Theophylacti*, bulg. archiep., Epistolae, apud A. Lamiuum № 16. *Migne*, Patrol. gr. t. 126. col. 529 et 532. Вж. не съвсем точния му превод у Йор. Иванова, Цар. Самуиловата столица в Преспа. Известия на Археол. Д-во кн. I (1910), стр. 77—78.

³⁾ Ф. Успенски, п. т., стр 24, бел. 2.

свидетелствува пространното житие на св. Клиmentа, а при Симеона в него била учредена епископия, както това се види от житието на св. Наuma, дето за Преспа и дума не става; 3. че Преспанската епископия не е била възстановена през XI. век, както Деволската, защото нейното име не фигурира нито в един от известните за сега списъци на епископиите от XI. и следващите векове¹⁾), и 4. че споменуваната в нашето писмо епископия се намирала „край“ или „на път“ (*πάροδος κειμένη*), като се разбира главен път, а път Преспа никога не е била нито на главен, нито на обикновен път, когато Девол е лежал на големия търговски и стратегически път, известен под име *Via Egnatia*, който е водил от Охрид за Драч по р. Шкумба и за Валона по р. Семани. Вече от тия четири данни лесно може да се разбере, че в нашето писмо става дума не за Преспанската, а за Деволската епископия, без да се прибягва към разни неуместни предположения, какво е могла да представя Преспанската епископия при Бориса, когато тя не е съществувала, па и името на Преспа не се чувало. Впрочем самият текст на писмото иде да покаже, че в него се говори тъкмо за Деволската епископия, както ще се види от следния пасаж:

В текста се чете:

οὐδὲνὸς δὲ ἡττον, εἰ μὴ
καὶ μᾶλλον, ἢ μεγάλη σου
χεῖρ ἐξεργάσεται, εἴ τὴν
ἐπισκοπήν διαβολαῖς οἰκ-
τερήσῃς μεγάλως μὲν κι-
νητούσουσαν, διὰ μικρᾶς δὲ
χειραγωγίας ἐκφυγεῖν δυνα-
μένην τὸν κίνδυνον. Τίς
εἰδὺνος;

Превежда Успенски:

Твоя великая рука ис-
полнила бы еще лучшее
дѣло, если бы оказала
сожалѣніе къ епископіи,
подверженной сильной
опасности отъ притѣ-
неній и могущей избѣ-
жать бѣдствія при не-
большомъ содѣйствії.
(Успенски пропусналь
въпроса).

Превежда Иванов:

Великата ти десница
би извѣршила още по-
вече, ако да се смилеше
над епископията (прес-
панската), подложена на
сильни беди и насилия,
защото с малко сѫдей-
ствие опасностите би се
избягали. А каква е бе-
дата?

И в двата тута превода най-важното в писмото изре-
чение: εἴ τὴν ἐπισκοπήν διαβολαῖς οἰκτεισήσῃς μεγάλως μὲν κινητούσαν точно не е предадено, нема вече да говорим за първата фраза. И в двата превода думата διαβολαῖς е преведена „отъ

¹⁾ Тя се явява отново в списъците на епископии от XVII. век. Вж. H. Gelzer, Der Patriarchat von Achrida, S. 20.

притесненій“ (Усл.) и „силни беди и насилия“ (Ив.), а пжк $\eta\ \deltaιαβολή$ (= $\eta\ διαβολία$) има само значение „клевета“, „неправилно обвинение“, „злословие“; очевидно, и двамата преводачи чувствували, че тая дума не може да се преведе с същинското ѝ значение, а само по смисъл; това вече показва, че тя не е на мястото си. Точният превод на горната фраза е: „ако ти се смилиш над епископията, която е изложена на (преживявя) голема опасност от (чрез) клевети“. Обаче голямата опасност за епископията произлизала не от „клевети“, или „притеснения“, или пжк от „силни беди и насилия“, а от това, че околното население се разбягало по гори и планини, както сам Теофилакт обяснява нататък в писмото си, след като си задава въпрос: „Коя е тая опасност?“

От гореизложеното може да се направи само едно заключение, именно, че думата $\deltaιαβολής$ не подхожда към контекста нито в същинското си значение, нито пжк в дадените ней по смисъл значения; очевидно, в оригинала тя е стояла в друга форма, която или първият издател на писмото А. Ламъ (Lamius) погрешно я прочел в ръкописа, или пжк преписвате съя обжркали. Вече самото место на $\deltaιαβολαῖς$ в текста, веднага след тъju $\epsilonπισχοτήν$, а не при глагола $χινδυεύσουσαν$, от който тя би зависела в тая форма, ни показва, че в оригинала тя е стояла в род. п. $\deltaιαβόλεως$, който тъкмо зависи от непосредно преходната дума тъju $\epsilonπισχοτήν$; в такъв случай тя може да бъде само собствено име. Затова ние четем: тъju $\epsilonπισχοτήν$ $\Deltaιαβόλεως$, т. е. „епископията на Девол“ или „Деволска епископия“, по аналогия с изразите: $\delta\ \epsilonπισχοπος\ Καστορίας$, $\delta\ \epsilonπ. Γλαυκίνεώς$, $\delta\ \epsilonπ. Βουτέλεως$ и т. н. без член, както ги намираме в грамотите на Василий II и в други списъци на епископите. При такова четене, а пжк друго не може и да бъде, ясно става, че Теофилакт в въпросното писмо говори само за една епископия, и то за Деволската, а не за Преспанска.

Архиепископат почва писмото си с това, че споменува за някакви добрини, които синат на севастократора направил за Преспа и Девол, „като ги разхладил с лжчат на правотата и правосъдието, което той показал спрямо ония, които ги онеправдали“. В какво са състояли тия добрини и кои са били тия онеправдатели, Теофилакт не посочва, нито пжк това може да се установи от някое друго писмо или

друг извор; обаче едно остава вън от всяко съмнение, че главната цел на архиепископа била да нарисува жалкото положение на Деволската епископия. Той изтъква обстоятелството, че тая епископия в даденото време преживявала голяма опасност, която състояла в това, че църквата в Девол останала без свещенослужители, като се почне от дякон, та до епископ, и че местното население около тая църква се разбягало по гори и планини. Като причина на това печално положение Теофилакт изтъква това, че Деволската епископия, като се намирала на път или кръстопът, била излагана на много и големи пакости и беспокойствия от „страшните притеснители“. Нема съмнение, че архиепископат е имал тутка пред вид някои случаи в живота на епископията, които са причинили тия пакости и беспокойствия и принудили деволския епископ да напусне седалището си, а населението да бяга по околните планини, следов. за да си съставим понятие за характера на тия случаи, трябва да видим, кого Теофилакт разбира под „страшни притеснители.“

През времето на своето архиепископствуване в Охрид Теофилакт, както е известно, влязal в силна борба против произволите на светските власти в неговия dioцез. В цел ред писма, отправени до разни влиятелни личности, той се оплаква и търси защита против представителите на военната и гражданска власт, които посягали върху правата и привилегиите на църквата, при всичко че тия били установени с императорски грамоти, осъждавали нейните служители и вършили всякакви несправедливости, насилия и притеснения над населението на църковни земи, било при набор на войници, било при измярване на земи, било при събиране на данъци, когато бирниците прибягвали към особени изнудвания, за да изсмучат повече пари¹⁾). В едно свое писмо Теофилакт характеризира чиновниците така: „Като гледам бжркотията на сегашния живот, безсранието и наглостта на користолюбието, което тъй безстыдно е похабило и омржисло нравите (делата), а државните служители повече плячкаджии, нежели бирници, които считат божествените закони и цар-

¹⁾) *θ Ив. Успенскій.* пак там, стр. 21—29. *Е. Голубинскій, Краткій очеркъ и пр.,* стр. 693—695.

ските повели за паяжини, годни, според изречението на Анахарсиса към Солона, да ловят мухи, а от осите да се разкъсват; като гледам, че достоянието на християнския народ се плячкосва, защото нема кой да избави и да спаси, изгубил бях всяка надежда за спасение, която, ако човек нарече дух на паднала в злочестина душа, нема да сгреши¹⁾).

Ето кои съ били „страшните притеснители“ за Теофилакта! В своите притеснения и своееволяя в Девол и в околността те достигнали до там, че епископат бил принуден да напусне града, защото не искал да търпи разни оскърбления и заплахи, а населението, оставено без защитник, — да избяга далеч от притеснителите. Теофилакт ни представя положението на Деволската епископия тъжно в момента, когато епископат, който току що бил назначен с царска грамота, дето е бил определен броят на неговите парици и клирици, трябalo да отиде в седалището си, при паството си, може би по уговорянето на Теофилакта, но такова не останало около града. Както изглежда, сам архиепископат се опитал да въздействува лично върху местните жители, като посетил Девол, но той опит не донесал никакъв резултат. Затова той се обжриал чрез сина на севастократора към императора с молба да помогне на това дъло, като го уговорял, че голям труд за това не е потребен, а само „едно протягане на ръката“ и „три пръста“: да се напише и издаде една умолителна грамота, т. е. едно възвание към разбягалите се жители да се върнат пак в бащините си огнища. Теофилакт бил уверен, че „те, окуражени чрез това, ще се измъкнат от гъсталака, църквата пак ще разцървне, ще се осветли и ще се удостои с богослужение“.

Последвало ли е подобно възвание, ние не знаем; обаче положението на Деволската епископия несъмненно ще да се е поправило, защото вече през втория десятиjk на XII. век тук срещаме епископ Михаила Деволски, който е известен по това, че в 1118 год. попълнил хрониката на Ивана Скилица с някои подробности и нови данни, относящи се към историята на западното българско царство. Интересно е в случая това обстоятелство, че той като Деволски епископ

¹⁾ Epistola 24 apud Meursium. Migne, Patr. gr. t. 126, col. 405.

направил тия добавки, което навожда на мисъл, че тук, в Девол, ще да е намерил извори, от които е черпал своите добавки, а това още един път потврждава, че през българско време Девол е бил културен центр. В приписката на ръкописа (виенския № 74) от края на XIII. или началото на XIV. век, който съдържа добавките на епископ Михаила, последният се нарича ὁ ἐπίσκοπος Σελασφόρου ὅτοι: [Δεαβόλεως]. В ръкописа на местото на последната дума е оставено празно място, а това показва, че по-късният преписвач се поколебал да постави старото име, защото в XIII. век името Σελασφόρος, което значи „Светлоносец“, е било вече в общо употребение¹⁾.

Появяването на вторите имена на епископиите редом с старобългарските Гелцер обяснява с почналата се след смъртта на Василий II бърза елинизация на Охридската архиепископия и с това, че гръцките архиепископи и епископи не могли да понасят варварските имена на епископиите и ги заменяли с гръцки класически или ги превеждали на гръцки, като напр. ὁ Σαρδικῆς ὅτοι Τριαδίτης, ὁ Ἐδέσσης ὅтото Μογλένων, ὁ Ηρακλεῖας ὅтото Πελαγονίας, ὁ Τιβεριουπόλεως ὅтото Στρουμитης, ὁ Κεφαληνίας ὅтото Γλαφυρίτης и т. н.²⁾). Иречек пък в замената на Девол с Σελασφόρος вижда един само евфемизъм от книжовен произход. Според него, Deabolis напомня много дявола, и поради това през времето на кръстоносните походи р. Девол се наричала flumen Diaboli или flumen Daemonis³⁾). „Σελασφόρος — Светлоносец, пише Иречек, е Lucifer, коетоозначава все пак нещо по-меко, нежели дявол“⁴⁾. Ние обаче мислим, че причините за тая замена се карат на друго място.

¹⁾ Вж. подробно по тоя въпрос у C. de-Boor, Zu Iohannes Skylitzza. Byzan Zeitsch. XIII (1904), S. 366—369. — Prokić, п. т., стр. 24—37.

²⁾ Вж. Byzan. Zeitsch., II, p. 60—61.

³⁾ Ср. у Дюканжа, Anna Comitena, ib., II, p 653: *Willelmo Malmesburiensis*, lib. 4, de gest. Anglorum, p. 136: *Multi in vado, quod pro rapiditate Diaboli dicitur, intercepi.* — *Guillelmus Apulensis*: *Dux hac digressus ab urbe, Pervenit ad quemdani, cui nomen Divalus, aminem.* — *„Daemoniorum flumen“ vocat Malatera*, lib. 3, cap. 27. — *Daemonis flumen Fulcherius*, lib. I, cap. 3: *Itaque Bulgarorum regiones per montium praeerupta et loca satis deserta transi- vimus, Daemonis ad flumen convenientius omnes, quod sic ab incolis terrae vocita- tatur, et merito: vidimus enim in illo flumen diabolico, quam plures, dum va- dare pedentim sperabant torrentis impetu diro, quod nullus cernentium iuvare poterat, mersu repentina perire.*

⁴⁾ Вж. Byzan. Zeitsch. XIII (1904), S. 195.

За пръв път това име Σελασφόρος се среща в списжка на епископиите в Охридската архиепископия, известен под надслов: Τάξις τῶν θρόνων τῆς Πρώτης Ιουστινιάνης от началото на XIII. век¹⁾ и при това само, без прибавката ἡτοι Δεαβόλεως, а това ни дава достатъчно основание да твърдим, че вторите имена на епископите, подчинени на охридския архиепископ, почнали да се въвеждат редом с старобългарските заедно с усвоението на известната фикция за идентичността на Охридската архиепископия с оная на Първа Юстиниана, т. е. от началото на XIII. век; чрез това се искало да се изтъкне още по нагледно връзката на първата архиепископия с втората, като едно от многото средства да запазят самостоятелността, па и съществуването на Охридската архиепископия след унищожението на византийската империя от кръстоносците на IV. поход и основанието на латинската империя и на солунското кралство. Това най-ясно се види от писмото на цариградския патриарх Ивана Каматира (1199—1206) от 1199 г. до драчкия митрополит и деволския епископ, дето последният все още се нарича ὁ ἐπίσκοπος Δεαβόλεως,²⁾ без всяко второ име. През XIV. век Σελασφόρος и Δεάζοδος стават неразделни, както това показва титлата на деволския епископ Григория (ὁ ἐπίσκοπος Δεαβόλεως Γρηγόριος ἡτοι Σελασφόρου), при когото била зографисана в 1361 г. църквата на манастиря Заум на юго-източния бряг на Охридското езеро³⁾ и с чието съдействие и разходи бил построен и зографисан в 1364/5 г. северният предел в църквата св. Богородица (Св. Климент) в Охрид.⁴⁾

И тай с тия две имена се наричали деволските епископи през XIII. и XIV. векове. След турското завоевание името на гр. Девол вече не се среща: въроятно той бил тогава разрушен и унищожен.⁵⁾ По-късно, когато било направено

¹⁾ Издаден от H. Gelzer, *Byzan. Zeitsch.* I (1892), S. 257, по препис от XV. или XVI. век.

²⁾ I. Leunclavius, *Jus graeco-romanum*, edit. Marquardi Freheri. Francofurti 1596, t. I, p. 285—286. — Ράλλη καὶ Πότλη, Σύνταγμα τῶν κανόνων, t. V (1855), p. 103—105.

³⁾ Вж. надписа в същата църква издаден в СБНУм. кн. X (1894), стр. 570, и у Иор. Иванова, Български старини, стр. 218.

⁴⁾ Вж. надписа в същата църква у Иор. Иванова, и. т., стр. 212. — В преписа на Бодлева в СБНУм. кн. X, стр. 569—570, от който се ползвал и H. Gelzer, *Der Patriarchiat von Achrida*, S. 15 и 27, неверно тоя еп. Григорий е наречен архиепископ, и изобщо надписат не е точно предаден.

⁵⁾ В. Кънчов, Македония, стр. 18.

ново разпределение на епископиите, седалището на епископията било определено в Корча и през XVII. век епископите на бившата Деволска епископия носели името δ Σελασφόρου καὶ Κοριτζών¹⁾ или δ Κοριτζάς ἡγοι Σελασφόρου и с митрополитска титла²⁾, а името δ Δεαββλεως съвсем изчезва.

25. XI. 1921 г.

¹⁾ H. Gelzer, п. т., стр. 20.

²⁾ Ibidem, стр. 30, 31, 57—59, 73, 75, 77, 79, 86, 101, 109, 110 .

Изправки въжм българската история

От Д-р П. Ников

Според онова, което знаем от изворите, цар Ив. Асен II е бил женен три пъти. Ето какво четем по този въпрос в известния синодик на цар Борила¹⁾:

Иннѣ цѣци нареченѣи анисіа. и
дрѹзѣи аниѣи бѣгочьстнѣи
цѣци хѣттолюбикаго цѣкѣ лѣнѣк
и иринѣи бѣгочьстнѣи мѣри
хѣттолюбикаго цѣкѣ михаила
нареченѣи къ мнишъскомъ о
бразѣкѣ ѹени, вѣчнда памѧт.

Първата Асенева жена се е казвала, следователно, Ана, а при приемане на монашеския чин, което е станало в надвечерието на смъртта ѝ или, по-вероятно, когато е отстъпила мястото си на своята унгарска приемница, тя е получила името Анисия. Третята съпруга на Асеня Ирина, дъщеря на слепия епирски деспот Теодор II Ангел, ни е добре известна, като майка и регентка-сѫправителка на своя малолетен син Михаила II Асен (1246—1256).²⁾ Като предшественица на Ирина в синодика се явява една втора Ана, която е, безсъмненно, теждествена със известната от други известия унгарска жена на Асеня, която се нарича Ана и от патриарх Ефимия в житието на св. Петка³⁾ и действително, предшествува Ирина, но

¹⁾ M. Г. Попруженко. Синодикъ царя Бориса. Одесса. 1899. стр. 72.

²⁾ *Acropolita*, ed. Вопп. р. р. 65, 79, 89, 113. Вж монетите на Ирина и Михаила у S. Ljubic, Opis jugoslovanskih novaca. Zagreb. 1875. Tab. II Н. А. Мушков, Античните монети на Балканския п-ов и монетите на българските царе. София, 1912 стр. 486.

³⁾ Вж. Život sv. Petke, изд. St. Novaković в „Starine“ на Югослав.Акад. Zagreb. 1887, т. IX, стр. 58.

у Акрополита носи името Мария.¹⁾ Понеже трудно може да се допусне грешка при предаване името било отъ синодика, било от Акрополита, защото тази българска царица, чиято дъщеря е станала по-после византийска (никейска) императрица, е била добре известна на византийците, трябва да се приеме, че е носила, като католичка, две имена. Тук искаме да се поспрем именно на тази втора жена на Асеня, защото, както ще стане ясно по-нататък, с нея е свързано едно по-грешно изложение на събитията от последните години на Асеневото царуване, което тряба да се изправи.

Асен се оженил за унгарската принцеса Ана (= Мария) към началото на своето царуване. Едва що се бил той възкачил на трона и щастливият случай му дал възможност, да обвърже унгарския крал Андрея II (1205—1235) с формално обещание, да му даде дъщеря си за жена.

Андрей II изпълнявал отдавна даден пред папата обет, когато в края на август 1217 г., начало на една унгарска войска, потеглил от далматинското пристанище Спалато на венециански кораби в кръстоносен поход. След като пристигнал в пристанището Ака, отдето били предприети редица уморителни, съжипателни и, разбира се, безрезултатни акции против неверните, Андрей се отправил през януарий 1218 г. за Триполис, дето глад и болести децимирали войската му, и той сам тежко заболел. Същевременно той получил от Унгария много обезпокоителни и тревожни известия за смут и бъркотии в страната, за влошаване на външното положение на държавата му. Всичко това му наложило да се завърне във Унгария, и то колкото било възможно по-скоро. Той предпочел пътя по сухо: през Антиохия, Витиния, Никея, областите на латинската империя и през България той се отправил за отечеството си.²⁾

Тръгвайки по сухо, Андрей II, сигурно, е разчитал, че ще намери в България своя стар приятел Борила, комуто, както е известно, той е оказвал в миналото помощ³⁾ и от

¹⁾ Acropolita, p. 54, 16. A. Theiner, *Monumenta hist. Hungariae. Romæ. 1859.* I p. 21.

²⁾ I. A. Fessler, *Geschichte von Ungarn.* II Anfl. Leipzig 1867. I стр. 316—319.

³⁾ Вж. моята статия — Цар Борил в Сп. Б. Ак. кн. III (1912) стр. 125.

когото е могъл да очаква, че ще улесни пътуването му. Обаче, тъжно в това време в България се е извършила една голяма промяна: цар Борил е бил съборен от престола, а на негово място се издигнал законният наследник Ив. Асен II. Андрей II е трябало сега да преговаря с последния за свободен пропуск през България. Иван Асен II му поставил известни условия, които той, понеже бързал да се завърне в държавата си, се принудил да приеме. Като нов цар, изместил своя предшественик, Асен е бил лишен от международни връзки и санкция. Ето защо и първата негова най-голяма грижа е била да завърже връзки и се сближи с всички свои съседи. Известни са неговите усилия в това направление още в самото начало на неговото царуване.¹⁾ Той се възползвал сега от случая, за да се сроди със унгарската династия и по такъв начин да добие една международна санкция и да закрепи положението си. Андрей II се принудил да приеме условието на Асеня и му дал формално обещание, че ще му даде дъщеря си за жена.

Тома Архидякон ни разказва по-този случай следното: „Exinde peragratis Gretie finibus, ascendit in Bulgaria, ubi ab Oxano Bulgarorum rege detentus est, nec ante abiit permissus, quam plenam ei securitatem faceret, quod ei suam filiam matrimonio copularet“, т. е. „След това, като преминал границите на Гърция, достигнал в България, дето е бил задържан от българския цар Асен, който не му позволил да замине дотогава, додето не му е напълно осигурил, че ще му даде дъщеря си за жена“.²⁾ Тези думи на хрониста ни дават, ако и в силни краски, една ясна и вярна картина на положението, от което Ив. Асен се е възползвал, за да влезе в родство със унгарския крал. Според тях Асен бил задържал унгарския крал, когато той пристигнал в България, на път за своята страна, и не го пропуснал, додето не му гарантирали, че ще му даде дъщеря си за жена. Дали Асен е употребил в случая такива насилиствени мерки, както съобщава хрониста,

¹⁾ Вж. статията ми — Принос към истор. изворознание на България. Сп. Б. Ак. XX (1921) стр. 40.

²⁾ Вж. изд. на *Racki, Thomas Archidiaconus — Historia Salonitana*, в *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium. Zagrabiae. 1894. Scriptores III.* стр. 92.

не се знае положително. Възможно е тук да е представена работата малко пресилено, защото Асен, който се е стремил да се сроди със унгарския крал надали ще да е употребил на силствени и груби мерки спрямо него. Обаче, във основата си това известие предава правилно тогавашното положение и се съгласява с другите известия, които имаме по този въпрос. Сам крал Андрей II свидетелствува, че за да си издействува свободен пропуск през България, бил принуден да даде дущеря си за жена на българския цар: „*huius etiam intentionis studio, ut securum peregrinationis divino fulti consilio paragamus transitum, cum Azeno Bulgarie Imperatore mediante nostra filia matrimonium celebravimus*“, „т. е. от стремеж да постигнем това намерение, та да си доставим за пътуването с Божия помощ сигурен пропуск, ние обявихме брака на нашата дщеря с българския цар Асен“.¹⁾ Оттук ясно става, че женидбата на Асеня за унгарската принцеса е било, наистина, условие поставено отъ Асеня и прието от крал Андрея. За жалост хронистат не ни казва, какви именно същи били дадените на Асеня гаранции.

Тук не можем да се простираме повече върху този въпрос. Константираме само, как Асен е можал, няколко месеца само след своето възкаряване, да се сроди близко със унгарската кралска фамилия, една от най-старите династии в Европа, няшо, което е било за него един голям успех.

Крал Андрей стигнал във Унгария в края на 1218 г.²⁾, и не се забавил да се погрижи за изпълнение на дадените обещания. Още в надалото на 1219 год. той отправил писмо до папа Онорий III, в което му съобщавал за завръщането си от светата земя и го молял да удобри и потвърди сключените брачни връзки между царя на България Асеня и дщеря му. Той пише: „*Petimus etiam, quatinus puerum commercia . . . inter Azenum etiam Bulgarie Imperatorem et filiam nostram celebrata, in quibus maximum terre sancte occultum divine providentie consilium procuravit commodum, prout cuiuslibet scripta protestantur, simili modo roboretis*“, т. е. „Молим също така да утвърдите и обявените брачни връзки . . . между

¹⁾ *Theiner*, op. cit. I р. 21: писмо на Андрея до папа Онорий III от преди март 1219 год.

²⁾ G. Pauler, Унгарска история. (на унг.) Budapest 1893 II стр. 89, 641.

Асеня, царя на България и дъщеря ни, с които Божият промисъл се грижи за най-големия интерес на светата земя, за което свидетелствуват писмата на който и да било от тях¹⁾ Същевременно той му изпратил и особено до него писмо от Асеня, което, след като получи и прегледа, да му го повърне, като възвести с своя була.²⁾ Свадбата на Асеня със Ана(=Мария) се извършила едва след две години, в началото на 1221 год., когато новият латински император Роберт де Куртене минавал през Унгария на път за Цариград.³⁾

От този брак на Асеня, значението на който е било голямо, се е родил и бъдещият наследник на престола, Коломан, а освен това, две дъщери — Елена и Тамара, и още друго едно дете, което не ни е известно по име и пол и е умряло още в 1237 г.⁴⁾. Тази българска царица от унгарски кралски произход е преживяла 17 години в България през по-голямата част от царуването на Ив. Асеня II и се е поминала в 1237 год.

Досега българските историци съз приемали погрешно по примера на Иречка, като смъртна година на царица Ана (=Мария), 1239 г.⁵⁾. Тази погрешка се е основавала на една друга грешка, вмъкната се, навсярно, по невнимание, в цитираното вече тук няколко пъти издание на August Theiner. На стр. 170—171 от същото Theiner ни предава едно писмо на унгарския крал Бела IV до папа Григорий IX с дата от 7 юни 1239 год. С това писмо Бела IV отговаря на папата и на неговата подкана, да се дигне на кръстоносен поход против схизматическия български цар Ив. Асен II, който се бил съюзил с никейския император Иоан Ватацес против латинската империя. Бела изтъква свързаните с подобно предприятие трудности за него, поради близките роднински връзки между

¹⁾ Ibid, I. c.

²⁾ Theiner, op. et l. citt: „et transmissas Sanctitati vestre ab unoquoque principum litteras, cum aperte coram vobis fuerint, interato sub vestra bulla nobis remittatis“.

³⁾ Вж M. Wertner, Glossen zur bulgarischen Zarengenealogie, в Ungarische Revue 1890 стр. 840.

⁴⁾ Acropolita, ed. c., р. р. 52, 18, 54, 61, 8, 69, 10, 69, 12, 101, 15.

⁵⁾ К. Иречекъ, История Болгаръ. Одесса. 1878. стр. 348. В. Макушевъ, Болгария въ концѣ XII и въ первой половинѣ XIII вѣка. „Варшавскія Унів. Изв.“ 1872 № 3, стр. 64, заб. 2. А. Л. Погодинъ, Исторія Болгаріи. С. Петербургъ. 1910. стр. 92. Ив. Пастухов и Ив. Стоянов, История на българския народ. II изд. Пловдив, 1920, стр. 127.

него и казаните владетели, и добавя: „*cui tamen nos amici-
tiarum et cognacionis federa coniunixerunt. Ex inclite enim recor-
dacionis sorore nostra filium habet et heredem . . .*“ т. е. „с
когото (Асеня) обаче ни съединяват връзки на приятелство
и на сродство. Защото той има от баженопочившата наша
сестра син и наследник . . .“ От тези думи на Бела IV следва,
че неговата сестра и българска царица Ана (=Мария) в сре-
дата на 1239 год. е била вече мъртва. Подведен, навсярно,
именно от тази хронология, Иречек е възприел погрешното
изложение и хронологизуване на тогавашните събития в бъл-
гарската история от Карл Хопф, когото той следва и който
сам гради върху Theiner'a.¹⁾ Между това датата или по-точно
годината, която поставя Theiner на въпросното писмо е по-
грешна, а следователно, и свързаните с нея хронологически
заключения.

Преди всичко, с 1239 г. не се съгласяват хронологич-
ните посочвания на самото писмо. То завршва така: „*Da-
tum in Zolum septimo Idus Iunii, Anno Millesimo, Ducentesimo
Tricesimo Octavo. Regni autem nostri anno tertio*“²⁾ т. е. „из-
дадено в Zolum на 7 юни 1238 г.. А на нашето царуване
година третя“. Според това, писмото е било писано в 1238
г.. Освен това, понеже Бела IV е дошъл на престола през
ноемврий 1235 год.³⁾, третата година от неговото царуване
обхваща времето от ноемврий 1237 до ноемврий 1238 год.,
следователно, се съвпада с 1238 г., но в никой случай с 1239
год., която пада вече във алпо quarto. Това противоречие
сочи, че трябва да има грешка във изданието; но авторите-
тът на именития издател, който, може би, обмислено е по-
ставил 1239 год., налага нуждата и от други доказателства
за разрешаване на въпроса. Сравнителни изучвания на съ-
държанието на нашето писмо със основа на други, свързани
по време и предмет с него, доказват обаче по неопровер-
жим начин, че хронологическите данни на писмото са верни-
те, че издавателят е погрешил датата на писмото, както е сто-

¹⁾ K. Hopf, Geschichte Griechenlands von Beginn des Mittelalters bis auf unsere Zeit. (395—1821). Ersch' und Gruber's Enzyklopädie. I Sect. Bd. 85. Leipzig 1867 стр. 255, заб. 87.

²⁾ Theiner, op. cit. I 171.

³⁾ Fessler, op. cit. I 351.

рил това и в други документи, отнасящи се до българската история¹⁾.

Казахме вече, че това писмо на Бела IV е отговор на друго такова от страна на папа Григорий IX, с което той го подканя да предприеме кръстоносен поход против схизматика цар Ив. Асен II, който отхвърлил, както е известно, в 1235 г. съществуващото от времето на Калояна единение на българската църква с римската, като се сближил с източната православна. Това последното обаче, с кое то Григорий IX обявява във Унгария кръстоносен поход против Асеня, назначава по този случай епископа Перузински за свой легат и призовава унгарския крал да застане на чело, носи дата 27 януари 1238 год.²⁾). Ако се приеме 1239 год. за отговора на Бела IV до папата, в който той скобща ва за пристигането на папския легат, епископа Перузински, изтъква мъчнотите за него, да предприеме обявения от папата кръстоносен поход против Асеня, но покрай другото заявява, че, ако папата удобри редица негови условия, той ще се дигне против България³⁾), — то би следвало, че той е отговорил едва след година и половина на папата, няшо невъзможно и поради обидата от такова едно закъснение, и поради важността и спешността на въпроса. Но, освен това, ние притежаваме за щастие и отговора на папата върху отговора на Бела IV; това са три писма, с които папата приема всички условия поставени от унгарския крал за предприемане на кръстоносен поход против Асеня; а те носят дата 8 август 1238 год.⁴⁾). Това обстоятелство идва да покаже, че въпросното писмо на Бела не е могло да бъде писано след август 1238 г. и, следователно, че датира от 7 юни 1238 год.⁵⁾, а не 1239 год.

¹⁾ Писмата на българския архиепископ Василий, на митрополитите от Преслав и Велбужд и на тяхните суfragани епископи, та и на цар Калояна до папа Инокентий III, занесени от браневския епископ Власий в Рим, са погрешно отнесени от Theiner'a (*Vetera monumenta Slavorum meridionalium. Romae. 1860.* р. р. 28—30) в края на 1204 г. вместо в края на 1203 г., както това се доказва от хронологията на писмата печатани пак там на стр. 28, 26, 25.

²⁾ Theiner, op. cit. I р. 159—160. .

³⁾ Ib. p. 171.

⁴⁾ Ib. p. 165—6; 166; 166—7.

⁵⁾ Забележително е, че и *Hurmuzaki*, който просто механически е препечатал в своята сбирка (*Documente privitore la istoria Romanilor. Bucu-*

От този факт следва, че към средата на 1238 год. споменуваната в писмото „блаженопочивша“ съпруга на Асеня и сестра на крал Бела IV не е била вече между живите. Защастие ние имаме възможност да определим още по-точно времето на нейната смърт. Акрополита ни съобщава, че тя се е случила, когато Асен в съюз с латинците обсаджал никейската крепост Цурул, днес Чорлу в Тракия. Тогава именно той получил неочаквано скржбното известие, че в Търново се поминала царицата, едно от децата му и патриарха. Считайки това за Божие наказание, дето нарушил договорите с Иоана Ватацес, той дигнал обсадата, изгорил обсадните машини, отказал се от съюза с цариградските латинци и възобновил приятелството и договорите с никейския император.¹⁾ Значи, Акрополита свързва смъртта на царица Ана(=Мария) с развалянето на българолатински съюз, който Асен склучил, според същия Акрополита, веднага след смъртта на цариградския император Иоана де Бриен († 22 март 1237 год.) и след отказването си от сключения в 1235 год. съюзен и родствен договор с никейския император.²⁾ За този българолатински съюз от 1237 год., свързан и със едно сближение на Асеня с римската църква, ние имаме сведения и в кореспонденцията на папа Григорий IX. Отъ нея узnavаме, че от май месец 1237 г. Асен влязъл в преговори с Рим за ново сближение, че за тази цел през юни с. г. пристигнал в България Перузвинският епископ, като папски легат.³⁾ Тези данни идат да потвърждат напълно свидетелството на Акрополита. Обаче, от едно писмо на папата до унгарския крал Бела IV от 27 януари 1238 год., за което споменахме вече и по-горе, и в което Ив. Асен II се нарича неверен на думата си и измамник, който се отказал от единството с римската църква и против когото папата обявява кръстоносен поход⁴⁾, се вижда, че в самото начало на 1238 год. разрывът между българският цар и папата е бил факт окончателен, като резултат именно на ностри⁵⁾ документи от разни издания, е препечатал от Theiner'a и въпросното писмо заедно с погрешната хронология. Т. I. 1887, р. 182—4.

¹⁾ *Acropolita*, ed. Вопп., р. 61, ,—62.

²⁾ *Acropolita*, р. 56, , 57, ,—60.

³⁾ Theiner, op. c. I p. р. 155—157.

⁴⁾ Ib., р. 159. — У Иречек (оп. с. 347) това писмо носи погрешна дата 28 февруари 1238 г. вместо 27 януари 1238 (VI Kal. Februarii).

вата промяна в Асеневата политика, настъпила, според думите Акрополитови, след известието, получено от Асеня пред Цурул, за смъртта на жена му и детето му. Трябва да се смята, че известно време е изтекло от събитията пред Цурул до оформяването на пълния разрыв с Рим, защото след снемането на обсадата и оттеглянето си Асен изпратил пратеничество в Никея с предложение за възстановяване на предишните договори и приятелство¹), та едва след получаване на благоприятен отговор, след напразни евентуални папски усилия за въздействие върху него, е можъл да настъпи разрывът и позивът на папата за кръстоносен поход против него. Така щото отказването на Асеня от съюза с латинците и новото му отклонение към Никея трябва да се отнесе със сигурност в последните месеци на 1237 год., следователно, и всички събития свързани с него по време. Заедно с това смъртта на българската царица Ана (= Мария) се отнася в последните месеци на 1237 година.

Като имаме този факт пред вид ние добиваме възможност да направим една поправка във излагането на събитията от последните Асеневи години, които се рисуват у Иречека²) по следния начин:

„Брієнъ умеръ въ 1237 году, Асънь вдругъ пересталь дорожить союзомъ съ Ватацесомъ. Возможно, что къ этому его подбудила уступчивость Балдуина II; возможно также, что ему внушило опасение возрастающее могущество никейского императора; въ самомъ дѣлѣ столкновеніе между обоими соперниками по поводу обладанія Константинополемъ было неизбѣжно, потому что и „царь Болгаръ и Грековъ“ не прочь былъ отъ установленія своего трона на Босфорѣ. Свою дочь Елену, невѣсту византійскаго наслѣдника престола, призвалъ онъ въ Адріанополь, подъ предлогомъ видѣть ее еще одинъ разъ; однако онъ взяль ее съ собою въ Трново.

Порвавъ связи съ Ватацесомъ, Асънь вошелъ въ сношеніе съ папой. По его собственному желанию, въ Болгарію быль посланъ (въ маѣ 1237 г.) папскій легатъ, въ лице епископа Перуджийскаго, чтобы вести переговоры касательно констан-

¹⁾ *Acropolita*, 61, „.

²⁾ Исторія Болгаръ Одесса 1878, стр. 347 сл.

тинопольской имперіи. Легата сопровождалъ Іоаннъ Вильдгаузенскій, нѣмецъ изъ Вестфаліи, бывшій епископъ боснійскій. Но уже 28 февраля 1238 года Григорій IX потребовалъ отъ короля венгерскаго Бела IV крестового похода противъ Асія, ибо послѣдній не хотѣлъ-де присоединиться къ римской церкви и защищать богомиловъ, съ которыми во имя католической церкви въ то самое время велись кровавыя войны въ Босніи и южной Франціи. Такія же требованія были предъявлены къ императору Балдуину. Бела готовился къ войнѣ, имѣя намѣреніе завоевать Болгарію. Крестоносцамъ, идущимъ противъ „еретическихъ и схизматическихъ“ Болгаръ, было обѣщано отпущеніе грѣховъ. Но крестовый походъ, какъ кажется, не состоялся; Асій нашелъ полезнымъ открыто соединиться съ Балдуиномъ II, какъ „защитникъ“ его.

Новое движение народовъ потрясло востокъ. Куманы, устрашенные нахлынувшими изъ Россіи Татарами, бежали толпами изъ молдаво-валашскихъ равнинъ частью въ Венгрию, частью же переправились чрезъ Дунай въ кожаныхъ мѣхахъ наполненныхъ воздухомъ и изолили собою страну до Тракіи. Множество народовъ двинулось къ югу въ Болгарію. И латиняне завязали съ земли дружбу. Въ 1239 годѣ Франки, Болгары и Куманы выступили для осады греческихъ крепостей въ Тракіи. Когда Асій штурмовалъ тамъ Цуруллонъ, къ нему внесли доношение, что его супруга Венгерка, сына и патріарха Иакова умерла въ Трновѣ отъ моровой язвы. Онъ принялъ эту новость кару за вѣроломство, скончавъ осадную машину, возвративъ Куманамъ, отославъ обратно Балдуину и опять примирился съ Яланскимъ.

Затруднительное положеніе Яланскаго постоянно росло. Императоръ Фридрихъ II, въ 1240 году, сошѣлъ съ папою нашелъ отвѣтственность союзниковъ за гибель Никеи и Епира. Балдуинъ II, покоривший Трабзонъ, долженъ былъ скоро воспользоваться гибелью императора Асія и Ватацесь вошли въ Константинополь въ 1241 году, вслѣдствіе чего Ватацесь вспомнилъ не побежденной землю императора и присягнулъ ей въѣхать. Чаколасъ въ 1242 году Балдуинъ II вступилъ въ Константинополь въ Константинопольскомъ войскомъ изъ 700 душъ и 200 конныхъ и 1000 пѣшихъ и это подкрепленіе не

могло пріостановить теченія вещей. Въ походѣ франкское войско, несмотря на всѣ союзы Болгаръ съ Ватацесомъ, нашло у первыхъ предупредительное гостепріемство¹.

От изведеното по-горе е ясно, че в горното изложение има една хронологическа погрешка, именно: обсадата на Цурул от франки, бѫлгари и кумани, начело с Асеня, известието за смъртта на бѫлгарската царица, на царското дете и на патриарха, дигането обсадата и примиряването наново с Ватацеса — всички тия сѫбития се отнасят не в 1239 год., но в последните месеци на 1237 год. С тази хронологическа погрешка в горното изложение е свързана и една предметна бѫркотия, която сѫщо трябва да се оправи: именно, от него излиза, че Ив. Асен II в 1239 г. на два пъти едно след друго е променил поведението си спрямо латинците и папата, веднаж в 1237 год. и втори път, под натиска на обявения от папата кръстоносен поход, в 1239 год. Това не е вярно. Тези две промени са в сѫщност само една, и то в 1237 г. Раздвояването на последната е в свръзка с погрешната хронология. За това свидетелствува Акрополита, който знае само за една промяна.²) От края на 1239 г., когато скъсва с латинците и се примирява с императора Иоана Ватацес, Ив. Асен II се оттегля вече от активна намяса в работите на сѫседните държави и се старае да поддръжа с тях приятелски отношения. Той се отказва и от това да прави никейска политика³). Така, когато император Балдуин II потеглил 1240 г. с войска от запад през Унгария за Цариград, Асен го пропуснал да мине през Бѫлгария, вжпреки приятелството с никейците³).

И така, сѫбитията в последните години от Асеневото царуване са вжрвали хронологически и предметно накратко по следния начин: 1235 г. Асен се скъсъзва с никейския император Иоан Ватацес, сродява се с него чрез сгодяване на дъщеря си Елена за неговия син Теодор; при това бѫлгарският архиепископ със съгласието на вселенския патриарх и на другите православни патриарси бива тържественно издигнат в патриаршески чин; сѫщевременно се започват общи военни действия на бѫлгари и никейци против цариградската ла-

¹) Ed. cit., p. 61—62.

²) Ib. 65, „ 63, „.

³) Ib. 63, „. K. Hopf, op. cit., p. 255.

така че да е 1235 г. и този изграждане също да вразуми
Богдан да си спаси от опасността 1237 г. когато месец
декември българският император изпраща обратно от Нахчеван
известия за Балканите и съвета със земите влизат в преб-
рещата на империята в Балкана същата година личи между
българите и византийските императори и съюзът създава и се
използва от императора против византийските интереси: обсаж-
дат крепостта Чорлу, но тук в пособните източници за 1237 г.
няма никакви известия за съюза на Балканите, на това от-
значава си и на патриархът. Възниква за това място обса-
ждане, изпълнено със съюзът и от преговорите с
императора и изкуствената роля на императора с накрайния
император. От това време Ив. Асен се дължи на умерено
сторонско разграничение между византийците и латинците и се старае
да поддържа приятелски отношения с всички съюзници. 1238 г.
изчири в надеждите си, папа Григорий IX обявява (27 яну-
ари) кръстоносен поход против Асеня и преговаря по този
поход с унгарския крал, но без да се даде до предваряване
на похода. Големият кумански маси, които бягат пред на-
стъпватите татари, се явяват на Дунава и биват приети и
поселени от Асеня в България. 1240 г. на път за Цариград
през България минава, свободно пропуснат от Асеня, латин-
ският император Балдуин II. Татарите превземат и разрушават
Киси, опасността от тях се приближава все по-вече към бал-
кианския полуостров. 1241 г. юни Ив. Асен II умира.

Ще се спрем тук още на хронологията на събитията от българската история след смъртта на царь Константина Тих (1257—1277), във време на гражданските войни в България. Присманиата досега хронология е в някои свои части погрешна, както ще покажем това по-долу, и трябва да се оправи.

Иречек, а според него и другите наши историци, отнасят царуването на Ивайло в 1277—1279 г., а на Георги Тертерий I — от края на 1280—1292 г.¹⁾. След като разказва за

¹⁾ История Болгаръ, стр. 358; 366—7. Сжно С. Jireček, Geschichte der Serben, Gotha 1911, стр. 329. Погодинъ, Ист. Болг. стр. 97, 98. Пастуховъ и Стояновъ, Бълг. истор., 137.

убийството на Яков Светослава, инсценирано от царица Мария; за избухването на възстанието на Ивайло против цар Константина Тих и срещата им на бойното поле, в която цар Константин бил разбит и сжесчен в своята колесница (зима 1277 год.); за разтревожване от тези Ивайлови успехи на византийския император Михаил VIII Палеолог, който дошл близо до границата вжв Одрин и, след напразни опити да спечели Ивайло, провъзгласил за български цар своя зет Ив. Асен III, внук на великия Ив. Асен II и влязж в преговори с българските боляри, от които някои били спечелени с подаръци и обещания; за затруднителното положение на царица Мария в Търново, заобиколена отвсякдже от врагове и принудена най-подир да влезе в преговори за споразумение със Ивайло, — Иречек продлжава: „Тогда ворота Трнова открылись для полчищ царя-гайдука и Марія отпразновала съ Ивайломъ свадьбу и коронацію (весною 1278 г.). Но царицъ съ ея греческой утонченностью грубый герой горъ скоро опротивѣль. Съ двухъ сторонъ напали на него два непремирамые врага Татары и Греки. Изо дня въ день проливалась кровь; храбрые Болгаре побѣждали неизапными натисками. Съ ужасомъ вступали греческие воины въ бой, такъ какъ Ивайло не зналъ пощады. Хотя Трново было почти совершенно окружено Греками, но война тянулась безконечно. Въ началѣ 1279 года въ Трновѣ вдругъ разпространился слухъ, будто Ивайло палъ въ сраженіи противъ Татаръ. Тогда граждане Трнова немедля открыли ворота, выдали Грекамъ Марію и сына ея, и съ радостью привѣтствовали нового царя Иоанна Асѣнъ III, за которымъ вскорѣ прибыла и жена его. Бременную отъ узурпатора Марію привезли въ Адріанополь. Болгаре не поминали ее зломъ, но тогда какъ въ болгарскихъ церквахъ всѣмъ умершимъ царямъ воспѣвали вѣчную память, ее этой чести считали недостойную.

Іоаннъ Асѣнъ III, человѣкъ характера несамостоятелнаго, не могъ удержаться. Болѣе всѣхъ приверженцевъ имѣлъ Георгій Тертерій (Георгій). Произходя изъ дворянскаго семейства, состоя въ родствѣ съ сильнейшими родами, онъ сдѣлался весьма любимымъ, благодаря своей храбрости и уму. Асѣнъ, видѣвшій въ немъ опаснаго соперника, хотѣлъ привязать его

къ субѣ узлами родства; онъ назначилъ его деспотомъ и
далъ ему свою сестру въ жены; свою прежнюю жену Вол-
гарку и сына своего Святслава Тертерій долженъ быль вы-
слать къ Никою какъ заложниковъ.

Тогда неожиданно передъ воротами Трнова, во главѣ большаго войска, явился Ивайло, считавшійся умершимъ, и занять всѣ выходы города. Крещенный Татаринъ Касимбегъ (Касимбѣгъ), который незадолго передъ тѣмъ присягнуль вѣрности Ioannу Асѣнню III, въ качествѣ протостратора (главнокомандующаго Болгаріи) и потомъ изчезъ изъ Трнова, явившися на сторонѣ Ивайла, какъ его протостраторъ. Императоръ Михаилъ незамедлительно послать помощь своему зятю. Но ви-
дѣвши пословодца Мурина съ 10.000 человѣкъ былъ немедленно разбитъ Ивайломъ 17 июля 1280 год.. Чрезъ
зѣмлю же вѣкъ со землю болгарскаго участъ постигла другое
бедствіе. XII столѣтія, падшее въ выручку подъ предво-
дительствомъ Асѣни, оно было уничтожено гдѣ-то въ Сред-
ней Европѣ. Но земли болгарской имперіи Тертерію было очень
долго отыскать въ видѣ стѣ неблагоразумнаго царя и
столицъ не было. Императоръ Асѣнь III не считалъ себя
достаточнѣ въ силѣ и не бѣжалъ чрезъ Месемврію
и Константионію, занимавшія предварительно казну.
Видѣвши же избрания Асѣни, покровительству-
ющаго имѣнію Болгаріи, захотѣть безграницій гнѣвъ пос-
лѣдовъ на нее искажь Болгарію съ Византіей
согласно традиціи. При большомъ ликованіи из-
ѣхъ земель, быть коронованъ царемъ (въ концѣ

Също съм убеден, че Иречек е определен доста под-
сънник и не изпитава съдебия, имено, което изво-
ди до съдът. При определяне прокурорската Ире-
чек е съгласно, по хронографията на Магар-
евски и таблица на Родинов в Белгийски
записки, а те твърдо ѝ казват, че

Следует отметить, что в 1977 г. Европейский союз предложил ввести запрет на продажу в Европе ядерных отходов из Америки.

хата, след като разбил татарите и освободил от тях страната, след като разбил и убил цар Константина Тих, става български цар. 1277/1278 зимата: Царица Мария, след като се оженила за Лахана, се вижда с него нападната от войските на византийския император и от татарите. 1278 год.: Михаил VIII Палеолог признава за български цар Ивана Асен, сина на Мицо и спечелва за него няколко български боляри. Оженва го за дъщеря си Ирина и уговоря с него завладяването на Трново. Асен, комуто българския болярин Тертерий, който се оженил за неговата сестра, изневерили, забягва в Цариград. Асен бива изпратен от своя тест при Ногая за да действува против Лахана. 1279 год.: януари и февруари патриарх Векос в немилост пред императора etc.; на 8 март той се оттегля в манастиря Панахрант. 1280 год.: императорат, връщайки се от Охрид, среща папските легати за преговори с Векос. 17 юли, Лахана побеждава гърците. 6 август, Векос се връща триумфално в патриаршията. 15 август, друга победа на Лахана над Априна. 22 август, папа Николай III умира. Българите се присъединяват към Асеня, а изоставят разбития от татарите Лахана; те предават на императора царица Мария и сина ѝ Михаила. Лахана се отправя при Ногая.¹⁾

Посинус пък дава следната хронология: 1277 г. Лахана възстава, надвива татарите побеждава цар Константина и го убива. 1278 г.: Михаил VIII оженва Ив. Асен за дъщеря си и го издига за български цар. Царица Мария, вдовицата на Константина Тих се оженва за Лахана. Папа Николай III праща пратеници във Византия. 1279 г.: пратениците на Михаила VIII отиват при папата да го поздравят и обещаят покорност; носят и писмо от патриарх Векос. Патриарх Векос в немилост пред императора, оттегля се. На 6 август тържествено възстановен. В същата година Лахана бил разбит от татарите, а жена му Мария била предадена на императора. Асен пък, зетя на императора, бива допуснат в Търново и става български цар. 1280 г.: избира се нов папа Мартин IV; императорат, като чул, изпратил до него посланици. Подбуж-

¹⁾ Ed. de Muralt, *Essai de chronographie byzantine*. S. Peterburg 1871, стр. 435—439.

1222 от Тертерия, българите конфликтат против Ив. Асен III, който се привежда да избяга в Цариград. Тертерий заменя обраният гроб. След възстановяването на Тертерия Лахана отива при Ногаи¹⁾.

Самът език когатък е достатъчен за да се убедим, че горната хронология на Михаил е поверхностна заблъскана, противоречива и, следователно, погрешна: едни и същи събития от българската история той отнася ту като 1273 г., ту като 1280 г.. Погрижливо съставена е хронологията на Possinus, но и тя е, както ще видим, погрешна. Едно съравнение убеждава, че Иречек се е ползвал именно от тези две погрешни хронологии.

Нека видим сега накратко, как Пахимер, главния свидетел за казаното време, излага въпросните събития от българската история. Той ги свързва и преплитат със събития от византийската история, и то по следния начин:

В кн. 6, гл. 3, I стр. 430₁₅—433 той разказва: за Лахана, за неговия произход, живот и възстановие, за успехите и пропадането му, които стресват не само цар Константина, но и император Михаила VIII; как последният идва във Одрин, близу до границата, из пътя поради големата зима се плъзга по леда, пада и се наранява (433, 9); как, като стига във Одрин, получава известие за поражението и смъртта на цар Константина (433, 15). — Гл. 4, I стр. 433—435: големи успехи на Лахана. Цар Константин, напуснат от повечето боляри, излиза с войска срещу него, но бива разбит и съсечен (434, 10). Императорат се опитва да спечели Лахана, смятайки да го направи зет, но без успех. Тогава се отказва от това намерение и противопоставя на Ивайло Мицовия син Ивана. — Гл. 5 и 6, I стр. 436—441: Михаил VIII се свещава по въпроса за издигане на Мицовия син за български цар; извиква последния от Азия, оженва го за дъщеря си и го провъзгласява за български цар Ив. Асен III, като се старае да привлече българското болярство; връща се в Цариград, дето става свадбата на Ив. Асен и се сключват договори между същия и него. — Гл. 7, I стр. 441—446: Поставена между две опасности —

¹⁾ Petri Possini annotationes chronologicae ad Pachymerem, ed. Bonn. I p. p. 761—765.

от една страна откъм Византия, а от друга откъм Лахана, царица Мария влиза в преговори с Лахана, предава му Търново и се оженва за него. Лахана се готви сега за предстоящата борба против византийци и татари. С много византийски войски Иван Асен обсаджа Търново (446, 6). — Гл. 8, I стр. 446—447: Лахана вън от Търново. Разнася се слух, че паднал в борбата с татарите. Търновци предават столицата и приемат за цар Ивана Асен III. Царица Мария бива изпратена при императора, който дошъл повторно в Одрин, и бива запряна. За да привлече видния български болярин Тертерия, цар Ив. Асен III го оженва за сестра си, а първата му жена и сина му Светослав изпраща заложници в Цариград. — Гл. 9, I стр. 448—449: Ив. Асен царувал малко време (448, 8). Българските боляри, подбуждани от Тертерия, комплотират против него. Изплашен, Ив. Асен III избягва през Месемврия и по море в Цариград. Тертерий заема по желанието на българите празния трон (449, 12). — Гл. 10—18, I стр. 449—466: Развказва за недоразуменията между Михаила VIII. и патриарха Векос и за преговорите с папските легати. Именно: „Изминали 4 години откак Векос бил патриарх“. През януарий и февруарий, 7 индикция (1279 г.), против Векос се подигат обвинения. Императорат недоволен от него. По средата на постите, в месец март (8) Векос дава оставка и отива в монастиря Панахрант (455, 5). Тъкмо пристигнали папски легати и императорат, който се връщал от Одрин, ги срещнал (455, 13); криейки оставката на патриарха, той ги изпраща при него, който уж бил отишъл в монастир на почивка, а същевременно съобщава на Векос за това и го кани да оттегли оставката си. Преговори на папските легати с патриарха и византийския клир за уния. Векос се съгласява най-подир да оттегли оставката си и на 6 август бива тържествено възстановен като патриарх (461, 4). Писмо отговор до папата. Пак за преговорите за уния. Гл. 19, I стр. 466—468: „Същата година, понеже Лахана не можел да бездействува, след като му била отнета столицата и царицата (от Ив. Асен III), събрали много войска и обсадил Търново“ (466, 4). Ив. Асен III бил още вчутре. Лахана нанесал на византийците големи пакости. Той разбил и унищожил две византийски войски: едната от 10.000 души под началството

на Мурина на 17 юни в Балкана, а другата от 5,000 души под водителството на Апрена на 5 август при Средня гора (466). Когато обаче Ив. Асен III избягал в Цариград, а Тертерий станал български цар, Лахана се отправил при Ногая за помощ, дето намерил своята смърт¹⁾.

Явно е, че горното изложение на Пахимера, от стр. 430—468, глл. 3—19, се състои от три отделни части: 1. Глл. 3—9, стр. 430—449. 2. Глл. 10—18, стр. 449—466 и 3. Гл. 19, стр. 466—468. В първата и третята част се излагат събития от българската история, и то по време и предмет свързани един със други. Втората част съдържа събития от византийската история, но по време също така свързани със ония от българската история на I и III части. Пахимер се старае навсяккъде в своето историческо съчинение да установи хронологията и да поддържа хронологическата връзка между събитията. В нашия случай хронологическата връзка е още по-консекventno и ясно прокарана между отделните 3 части на разказа; тя е изразена както в начина на изложението, така и в съдържанието. Третята част представя продължение на първата, или дори по-подробно допълнение към последните събития от нея. След очертаването накратко с няколко само думи събитията след възвицяването на Ив. Асеня III, именно за поведението на болярина Тертерия и изобщо на българското болярство спрямо Ив. Асеня III, което принудило същия да избяга най-подир в Цариград, а неговото място зaeл Тертерий, Пахимер преминава към излагане събития от византийската история, именно на недоразуменията между цариградския патриарх Векос и император Михаила VIII и на преговорите за уния с папските легати, които всички се отнасят в 1279 г.; и едва след това в третята част се повръща пак към българската история, за да допълни и разкаже по-подробно за събитията, недоразказаны или засегнати само в първата част, именно какво е станало със Ивайло след възвицяването на Ив. Асеня III и на Тертерия. Прави впечатление, как втората чужда по предмет част от разказа е вметната между първата и третята, които са свързани по предмет и съдържание и принадлежат неразрывно една към друга. Но тя е

¹⁾ Ср. също Gregoras, ed. Вопл. I р. 130—132.

свързана с тях по време, и това обстоятелство е, което обяснява и осмисля, това на пръв поглед безсмислено вметване на автора. Втората част се завършва със израза: ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἐξ τοσούτον, т. е., „изложените събития така станаха“¹⁾, след което започва третята част със думите: Τοῦ δ' αὐτοῦ ἔτους ἐπειδόμην τὸν Λαχανᾶν ἡρεμεῖν ἀφερεθέντα τὰ Τερνόβου καὶ συνηκούστης, λαὸν συναθροίσας ἵκανὸν τοὺς Τερνοβίτας περιεκάθητο, т. е., „през същата година, понеже Лахана не можеше да бездействува, след като му била отнета столицата и жената, събрал голяма войска и обсадил Търново“²⁾. От тези изрази на историка е ясно, че разказаното от него в третята част е хронологически свързано със изложеното в втората част. Понеже пък събитията от третята част са, както показвахме, допълнение към последните събития, разказвани в края на първата част, то следва, че и тази последната в последните си данни така също е свързана хронологически с втората част. На това сочи и изразът, с който започва втората част: Ἡδη δὲ χρόνῳ παρωχηκότων τεττάρων Ἰωάννη τὰ τῆς πατριαρχείας διαφέροντι, κατὰ μήνα Αηαῶνα τῆς ἐβδόμης ἴνδικτιῶνος δειναὶ κατηγορίαι τούτῳ παρά τινῳ τῷ κλήρῳ συρράπτονται, т. е., „Бяха се изминали вече четири години, откак бил патриарх Иоан; през месец февруари 7 индикция против него се скрояват лошави обвинения от някои клирици“³⁾, — който се проектира, очевидно, върху хронологията на последните събития от първата част. Така щото, изобщо зето, хронологическата връзка между трите части е безсъмненна; тя се доказва и от едно детайлно разглеждане хронологията на трите части. Тази безсъмненна хронологическа връзка между трите части идва да помогне при установяване хронологията на събитията от българската история.

Да преминем сега към подробно разглеждане хронологията на отделните събития. Ще се спрем най-първо на втората част, която съдържа достатъчно данни за установяване на хронологията. Събитията, които се излагат в нея, се отнасят всички към 1279 г. от януарий до август. Започва се със указанието, че се изминали вече 4 години, откак бил па-

¹⁾ Pachymeres I 466, .

²⁾ Ib. I 466, .

³⁾ Ibidem I 449, 17.

триарх Иоан Векос¹⁾). Понеже Векос станал патриарх на 2 юни 1275 г., то е ясно, че тук се сочи на 1279 год., когато действително изминават четирите негови патриаршески години, и която съвпада и със 7-ма индикция, привеждана малко по-нататък от Пахимера²⁾). Освен това, Пахимер ни дава и месеца февруари и по-нататък 2 февруари (= празника Иапанти)³⁾, когато против 4 годишния вече патриарх се подигнали грозни обвинения от некои клирици. Понеже император Михаил VIII дал ухо на клеветниците и проявил неблагосклонност към него, Векос подал оставка и се оттеглил в манастира Панахрант на 8 март (= по средата на постите)⁴⁾. В това време, тъкмо когато императора се връщал от Одрин, пристигнали папски легати да преговарят за уния.⁵⁾ За това папско посланичество ние узнаяваме и от кореспонденцията на папа Николай III. През втората половина на 1278 г. при папския двор пребивавали византийски пратеници, които през октомври се готвили да си тръгнат обратно за Цариград.⁶⁾ Във отговор, види се, на това византийско посолство, папата назначил през октомври 1278 г. като свои легати следните лица — Бартоломея, епископ Гросетански, Бартоломея от Сен, министр на Сирия, Филипа Перузински и Ангела Урбеветански от ордена на миноритите, които да идат във Византия и третират за уния; същевременно писал писма по въпроса за униятита на императора Михаила VIII и на престолонаследника Андроника⁶⁾. Това папско посолство, назначено през октомври 1278 г., не е заминало, очевидно, веднага, а се е позабавило, та затова е стигнало във Византия към началото на март 1279 г.. Императора скрил от папските легати оставката на патриарха, казал им, че поради преумора патриархът отишъл на почивка в манастир, дето трябва да идат, за да започнат с него преговорите, като същевременно предизвестил за това патриарха и го поканил да оттегли оставката си. След това

¹⁾ Ib. I 449, 17.

²⁾ Ib. I 449, 18.

³⁾ Ib. I 449, 18. 453, 6; 454, 17.

⁴⁾ Ib. I 455, 1.

⁵⁾ Ib. I 455, 13.

⁶⁾ Вж. *Regesta Pontificum Romanorum ed. Aug. Pothast. Vol. II. Bergolini. 1875* стр. 1734, 1735, 1736.

се започнали преговорите за уния. След дълги увещавания, най-подир на 6 август Иоан Векос оттеглил оставката си и бил пак тържествено въведен в патриаршията¹). Преговорите също папските легати се свършили и се отправило до папата отговор-писмо от името на патриарха и на византийския клир. Със тези събития от август се свършва втората част от въпросния разказ на Пахимера. Ясно е, прочее, от казаното, че събитията от втората част се отнасят по време всички в 1279 год. от януарий до август.

Пахимер ни казва изрично, че събитията, които започва да ни излага в третята част от разказа си, са станали „тоб $\alpha\tau\delta\delta\eta\tau\epsilon\tau\omega\zeta$ “, т. е. през същата година²), под което явно се разбира 1279 г. на втората част. Именно. Ивайло, който, както разказва първата част, бил лишен от столицата, която била заета от Ив. Асен III, и от жена си царица Мария, пленина и изпратена в Одрин, дето била и затворена, не можел да бездействува, но събрал голяма войска и обсадил Търново, дето се намирал още Ив. Асен III. Същевременно той нанесъл на византийците големи вреди и пакости и разбил две византийски войски в Балкана, едната на 17. юлий, а другата на 15 август³). Ясно е, че тези събития, както и двете Ивайлови победи над византийците се отнасят в 1279 год., т. е. „в същата година“. Отнасянето на тези победи в 1280 год., както се е правило до сега, би противоречило резко на Пахимера не само тук; то би вървяло и против друго едно твърдение на историка, именно, че Ив. Асен III царувал много кратко време⁴), защото в такъв случай Асен би царувал почти цели две години, което не е вече кратко време. Принадлежността на тези събития в 1279 г. ще се потвърди и от онова, което ще кажем по-долу за хронологията на първата част от разказа. — Понастапявайки Пахимер добавя, че когато след това Ив. Асен III се принудил да избяга от Търново в Цариград, а Тертерий се възкачиbil по покана на българите на оправнения престол, Ивайло загубил надежда, че може да си възвърне царството и

¹⁾ *Pachymeres I* 461, ₄.

²⁾ *Ib.* 466, ₃.

³⁾ *Ib.* I 466, ₁₃, 466, ₁₆.

⁴⁾ *Ib.* I 448, ₃.

се отправил при Ногая за помощ.¹⁾ И подир това в цели две страници ни разказва за пребиванието на Ивайло в Ногаевия двор и за неговия трагичен край²⁾. От израза на Пахимера, че „Ив. Асен III бил още в Търново“³⁾, когато Ивайло обсадил този град, следва, че Ив. Асен III бил вече тогава доста време в Търново, и че неговото бягство от там станало не твърде много време след това. Като се има пред вид и твърдението на Пахимера, че „Ив. Асен III бил кратко време български цар“ (*καὶ χρόνος δὲ πάλιος αὐτῷ παρεμέτρει τὴν τῶν Βουλγάρων ἀρχὴν*)⁴⁾, следва че неговото бягство от Търново, а следователно, и последвалото веднага след това възцаряване на Тертерия са станали не дълго време след победите на Ивайло над византийците, т. е. след месец август. При това Ив. Асен III надали ще е чакал да настъпи сурова зима, та тогава да бяга в Цариград. Следователно, бягството на Асеня III и възшествието на Тертерия не могат да се отнесат по-късно от края на 1279 год.. Този извод не само хармонира със изричното свидетелство на Пахимера в началото на третата част, което поставя излаганите в нея събития в „същата (1279) година“ (тоб *αὐτῷ έτοις*), но се подкрепя също и от онова, което сега ще кажем за хронологията на събитията от първата част на разказа.

От токущо изведеното става сигурно, че Ив. Асен III е бил в Търново цар още в първата половина на 1279 г. Това показва, че краят на първата част от Пахимеровия разказ, дето тъжно се говори за царуването на Асеня в Търново, се отнася също така към 1279 г., а с това става очевидна посочената вече по-горе хронологическа връзка между трите части от разказа. В последната (9) глава от първата част Пахимери разказва за събитията след възцаряването на Ив. Асеня III, т. е. станали през 1279 год. Той започва при това с вече приведения израз, че „Ив. Асен III царувал кратко време“.⁵⁾ За да спечели и обеззоржи влиятелния и честолюбив болярин Тертерий, той го оженил за сестра си, а неговата първа жена

¹⁾ Ib. I 466.

²⁾ Ib. I 467—468.

³⁾ Ib. I 466, : καὶ οἱ μὲν τοῦ Ἀσάν ἔντος δυτοῖς.

⁴⁾ Ib. I 448. ,.

⁵⁾ Ib. I 448, .

заедно със сина му Светослава изпратил в Цариград, като заложници. Но въпреки това Тертерий подбуждал българското болярство против него, докато същото почнало да комплотира. От страх да не бъде изненадан от възстание, Ив. Асен тайно забягнал в Цариград, а Тертерий по желанието на българите станал български цар.¹⁾ Очевидно, всички тези събития се отнасят, както се показва и при разглеждане на третата част, през и до края на 1279 год. Действително, и според приписката в свирлижкото евангелие, за което ще говорим по долу, царуването на Ив. Асен III се пада също така в 1279 г.

Но кога е било началото на Асеневото кратко царуване, кога е превзел той Търново? Пахимер разказва, че известно време, след като Ивайло се настанил като цар в Търново, Ив. Асен се явил пред града с много византийски войски и го обсадил (*πολλοὶς μὲν οὖν τοῖς ἀμφὶ τὸν Ἀσὰν δυνάμεσι περιεστοιχῆσετο*)²⁾. Приписката пък в свирлижкото евангелие ни казва, че то било написано във времето на царя Ивайло в 6787 г. (т. е. от 1 септемврий 1278 г. до 31 август 1279 г.), когато гърците обсадждали Търново.³⁾ Значи, според това, обсадата на Търново от Ив. Асения с византийски войски се пада в промежутъка от 1 септемврий 1278 год. до 31 август 1279 г. Според онова, което се каза вече за хронологията на третата част от разказа, тази обсада не може да се отнесе по-късно от първата половина на 1279, следов. в първата половина от казания временен промежутък.

Пахимер ни дава обаче възможност, още по-тясно да ограничим по време събитията. Той ни разправя, че след появата на слуха за смъртта на Ивайло в борбата с татарите, търновци решили да предладят царица Мария със детето ѝ на византийците и да приемат Ив. Асения за цар, и продължава: „Прочее, Мария, която била бремена от варварина, заедно с детето си била заведена при императора (който пребивавал за втори път във Одрин) и затворена в тъмница, както ѝ по-

¹⁾ Ib. I 448—449.

²⁾ Ib. I 446, .

³⁾ Вж. Г. Ильинский и „Статьи по славяноведению“ II С. Петербургъ 1906, стр. 76.

добавало; Асен пък и Ирина влезли безпрепяствено в Търново и били провъзгласени за царе, но Ирина влязла не заедно със Асеня, но след него, когато императорат се отправил за Цариград¹⁾). В този откъслек на Пахимера трябва да се обхрне внимание на следните две неща: първо на факта, че когато търновци предавали Търново на Ив. Асеня, императорат се намирал във Одрин, *дято пребивавал за втори път*, и второ, че *скоро след предаването на града той напуснал Одрин и отишел в Цариград*, и тогава и дъщеря му царица Ирина отишла и влязла в Търново. Значи, влизането на Ив. Асеня III в Търново е станало кратко време преди императора да напустне Одрин на път за Цариград. Но кога е било това пребаждване на императората във Одрин?

Пахимер подчертава, че императорат пребивавал *появявно* във Одрин (ἐπεδίης γὰρ τῇ Ἀδριανοῦ τὸ δεύτερο²⁾). Този израз на Пахимера е в свръзка със онова, което ни разказва в предидущата първа половина от първата част на своя разказ. Именно: при служа за големите успехи на Лахана императорат напуснал Цариград и се отправил посред сурова и студена зима за Одрин, дето с пристигането си получил известие за поражението и смъртта на цар Константина Тих.³⁾ Тук във Одрин, *дято императорат пристигнал за пръв път*, в свръзка с българските работи, останал доста време⁴⁾ и се стараял да влияе и насочи българските работи в свой смисъл и интерес и най-подир противопоставил на Ивайло кандидатурата за цар на Ив. Асен III. След това императорат се върнал в Цариград и била тържествено отпразнувана свадбата на Ив. Асеня за императорската дъщеря Ирина, както и онази на епирския деспот за другата дъщеря на Михаила VIII.⁵⁾ Същевременно императорат прашал пратеници в България, които да действуват против Мария и да спечелят българското болярство.⁶⁾ Между това обаче царица Мария влязла в преговори със Ивайло, сключила с него договор, предала му

¹⁾ Ib. I 447, 3—8.

²⁾ Ib. I 447, 4.

³⁾ Ib. I 433, ₈, 433, ₁₅.

⁴⁾ Ib. I 439, ₈.

⁵⁾ Ib. I 439, ₁₁, 440, ₁₁, 441, ₃.

⁶⁾ Ib. I 441, ₁₁, 443, ₃.

Търново и се оженила за него¹⁾. Това смутило императора, но не го отчаяло. Той пак не отпаднал, но изпратил войски за борба и подготвял свалянето на Мария.²⁾ Лахана пък се приготвлявал за борба. Най-подир Търново бил обсаден от много византийски войски начело със Ив. Асеня.³⁾ В такова положение се намирали работите (ἔτριβοντο γὰρ ἐντεῖθεν τὰ πράγματα) и за търновци нямало друга надежда за спасение, освен да се освободят от Ивайло.⁴⁾ Тогава се разнесъл слух за смъртта на Ивайло, и търновци предали Търново и Мария на Ив. Асеня III. Император Михаил VIII тогава се намирал за втори път в Одрин. — Ясно е от това изложение, че израза „втори път“ е в свръзка с разказаните събития от българската история: първи път императорат отишел във Одрин в свръзка с възстанието на Лахана и убиването на цар Константина Тих, а за втори път сега, когато неговия зет Ив. Асен обсадил с византийски войски Търново.

Кога е било, прочее, това повторно пребиване на императора във Одрин в свръзка със събитията в България? От онова, което се каза по-горе за хронологията на третята част от разказа на Пахимера, следва, че това пребиване на Михаила VIII във Одрин, с което е свързана по време обсадата на Търново от византийците и възстановането на Ив. Асен III, не може да се отнесе по-късно от първата половина на 1279 г. Това се подкрепя и от приведената вече по-горе приписка в свръзлижкото евангелие, според което обсадата на Търново, а следователно, и пребиванието на императора във Одрин се пада във времето между 1 септ. 1278 г. и 31 август 1279. Сам Пахимер ни дава възможност да определим със точност, кога именно в този промежутък императорат е бил във Одрин. Това е било само веднъж, и то в първите месеци на 1279 г. При разглеждане хронологията на втората част от Пахимеровия разказ, ние установихме, че в началото на месец март Михаил VIII, като се завръщал от Одрин, срещнал из пътя пристигващите папски легати и заедно със

¹⁾ Ib. I 443—444, 444, .

²⁾ Ib. I 444, .; 444, 14: οὐδὲ ἀνέσει καὶ αὐθίς πέμπων τε δυνάμεις ἀγωνιουμένας, καὶ τὰ πρὸς καταβολὴν Μαρίας κατασκευαζόμενος.

³⁾ Ib. I 446, .

⁴⁾ Ib. I 446, 18.

тях влязжат в Цариград.¹⁾ След това, зает със оставката на патриарха и с преговорите за уния, през остатъка на 1279 г. той не е напускал Цариград, както това става явно от втората част на Пахимеровия разказ. Понеже в дадения промежутък не може да се говори за друго пребиване на императора във Одрин, освен за онова през първите два месеци на 1279 г., следва със сигурност да се приеме, че същото е тозиесто със онова второ пребиване, за което Пахимер ни говори. Съгласието на всички хронологически данни и съображения с това заключение показва за лишен път неговата основателност. Със това ние добиваме едно сигурно и точно указание за времето на обсадата на Търново от Ив. Асеня и за времето на неговото възвишение. Щом като императорат е напуснал Одрин в началото на март, то предаването на Търново и възвищаването на Ив. Асеня III се отнася, както изтъкната по-горе, кратко време преди това, именно към февруари 1279 г.²⁾ Този извод хармонира прекрасно със твърдението на Пахимера, че „Иван Асен III царувал в Търново кратко време“.³⁾ Действително, той е царувал в такъв случай от февруари до последните месеци на 1279 г., т. е. по-малко от една година. — Обсадата пък на Търново от византийските войски се пада във времето преди това, т. е. през зимата 1278/79 година. Но тъй като не може да се допусне, че византийците са чакали зимата, за да предприемат действия против Ивайло и да обсадят Търново, трябва да се приеме, че тяхната обсада трябва да е почнала по-рано, още от есента на 1278 година.

По-нататък. Като се знае с положителност, че през зимата 1278/79 год. и, навсякъв, още от есента Търново е бил обсаден от византийски войски, начело със Ив. Асеня, следва, че през 1278 г. столицата е била във владета на Ивайло, и то до февруари 1279 г., когато била предадена на византийците. Знаем от Пахимера, че цар Константин Тих е бил

¹⁾ Вж. тук по-горе, стр. 31. *Pachymeres*, I 455, „: Ἐν τοσούτῳ δὲ καὶ πρόσφετος ἐκ Ρώμης παρὰ τοῦ πάπα ἐφίστανται ἔξι ποι πόλεως τῆς Ἀδριανοῦ ἀπαγγέλουται βασιλεῖ.

²⁾ Това иде да покаже, че свирлишкото евангелие е било писано във времето между септемврий 1278 г. и февруари 1279 г.

³⁾ *Pachymeres*, I 448, .

разбит и убит от Ивайло посред зима.¹⁾ Като имаме пред вид, че между обсадата на Търново от войските на Михаила VIII Палеолог, начело със Асеня от една страна, и убиването на цар Константина от друга, две събития, свързани причинно помежду си, не може да се смята, че са изтекли години, а само няколко месеци, защото, след като е разbral, че не може да спечели и привлече Ивайла, Михаил VIII е трябalo да побърза със оборването му, преди да се е бил закрепил, и щом първото събитие е станало през зимата 1278/79 г. второто не може, очевидно, да се отнесе в друга зима, освен през 1277/78 год. или, наверно, в края на 1277 г. Щом това е така, влизането на Ивайло в Търново и оженването му за царица Мария тряба да се отнесе към пролетта и даже към края на пролетта 1278 г., като се има пред вид, че във февруари 1279 г. при превземането на Търново от византийците, Мария била още бременна от Ивайло. И от изложението на Пахимера така също се добива впечатление, че е изминало доста време от смъртта на Константина Тих до влизането на Ивайло в Търново²⁾.

Всички тези хронологически изводи и заключения идват от своя страна да потвърждат установената по-горе хронология за третият част от разказа на Пахимера.

От гореизложеното става явно, че Пахимер ни дава твърде точна и изрична хронология за въпросните събития от българската история. Това се обяснява не само с качеството му на съвременик, но главно с обстоятелството, дето той сам е бил близък съучастник в тези събития от българската история, именно, той е служил като пратеник и посредник между пребиваващия във Одрин император и патриарха по въпроса за издигането на Мицовия син за български цар, Ив. Асеня III³⁾. Това обстоятелство представя още една гаранция за достоверността и сигурността на въпросните хронологически данни на Пахимера.

И така, въз основа на изведеното до тук установява се със сигурност следната хронология за въпросните събития: Смъртта на цар Константина Тих се пада в края на 1277

¹⁾ Ib. I 433, ; 433, ..

²⁾ Ib. I 434—444. Ср. тук по-горе стр. 80.

³⁾ *Pachymeres*, I 436, 15 — 438, 14.

год.. Влизането на Ивайло в Търново и възкаряването му се отнася към края на пролетта 1278 г.. Навсянно, още през есента 1278 год. византийски войски, начело със Ив. Асеня, обсадили Търново. През февруари 1279 г. Търново е бил предаден на византийците и Ив. Асен III провъзгласен за цар. След това през лятото последвала обсадата на Търново от Ивайло. На 17 юлий и на 15 август 1279 г. Ивайло на нескъл две големи поражения на византийците. Скоро подир това през последните месеци на 1279 г. Иван Асен III забягнал в Цариград, а български цар станал Георги Тертерий I (1279 – 1292).

Велика Търновия, Велика Сардакия и Велика Европия

От Ю. Трифонов

При името на старата българска столица Търново понякога се прибавя и епитетът „велико“. Днес този епитет се среща вече твърде рядко; но в началото на XIX. в. той е бил по-обикновен у нашите книжовни хора, а някои от тях са го заменявали с по-новото прилагателно „голям“. Така, в „Аритметика или наука числителна“, от Хрусанта Пацовича (от 1833 г.), са напечатани имена на спомоществователи от „големыйа Тернов“. На какво се дължи този епитет? Обикновено се мисли, че той е плод от желанието, да се различи старата ни столица от източно-тракийския градец Малко Търново. Но това обяснение е само на глед удовлетворително, защото в източна Тракия има и Самоков, а това не е станало причина, западно-българският Самоков да се нарече „велик“. Освен това, днес, когато може да ни се случи да говорим за двата едноименни града много по-често, отколкото се е случвало на нашите деди, ние не усещаме нужда от епитета „велико“, а само за източно-тракийското Търново казваме „малко“. Най-после, епитетът „велико“ не се среща през време на второто българско царство, когато Търново наистина е било велико не само в сравнение с градове от типа на Малко Търново, но и с градове като Шумен, Ловеч, Плевен, Враца и др.. Затова един от нашите поети не без духовитост бе подиграл в една своя епиграма старата ни столица, че била наречена велика, едва когато станала малка. С епитета „велико“ Търново се явява едва през първите векове на робството ни под турците, когато сношенията между градовете са били много по-слаби от сегашните, та и нуждата да се прави разлика между северно-българското и източно-тракийското Търново не е била ни-

как голяма. Но отгде се е взело тогава името „Велико Търново“? Нашите издирвания ни доведоха до заключение, че въпросното име се дължи на името „Велика Търновия“, с което се е наричало автономното Търновско митрополитство-архиепископство в първите векове на робството ни. А че това е така, показва ни и обстоятелството, че, редом с името „Велика Търновия“, се срещат и имената „Велика Сардания“ — за Софийското митрополитство, „Велика Европия“ — за Видинското, па дори и „Велика Банска“ — за Кюстендилското (последното име срещам в поменика на Грачанишката църква; виж. Іастребов, Податци за ист. Сръбске цркве, стр. 69). Целта на тази ни статийка е тъжмо това, да посочим, защо към имената на епархиите Търновска, Софийска и Видинска е бил прибавен епитетът „велика“ и где е началото на последния. От нея ще се види, че в казания епитет имаме отглас на важното значение, което са играли в историята на нашия народ някои от митрополитствата ни.

Ако е имало време, когато църковно-административното деление на нашите земи да е замяствало в книжнината и в църковния ни живот политико-административното, — то е било началото на робството ни под турците, именно XV и XVI в. Старобългарските имена на областите отчасти били забравени, а отчасти не отговаряли на новото положение на работите; турските пък още не били вкоренени, па не се считали уместни в църковната книжнина като варварски. Самото административно деление на Турция още се намирало в период на формиране. Освен това, нещастията от време на падането ни под турците станали причина да се пренебрегват имената, оставени от българското царство, и да се веждат старохристиянски, заемани от житеината книжнина. Създал се един своеобразен легитимизъм, който изкарвал, че нещастията са ни сполетели между друго, защото сме отстъпили от традициите на вселенската църква. Не е случайно, например, гдето в сборниците от XV в. срещаме „*Пошиєніє сѣ^їнишаго патріархъ Петра къ Дом'янкѣ архіепікпѣ Еннітійскому противъ посланію*“, в което се прокарва мисъл, че, както тялото на человека не може да има повече от 5 сетива, така и Христовата църква не може да има повече от 5-ма патриарси, защото последните са като сетива на църквата (вж. проф.

Цонев, Б. Славянски ръкописи и старопечатни книги на Народната библиотека в Пловдив, стр. 116—117). И българите, и сръбите са се отказали от своите патриаршества; останала само Охридската архиепископия, която погрешно е свръзвала своя произход с Първа Юстинияна. Но, като са правели тази отстъпка, някои от българите иерарси са се старали да направят нещо за засилването на християните в борбата им с турците и в този си стремеж са търсели понякога поддръжка и у католическите народи. Така, между горещите партизани на унията със западната църква е бил и цариградският патриарх Иосиф II (1416—1439 г.), родом българин, за когото знаменитият дубровничанин, по-сетнешен кардинал Иован Стойкович, в едно свое писмо от 9. февруари 1436 г., изпратено из Цариград до кардинала Юлияна Цезарини, казва: „Bulgarus est natione et de lingua mea“, т. е. по народност е българин и говори на моя език“ (славянски)¹). Партизанин на унията е бил, както е познато, и Цамблак²). Поради казаната насока в духовния живот на българите в началото на XV в., в книжнината, доколкото я имало, се употребявали главно църковно-административни названия с архаичен характер, между които добили известност най-вече три — Велика Търновия, Велика Сардакия и Велика Европия.

Едвали може да има съмнение, че едно от най-старите измежду тях е първото („Велика Търновия“), макар че по паметниците е засвидетелствувано изцело едва по-сетне. Под форма „Тръновские страны“ ние го срещаме вече у Константина Костенечки, който в своето *Сказание ѿ писменѣхъ казва за себѣ-си*, че бил странник „Тръновскыиъ страны“ (Ягичъ, Разсужденія старины о церковно-славянскомъ языке, стр. 388), а за книжнината — че „писменъ скѣтѣла ѿгъсоши, наченъ ѿ Маріце до Солоуїна и Кѣл'грѣ, разѣкъ иѣквииъ ѿ си соѹще тръновскыиъ страны соѹть ѿбрѣтѧющиися (ib. 391). Последните думи на Константина значат това, че развалената редакция на църковните книги още тогава е била вече проникнала докъм Марцица. С думите „Тръновские страны“, или, както бихме рекли сега, Търновско, той нарича земите на бившето Търновско

¹⁾ Радонић, Јов. Западна Европа и балкански народи према турцима у правој половини XV века, у Новом Саду, 1905, стр. 65.

²⁾ Яцимирскій, А. И. Григорій Цамблакъ, стр. 186 и следв.

царство, и то, както изглежда, без Софийско, което е падало под турците 11 години преди Търново. По-после, вместо казаните думи, е влязло в употреба, както се вижда от по-подирните паметници, името „Велика Търновия“, под което са се разбирали земите на Търновското автономно митрополитство, приблизително в границите, които е имало при окончательното си подпадане под турците. Ние вече имахме случай да разгледаме въпроса за унищожаването на Търновската патриаршия и за замястването ѝ с автономно митрополитство-архиепископство (вж. статията ни в Сборникъ за народни умотворения, наука и книжнина, кн. XXII и XXIII, нова редица кн. IV и V). Там посочихме, че след премахването на патриаршията, земите ѝ са останали почти неразделени под автономното митрополитство. Тия именно земи са били наречени „Велика Търновия“. Тука ще прибавим, че търновският митрополит се е считал както от самите българи, така и от всичките в църковните работи чужденци за духовен началник на цялата българска земя. Така, в една приписка върху четвероевангелие, писано в село Горна Нетрополия (Плевенско) в 1573 год., се казва: *И тог^о обладющ^и българскую землю, блочн^икомъ арх^иеп^ик^ив^и въ ар^исению, в настольни гр^а Търнов.*¹⁾ Тази приписка напълно потвърждава думите на Герлаха, който е живял по онова време в Цариград, че търновският митрополит Арсений бил „архиепископ и екзарх над всичка България“ (Период. спис., Сръдецъ, VI, 44). В един служебник, писан в 1593 год., се дава следната формула за многолетство на търновския митрополит: *Мн^ин^га л^ет^а сътвори г^и б^лжинном^и в^и прѣш^енном^и арх^иеп^ик^и въ българскы^и земли вл^иц^и в^и 16^и на шем^и, к^и им^и мн^ин^га л^ет^а вл^ико* (Йорд. Ивановъ, Български стариini изъ Македония, стр. 191). Така се е гледало на този митрополит и през XVII в., както се вижда от един рапорт на българския католишки епископ Филип Станиславов, писан в Никопол на 4. февруари 1659 г., в който рапорт Търновската епархия се нарича тетрархия. Като говори за Ловеч, авторът казва: *Episcopalis est, subiecta archiepiscopo tetrarchae Ternoviensi*, т. е. той е епископски град, подчинен на архи-

¹⁾ Цоневъ, Б. Опись на ржкописитъ и старопечатнитъ книги на Народната библиотека в София, стр. 52—3.

пископа на търновската епархия (*Eusebius Fermendžin. Acta Bulgariae ecclesiastica, ab. a. 1565 usque ad. a. 1799.* Том 18 от *Monumenta spectantia historiam slavorum meridionalium*, стр. 262). Автономното Търновско митрополитство-архиепископство се е наричало с името „Търновия“, при което се е прибавял, по причина, която ще се посочи по-долу, и епитетът „велика“. Така се е явило названието „Велика Търновия“. Него срещаме, например, в една приписка към Миней за м. февруари, писана в 1752 г. в Плевен, в която се казва: *въ
връкъ
прѣкъснѣнаго
митрополита
киликии търновскѣи,
къю къ дѣофіль
на много лѣта* (Период. сп., кн. 63, св. 9—10, стр. 777). А понеже митрополията се е намирала в преписка с патриаршията, па и митрополитите, особно от половината на XVI в., обикновено са бивали гърци, — то затова, редом с българската форма „Велика Търновия“, се е явила и гръцка — „Мега Терновия“, от която и името на града се явява във формата Мега-Тернова. Така, в надписа върху една икона на св. Иван Рилски от 1820 г. се казва, че иконата била рисувана „*при
стѣшшаго
архієпіскопа
нашиго Г҃дина кур юаннії:
митрополита
мѣга тѣрновскїј епархїи*“ (Гжбенски, Хр. и П. История на града Габрово, стр. 17). И в една песен за Радул-бег, Мирчо-воевода и крал Шишманин, записана в Разлошко, която по съдружжение се отнася към края на XIV в., но е претърпяла влиянието на географическата номенклатура от XV и XVI в., се казва:

Ду мѣне е книѓа допаднѣла,
Допаднѣла от Нѣга Тѣрново,
Ут уноїгу Крѣльу Шишманино,
И фоф книѓа си е написало:
„Фиобго здрѣве Бѣгу, Радул Бѣгу,
Ето тѣбе книѓа ти допрѣштам,
Да си дѣюеш, Бѣгу, кум да бидеш.

(Сборн. за нар. умотв. кн. V, отдѣл. за нар. умотв., стр. 79).

Както всеки може да види, пъвецът, от незнание, обжринал „Мега Терново“ в „Нѣга Терново“. Важно е, обаче, че епитетът „мега“ се отнася вече към името на града, а не на епархията. В един ръкописен Писмовник от началото на 19 в., адресът на търновските митрополити се предава така:

Еисоко преосвещенитѣйшемъ словеснѣйшемъ же и еисоко достойнейшемъ господинъ господинъ митрополитъ свитѣйшия Митрополий велика го тѣриока предпочтѣнномъ йерархъ ксѧ Болгарий наимъ же и ѿцъ и владицъ (Сборн. за нар. умотв., наука и книжнина, кн. VI, 410). Явно е, че и сѫставителят на този адрес вече отнася епитета „велик“ към името на града.

Както Тѣрновското митрополитство се е наричало „Велика Тѣрновия“, така и Софийското е добило име „Велика Сардакия“. Това име се е разпространило, след като Софийската епархия се увеличила и почнала да играе автономна роля, т. е. накърно след като Бѫлгария е паднала под турците. — Робството е заварило София в добро положение. Турските историци предават един рапорт, изпратен до султан Мурата от военачалника Лала-Шахин, в който рапорт този град се представя като голям тѣрговски и занаятчийски център¹⁾). Макар да е вероятно, че вѫпросният рапорт е претърпял литературна преработка, неговото съдържание все трябва да отговаря поне приблизително на истината, защото около София не е било воювано джлго време преди дохаждането на турците, а последните не е имало защо да го опустошават. Има основания да се приеме, че градът се е предал по капитулация. Наистина, в по-далечните места на окръга съставали доста упорити бойове между турци и бѫлгари, каквито се споменуват, напр., в Самоковско; но те не са засягали самия град. В бѫлгарската хроника, обнародвана от проф. Богдана²⁾, тия бойове се отнасят към времето, косто предхожда боя при Марица. Макар посочената там година (1324) да е погрешна, самото поставяне на сраженията преди Чирменската битка ще да е основателно, понеже, според хрониката, тези сражения се водили, когато синовете на Иоана Александра, Асен и Михаил, били още живи; освен това, турците са представени като незавърждени още на полуострова: плячката и робите се откарват от тях направо в Галиполи (и пѣнкътъ множество народа покъдошъ на Калиполѣ). Че София е била превзета по капитулация, а не с кръвопролитие, показват ни както липсата на какви да е сѫобщения за избивания и разрушения, така и разказа на тур-

¹⁾ Извѣстия на историч. дружество въ София, кн. II, стр. 92—4.

²⁾ Archiv für slavische Philologie, XIII, 526—535.

ските историци за начина, по който градът, уж, бил превзет от Индже Балабана. Според този разказ¹⁾, наместникът на Лала-Шахина, Индже-Балабан, скроил план, да измами управителя на града — бан Янко, за да излезе вън от него. За тази цел той си послужил с ренегата Узундже Сондек, който се промъжнал в града, представил се за изкусен соколар и бил приет на служба от бана. След няколко време той успял да измами новия си господар да отиде на лов във горите към Ихтиман и Самоков и го предал на турците. — Подробностите на разказа показват, че той е плод на турски юнашки епос. И наистина, той представя, че бан Янко отишъл на лов само със Сондека, па не си взел и храна. Освен това, ренегатът, макар да имал възможност да убие или да предаде бана на Дели-Балабана и Ахмед Газия, още когато им съобщил за подмамването му, не сторил това, а го излъгал да се преоблече и да си даде коня нему и чак след това отишъл в някакво си турско село, каквото по онова време не е можело и да има в Ихтиманско, та повикал казаните турски офицери (вж. версията в Период. сп., кн. 63, стр. 7—8). А че турците са имали в началото на XV в. юнашки песни, свидетелствува Берtrandон-де ла Брокиер, който казва, че в Одрин при двора на Мурада II (1433 год.) музиканти пеели песни за турските победи (Пер. Сп. (Софийско), кн. III, стр. 74). За нас в случая е важно това, че турците не са имали причини да наказват софиянци и да намаляват обема на митрополитството. Когато Берtrandон минал през София, градът бил в добро положение. Турци имало малко, та българите мечтаели да отхвърлят робството, стигало да има, кой да им даде потребната помощ (ib. 76—7). Наистина, ние нямаме напълно сигурни сведения за границите на Софийското митрополитство в началото на турското владичество, но все че сме лишени от възможност да ги определим поне приблизително. Така, за Пиротско можем с увереност да кажем, че е влизало в тази граница, защото турците са го превзели от сърбите наскоро след превземането на София, и в 1412 г., когато Стефан Лазаревич воювал против султан Муса, той опустошил града Пирот като турско

¹⁾ Период. спис., кн. 63, св. 1—2 стр. 7—8; Извѣстия на Истор. друж. въ София, кн. II, стр. 94—7.

владение. В 1414 г. Мухамед I отстъпил на Стефана Знеполе, но задържал Пирот, а през есента на 1427 г., когато Мурад II зачвил наследствени права върху сръбския престол, като маж на Лазаровата дъщеря Оливера, той нападнал на Сърбия и по договора с Георгия Бранковича в 1428 год. получил и Ниш. В 1454 год. съюзната войска от маджари и сърби, след като разбила Фериз бея, гонила турците до Ниш и изгорила Пирот, а след това и Видин.¹⁾ И в XVI в. както Знеполско, така и Пиротско са били под властта на софийския митрополит, както се вижда от една приписка, писана въ областта града Пирота, а въ хорѣ Знеполю, амінь, при архіепископѣ нашемъ Софи кур Диомидѣ, и при духовнике иеромонаха Гаврила и при претенции Конѧи²⁾. Друга една приписка (Спространовъ. Опись на ръкописите въ библиотеката при Рилския монастиръ, стр. 35—6) ни показва, че Диомидий е живял около 1564 г., въ времето на султан Сулеймана, когато и Радомирско е било под Софийската митрополия. За XVII в. вече имаме много-бройни и напълно автентични сведения, запазени в теттерите на софийския шериятски съд, от които се вижда, че Пиротско и тогава е продължавало да стои под Софийската епархия. Така, в 1614 год. е регистрирано, че митрополит Иеремия едва направил заем срещу духовните си берии от казите Софийска, Берковска и Пиротска от софийския първенец членъ бег зааде Хасан-челеби³⁾. Във ферманите, давани на софийските митрополити, копия от които (фермани) се пазят въ складите теттери, Пиротската каза, редом с Брезнишката, Берковската, Знеполската, а по-сетне и Ихтиманская, се отнасят като подведомствена на Софийското митрополитство дото края на XVII в.; а от други източници се знае, че тя е имала с тази каза и до половината на XVIII в. Такива кази имаме от 1645 год. (на митрополита Игнат Константи⁴⁾, от 1670—1 (на митрополита Матея), от 1679 (на митрополита Аксентия) и др.⁴⁾. От 1692 год. пък има запазен

1) Ср. Годб. Т. Бранковић. II, 232—4. Натмер, III, 16.

2) Ср. във. Стојановић, прип. № 4272.

3) Ср. книга Истор. дружество въ София. кн. I, 78.

4) Съгласно от тези фермани в „Прѣгледъ. Книжковно и църковно-историческо издадва Св. Синодъ на Бълг. църква, год. I, кн. VI и същата фермани имаме сведения от покойния им пре-

църковен надпис в Темско (на с. от Пирот), в който се казва, че на 24. март ходил в монастира св. Георги Фиаклитъ Софийски (Зборник от Љ. Стојановић, приписка № 1964). Пиротско е било отделено от Софийското митрополитство едва в 1761 г.¹⁾

Има някои обстоятелства, които дават право да се допуска, че и Нишко в началото на турското владичество се е намирало под софийските митрополити. Такова е пренасянето мощите на св. Крал Милутина от гр. Трепче в София. За това пренасяне в житието на светеца е казано: *мошін же іго лежить ниня оу софій срѣдьческон, прѣнѣсенъ бывше шть трепче митрополитъмъ силоаниемъ* (Šafarík, Památky, 61). Наистина, това кратко известие не ни казва нито гдекашен митрополит е бил Силоаний, нито в кое време са били пренесени мощите и, следов., кога е живел той; но една приписка (Зборник Љуб. Стојановић, № 4442) ни съобщава, че от митрополита Силоания било купено евангелие за монастира Софія Иліак, чиято църква била посветена на Св. Георги; а този манастир не е никой друг, освен споменатия по-горе манастир Св. Георги в Темско, на сев. от Пирот, както се вижда и от приписките №№ 5735 и 5736 в същия сборник. Гореказаната приписка ни дава право да приемем, че Силоаний е бил софийски митрополит и че е живял около времето, когато градът Трепче е бил превзет от турците. Покойният Ст. Новакович, който не бе обжринал внимание на споменатите приписки, бе изказал мисъл, че Силоаний ще да е бил трепченски митрополит; а понеже Трепченска митрополия не се споменува в никакът извор, той допускаше, че по времето на Георгия Бранковича ще да е била образувана особена епископия, защото в 1610 г. в един от близките манастири живял православен владика.²⁾ В същност, никаква Трепченска епархия не е съществувала, а споменуваният около 150 год. по-късно епископ е можел случайно да живее в някой манастир близу при града; освен това, за Силоания изрично се казва и в житието, и в приписката от манастира св. Георги, че е бил митрополит. Най-важното в случая, обаче, е това, че само софийски митрополит е можел да има интерес да пренесе мо-

¹⁾ Голубински, Краткий очеркъ, стр. 147—8.

²⁾ Вж. статията му „Манастир Банска, задужбина краля Милутина у српској историји“ в „Глас Српске Краљ. Академије“, кн. 32.

щите на Милутина в София. Както е известно, по онова време на мощите се е давало много голямо значение — толкова повече, защото църква, в която са лежели такива, е имала не малък приход от тях; затова пренасянето им почти никога не е ставало по волята на населението, между което са се намирали по-рано. Знае се, напр., че Георги Бранкович е похарчил около 30 хиляди жълтици, докато добие и пренесе мощите на св. Лука от Епир в Смедерево¹⁾. Софийският митрополит е можел да желае пренасянето на въпросните мощи, и за да даде блясък на своето седалище; а в интереса на тръпченския епископ, ако да имаше такъв, би било, те да си останат на старото място. Прочутият рударски град Трепче, где мощите на св. Крал Милутина са били пренесени от Банския манастир, основан от същия крал (между Нови-пазар и Митровица), е бил превзет от турците наедно с Ново-бърдо в 1455 год. А понеже в същата година е върлуvala чума, която е побъркала дори на военните действия (вж. разказа на еничерина Михаил Константинович от Островица в Гласник Српскаго ученог друштва, кн. 18, глава 29), и понеже самият султан Мухамед II се е намирал през същата година в Златица²⁾, — най-вероятно е, че митрополит Силоаний ще да е издействувал пренасянето от последния като средство срещу чумата. Турците и в по-ново време са хранели голяма почет към „Крал-баба“, за когото вярвали, че закриля града и от земетресения³⁾. Главното нещо, което е карало Новаковича да допуска, че Силоаний е бил тръпченски митрополит, е било това, где Софийското митрополитство не е можело да има власт над Трепче. Но за пренасянето на мощите е било потребно, Силоаний да има не власт над Трепче, а позволение от султана. И рилските монаси, които, може би, са подражавали на софийския митрополит, когато са поискали да пренесат мощите на св. Ивана Рилски, са се погрижили да добият сultанска заповед. Важното е, кой е можел да даде разрешение за пренасянето на Милутиновите мощи и кой е имал интерес да стане това, а не кой е имал духовна власт над Трепче. Въпросът става ясен, щом допуснем, че Ниш-

¹⁾ Мијатовић, Ђ. Бранковић, II, 148.

²⁾ Иречекъ. Пътувания, стр. 300.

³⁾ Карапетровъ, В. П. Сбирки от статии. Сръбецъ, 1898, стр. 329—330.

ката епархия, по времето, когато са били пренесени въпросните мощи, е била под Софийското митрополитство. Понеже Прокупле е влизало в Нищката епархия, а през него е минувал пътят за Малко Косово, — явно, че Силоаний, за да ги получи и принесе, не е ходил далече от своята епархия.

Друго обстоятелство, което дава основание да се мисли, че след падането на Сърбия, софийският митрополит е успял да разшири епархията си към запад доста много, е това, че Георги Бранкович, внук на деспота Георги Бранкович и син на ослепения от турците Стефан, бил ръкоположен в пресвитерски сан в гр. Купник (Сремско) от софийския митрополит Калевит. В 1486 год. той бил станал монах: *Бълъго „зидъ пострижъ се юграи и нареченъ бысть максими. Подир няколко време, приснаистъ писанъ митрополитоу софиинскомъ калевитоу, и съ приходитъ въ градъ купникъ, и поставлястъ его свещениникомъ. иныъ мнозѣхъ земли срѣмскон постави свещениники и діакони и поддіакони, братъ же его, ішан, деспотъ срѣмоу бываєтъ.*¹⁾ Митрополит Калевит се споменува в един стенен надпис в църквата на Кремиковския манастир св. Георги.²⁾ Същият е споменат в една приписка към пергаментно евангелие от 1497 г. пазено в същия манастир (издателят на надписа погрешно е прочел буквата за хилядите³⁾). Понеже Калевит е ръкополагал в Сремско, явно е, че там не е имало по онова време свой владика; а обстоятелството, че е бил повикан софийския митрополит, може да се тълкува в такъв смисъл, че наблизу не е имало друг. Наистина, чичото на същия Георги Бранкович, деспот Лазар Бранкович, преди смъртта си приел великата схима и се нарекъл Иван Калевит (Зборник Љуб. Стојановић, приписка № 4602), поради което може да се предполага, че софийският митрополит Калевит е имал някакви роднински връзки с Бранковичева род, та Лазар се е нарекъл на негово име; но, както се каза, митрополитът ръкоположил не само него, а още много свещеници, дякони и иподякони, — нещо, което показва, че не е имало от доста време наблизу владика, когото да повикат за ръкополагане. Това трябва да се е дължело на някаква случайност, защото Белградската

¹⁾ Лѣтописъ господъ срѣбскихъ, у Šafarík, Památky, стр. 82.

²⁾ Сбори. за нар. умотв., XV, 305.

³⁾ Ib. стр. 308.

епархия е имала в 1481 год. свой митрополит: тогдa (разбира се лето „Българ“) кладичествующи иооскициномъ митрополитъ белградскому киръ Филодию (Зборник Љуб. Стојановић, приписка № 35!). Вжв всеки случай, повикването на Калевита в Купиник показва, че той е имал под себе-си поне Нишко, ако не и повече, та не е бил толкова далеч от сръбските деспоти в Сремско, и че нему се е давало значение.

От околните, що сѫ прибрани днес в Българското царство, Софийското митрополитство, покрай Софийска, Брезнишка, и Знеполска кази, които турските документи през XVII в. редовно отнасят кѫм него, в началото на робството, е включвало в себе си и Радомирската, която в 1652 г. вече се споменува като част от Кюстендилската епархия, и след. подпадала е под Ипекската патрияршия (Йорд. Ивановъ, Съверна Македония, 191). В 1565 г. Радомирско още е съставляло особна епископия, подчинена на софийския митрополит, както се вижда от една приписка кѫм евангелие, писана в „место юблости радомирските книие села батеновъци въ монастыръ Вспеніе прѣстенъ бѣи къ лѣтъ 50. при юсънаго митрополита киръ днѣшнидѣа софискаго и при кѣи епископа радоѣкаго маддарѣиа (Спространовъ, Опись на ржкописитѣ въ библиотеката при Св. Синодъ на Бълг. пърква въ София, стр. 44—45). Забележително в случая е това, че Радомирската епархия е принадлежала на Софийското митрополитство 8 години след възстановяването на Ипекската патрияршия от Мехмед Соколовича. А това показва, че при определяне границите на последната, не бива да се задоволяваме с фермана на патриярха Арсения от 1731 год. (Гласник, Друшства србске словесности, XI, 1859 год., стр. 182) или с фермана на цариградския патриарх Кирил от 1855 (ib. IX, 232—3), както обикновено се прави в досегашната църковно-историческа книжнина. Сѫщото ни показва и ферманът на митрополита Матея от 1670—1 (от егира 1082), който споменува като част от Софийското митрополитство и Ихтиманско (Тефтер № 3 на Софийския шериатски сѫд, стр. 354), което гореказаните патрияршески фермани отбелзват като част от Ипекското патрияршество.

Понеже София е паднала под турците 11 години преди Търново, нейната епархия е била отделена от Търновското патрияршество и през време на робството никога вече не се

е считала подвластна на търновския митрополит-архиепископ и не е бивала епископство, а всяко го е образувала отделно митрополитство. През второто десетилетие на XV в. това митрополитство вече се споменува като подвластно на Охридската архиепископия. Такова се явява то в 3-те писма, разменени около 1416 год.¹⁾ между Цариградската патриаршия и един от архиепископите, които писма обнародва Г. Баласчев (Сбор. за нар. умотв. XVIII, 150—1; „Минало“ год. I, кн. I и II). От първото писмо се вижда, че архиепископ Матей, няколко време преди това, бил ръкоположил митрополит за София и Видин, като се основавал на хрисовул от императора Юстиниан I и на потвърдителна грамота от тогавашния император. Патриархът претендирал, че никой охридски архиепископ по-рано не е ръкополагал архиереи за София и Видин. Приемникът на архиепископ Матея с достоинство отбранил правата на своята диоцеза; но докога последната е можала да задържи оспорваните от патриаршията епархии — не се знае. От ферманите и решенията на Софийския шериятски съд се вижда, че в XVII в. Софийската епархия е била вече под цариградския патриарх; кога, обаче, е минала под него, не е известно.

Зависимостта на Софийското и Видинското митрополитства по-рано от Охридската архиепископия, а по-сетне от Цариградската патриаршия ще да се е изказвала, покрай паричен внос, само в това, че митрополитите им са се утвърждавали от по-високата духовна власт. Старите традиции, подкрепата от страна на влиятелните местни турци, далечината и трудността на сношенията и други условия са давали възможност и на тия митрополити, както и на търновския, да си наредят с помощта на местното духовенство църковните работи, без да се допитват до патриаршията. Автономността личи, например, от съществуването на должността велик ламбадарий при софийската митрополитска църква и от случая с канонизирането на св Николая Софийски, извежено наскоро след мягчилието му (1555 г.) само от местното духовенство при случайното участие на някои иерусалимски

1) Вж. бележката към статията ни „Унищожаването на Търновската патриаршия и замъстването ѝ съ автономно митрополитство-епископство“ в Сборникъ за нар. умотв., кн. XXII (нова редица, кн. IV), стр. 4—5.

и синайски монаси. Събраният за тази цел местен събор станал по съмогрението на иаковоу прѣщѣнномѹа Прѣи-
рѣскы прѣстолъ крѣмциѹ въ градѣ томъ (вж. житието на св.
Николая, по изданието на Сирку, стр. 139—140). От турски-
те документи се вижда, че през XVII в. в църковно-админи-
стративните въпроси се е намясвала и местната турска власт.
За въпроса, който ни занимава тук, именно за названията
на разглежданите митрополитства, е важно това, че Охрид-
ската архиепископия, за да защити правата и обширността
на своите граници, е прибягвала към XI новела (фал-
шифицирана в някои части) на Юстиниан Велики, издадена
на името на папа Вигилия. Даденият от самите събития тла-
сък, да се свръзва църковно-административното деление с
дълбоката старина, е получил чрез това нова сила и е повел
към разпространение на старата географическа номенклатура.
Широкият простор на Софийското митрополитство, благосъ-
стоянието на жителите, което е улеснявало изплащането на
паричната вноска, давана при дохаждането на всеки нов ми-
трополит, чистотата на нравите, за която свидетелствуват
пътувачите, наприм., Курипешич в 1530 г.¹⁾, многобройността
на монастирите в Софийско и др. условия са подигали духа
на софийските митрополити в първите векове на робството
и са ги подтиквали към възвеличаване на своето седалище.
Това особено може да се каже за края на XV и първата
половина на XVI в., когато в Софийско са се трупали плячи-
ки и роби от Унгария, та се е чувствуvalа голяма охолност.
Право бележи г. Ишirkov, че „най-славно врѣме за София
било 16. вѣкъ, когато турскитѣ войски настѫпвали побѣдоносно
на Унгария и ограбвали богатитѣ и градове“²⁾. Стремежът да
се свръзват митрополитствата със старохристиянски спомени
е станала причина да се възстанови старото име на София—Сер-
дика, от което е произлязло и средневековното Срѣдъцъ, и
така формата Сардакия, а митрополитството да се нарече
Сардакия. Най-ранно свидетелство за употребата на
такъвъдно название намираме в една приписка към еван-
гелието в Драгалевския манастир св. Богородица в

Софийск. (Софийско), кни. IV, 89—90.

Прѣстолъ прѣзъ XVII вѣкъ, отъ проф. д-ръ А. Ишirkовъ, прѣд-

1469 г.. В тази приписка се казва : Тогда дръжещ престолъ скретителства великии Сардакиа митрополитъ киръ Соильвистров (Сборник Йуб. Стојановић, прип. № 334). Граматик Матей в житието на св. Никола Софийски, писано насконо след мъчението на светеца (1555 г.), нарича София ту Срѣдъцъ и Срѣдъчески градъ, ту Сардакиа и Сардакински градъ. В една приписка от 1578 г. се казва, че евангелието било писано въ ѿбласти сардакийските въ селѣ, пролѣша¹⁾. Същото название е за свидетелствувано и в едно посвещение, писано по гръцки, но с български букви върху служебник в 1587 год., в което се казва : дѣй агиштатѣ. митрополѣѡ Софиꙗ йпер димѣ. киѣ ѿзаръхъ паси Сардакиї²⁾). По-сетнешни случаи от употреба на разглежданото име вж. в книгата на Иширкова „Градъ София прѣзъ XVII вѣкъ“, стр. 11—12. Едвали може да има съмнение, че за разпространението на името Сардакия — за града, и Велика Сардакия — за митрополитството, ще да е влиял споменът за сардакийския събор. За отците на този събор граматик Матей казва, че благословили града, поради което ѿтели да же ѿ до дѣй иконоудѣватъ блгътъ бжіа ѿ ниго (по изданието на Сырку, стр. 38). Формата Сардакия, вм. Сердика, ще да се е явила и под влияние на името Сарди. Смясването на Сердика с лидийския град Сарди е повело и към това, че в София се е разпростирило почитанието на св. Терапонтия, чийто живот е свързан с лидийската столица³⁾. Вече граматик Матей нарича св. Терапонтия „житѣль мѣста того, ѿ прѣзентирѣ сѣи бжіи цркви сардакиници“. Но, откогато седалището на Румелийското бейлер-бейство е било настанено в София, названието Велика Сардакия за областта на Софийското митрополитство е можело да се употребява само от книжовници, а не да мине и в живота. Името на църквата св. София полека-лека е преобладало и е известено дори старобългарското име Срѣдъцъ, което граматик Матей се старае да произведе от думата „срѣда“ и да посочи като много сполучливо : ѿ добре оѫже срѣдъцъ ѿ прѣмоудръхъ

¹⁾ Спространовъ. Опись на ржкописитѣ въ библиотеката на св. Синодъ, стр. 46.

²⁾ Йорд. Ивановъ, Български стариини отъ Македония. стр. 191.

³⁾ Иречекъ, Християнскиятъ елементъ въ топографическата номенклатура на Балканските земи. Период. списание, кн. 55—56, стр. 233—7. Също: Сырку, Очерки из истории . . . , стр. CCLXXXIII.

наменока съз. за ёже нижѣ къ въстоку нижѣ къ западу паки лѣжитъ. иъ несрѣ искако ѿбойхъ (Житието на св. Никола, по изданието на Сирку стр. 37).

Редом с Търновското и Софийското митрополитства, в началото на турското владичество е играло роля и *Видинското*. Неговото издигане дори е предхождало падането ни под турците. Както е известно, след като Видинската област е съставила особно царство под властта на Срацимира, тя е била отделена и църковно от Търновската патриаршия и е била подчинена на Цариградската, като автономно митрополитство. Нъ чело на последното около времето на падането му под турците е стоел достойният Иоасаф. Самият град Видин тогава е бил, в сравнение с другите градове, голям и многолюден. Още в 1348 год. един роднин на тогавашния митрополит Данай е направил такава бележка върху едно четвероевангелие: *писа сѧ сѹбо сиѣ сѹе дѣло къ величимъ и мнего чачникъ градѣ бдьни.*¹⁾ Няколко време след това, когато Видин е бил завладян от маджарите (1365—1369 г.), генералът на францисканския орден в едно писмо към монасите от същия орден, с което ги поканва, да се заловят усърдно за покатоличването на българите в Срацимирското царство, нарича този град „славен и велик“ (*civitas famose ei magnis.*).²⁾

Падането на Видинско под турците не е докарало важна промяна в положението на митрополитството, само че, вместо да зависи от Цариградската патриаршия, то, както се споменя по-горе, се е намирало в началото на XV в. наедно със Софийското, под Охридската архиепископия. Границите му, до когато може да се съди от запазените сведения, ще да са претърпели не твърде големи промени, може би откъм Берковско, и са оставали горе-долу такива, каквито са били границите на Срацимирското царство при падането му под турците.

Приблизително определение на тия граници даде покойният К. Илчев в статията си „Български царь Срацимиръ Баденски“³⁾, къто си послужи от една страна с границите

¹⁾ Също в тази част, във въвежда VIII, стр. 167.

²⁾ Димитров, исторически споменъ за българската царска, стр. 103.

³⁾ Теснил, спис. Софийско, гл. 2, 2—55.

на по-подирния Видински санджак, както го е описан турският географ Хаджи Калфа (умр. в 1658 г.), а от друга — със сведенията, които могат да се извлекат от животописа на сръбския деспот Стефан Лазаревич, написан в 1431 год., от Константина Костенечки, както и от един хрисовул, издаден от същия деспот Стефан в 1391 год. на влашките монастири Водица и Тисмена (на с. от Турю-Северин, в подножието на Карпатите). От казаните извори по-голяма цѣна имат, разбира се, ония от 14. и 15. в. По мнението на Иречека, във Видинското царство са влизали околните Видинска, Кулска, Белоградчишка, цялата област на Тимок и Неготинска Крайна до Дунавските проходи при Оршова. И наистина, според Хаджи Калфа, във Видинския санджак са влизали градовете Видин, Фетислям (Кладово), Есферлик (развалини Свѣрлиг при Княжевац), Есферлик-баняси (Свѣрлишка Баня) и Гегердзинлик (при Дунавските железни врата). Константин Костенечки пък съобщава, че в негово време градовете Свѣрлиг и Соколница (при Свѣрлишка Баня) били бѫлгарски, а Болван (при Алексинац) и Липовец (в Озрен планина) били сръбски. Колкото за хрисовула на Стефана Лазаревича, в него се изброяват села, подарени от Сефанова баща, княза Лазаря, на казаните монастири, които села лежат все покрай реката Пек, в Пожаревачкия окръг (при Майданпек), каквото са: Крушевица, Барич, Бикин и др. — Западната граница, откъм Алексинац, Иречек постави в прохода, който води от последния град за кѫм Свѣрлишка Баня и Княжевац (ib. стр. 32). Относно тази граница днес притежаваме още две свидетелства, които не бяха известни по времето, когато той писа статията си. Първото се съдържа в похвалата кѫм Иоана Александра, която се намира в края на Песнивеца (Псалтир с тѫлкования), писан в 1337 година. В тая похвала, като се посочват местата, които царят отнел от гърците, прибавят се и тия негови владения: таже коѫшио Бѣдинъ и въсе подоѹниавъ, дажи и до моракъ (Пер. Спис. кн. XXI—XXII, стр. 275). Второ свидетелство ни дава един надгробен камък, намерен в село Яковље (Моравска окол., Крушевачки окръг, на юг от Гредетин), който гласи: мѣсѧца рѣна 141. дѣнь почи рабъ божи Георги, а зокомъ Коста; Конъинъ синъ, 8тѣховъ братъ, въ дни цара Ѡроша, а въ дрѣжакъ

Срацимирекъ (Зборник Љуб. Стојановића, приписка № 137.) Срацимировата држава, за която се споменува, не може да бъде друга, освен Видинската. Да се мисли, че в случаите става дума за владение на Срацимира Балшича, е невъзможно, 1) защото Срацимир и Срацимир са две различни имена, макар от същия произход, и 2) защото Балшовци (Срацимир, Георги и Балша) са владели около Шкодренското езеро и р. Бояна; техни са били градовете Бар, Будва, а може би и Скадър (Иречек, Историја Срба, 405-6). А че в Срацимировата држава са се поставяли надгробни надписи с означение, че са правени в негово време, показва ни и надписът от околността на Зайчар, обнародван пак от Љ. Стояновича (Зборник, прип. № 194): *Бъ имъ отца и сина и съетаго доуха, а в дни цара Срацимира, престави се рабъ божи Ишванъ, а звокомъ Хръвимирия июла .б.б. дана.*¹⁾ — Горепрivedеният надпис в с. Яковље допълня и разяснява думите на похвалата в Песнивеца, по които Александровата држава се простирала „даже и до моравј“. Без него въпросните думи биха могли да предизвикат недоумение, понеже е известно, че Баничево, което е лежало близо до устието на Млава и, следов., на изток от Морава, до 1379 г. е било под властта на Радича Бранковича, от когото го е отнел в тази година княз Лазар, та е разпространил државата си до Дунава. Неясно би останало това, как е било възможно, щом селата покрай Майдан-пек са били в државата на Лазаря и на сина му Стефана, българската граница да отива „даже до моравј“. Въпросният надпис ни посочва, че в случаите трябва да се има пред вид не устието на Морава, а онази^и част, която е към Алексинац и Драград. Докъде точно се е простирадла границата по тия места — не се знае; но явно е, че тя е вървела по към запад, отколкото бе я определил Иречек. От думите на Константина Костенски пък се вижда, че по-после, откак вече е бил поставен надписът, границата е била отместена по към изток; но кога — не се знае.

От горекказаното се вижда, че земите на Видинското митрополитство са лежели наполовина и дори повече в днешна

¹⁾ Според лице, което е видяло този надпис, последните му думи не са прочетени от издателя добре, но името на цар Срацимира не подлежи на съмнение.

Сърбия. Не се знае навсякъде, дали те са включвали и Чипровец, макар Иречек да допуска това, без да привежда какви да е доказателства. Вероятно, той е имал пред вид обстоятелството, че Берковско наедно с Чипровец лежи на сев. от Стара планина, която съставя естествена граница между Сръбското царство и Софийската област. Едничкото свидетелство, което днес би могло да се приведе в полза на Иречековото мнение, съставят следните думи във фермана, даден на видинския митрополит Мелетий в 1753 год., според който Берковската, Кутловишката и Врачанска епархии, при завладяването им от турците, били под Видин: „Епархиите Берковска, Врачанска и Кутловишката се слъдваше, въ интереса на общия държавно-общественъ строй, да се унищожатъ и закриятъ, а епархиите имъ да се присъединятъ подъ духовно-религиозната юрисдикция на Видинската митрополия, както това е било и по-преди, въ по-далечно време, въ момента, когато тази страна е била завоевана отъ исляма“ (Извѣстия на Истор. друж. въ София, кн. I, стр. 118). Да бяхме уверени, че казаните думи наистина предават исторически факт, ние щяхме да отнесем към Видинското царство и Врачанско; но не е невъзможно, те да бѫдат плод от желанието на по-сетнешните турски управници да изкарват своите мероприятия все като продължение на онова, което е било узаконено още при завладяването на страната. И самото четене на собствените имена в обнародваните досега в превод фермани се нуждае от проверка. От друга страна, не може да има никакво съмнение, че през първите векове на турското владичество Берковишката каза е спадала към Софийския санджак, а не към Видинския. И хаджи Калфа не тури Берковица между градовете на последния. Според него, Джибра паланка, Рахово и Враца спадали към Никополския санджак. Също и в турските документи, които се пазят в Софийската Народна библиотека, Берковица през XVII в. се споменува, както се каза по-горе, като каза от Софийския санджак. И един надпис от 1677 г., който се намира върху камък, зазидан в Чипровската църква, също доказва, че в XVII в. Чипровци се е намирал под Софийската митрополия. Той гласи така: Въ лето зре Неделко Павловъ синъ. Петъръ Михайлъ, митрополитъ Софийски владика Данайль 1677 (Сборн. за нар. умотв., XI, 140). На

името на споменатия тук владика Даниил се пази и ферман в тифтер № 3 (стр. 505) от архивата на Софийския шериятски съл (съобщение от покойния Д. А. Ихчиев). — Поради това ще трябва да приемем, че, дори ако Берковско, наедно с Чипровец, да е било под Срацимира — за което, както се каза, няма доказателства — то ще да е било отнето от него още след падането на София (1382 г.), когато видинският цар е бил принуден да приеме и сюзеренството на султана. Както е известно, турците са гледали да турят ржка на ония места, гдето са се обработвали руди. Така, те са нанесли тежък удар на Георгия Бранковича, като за пръв път са отнели от него (в 1441 г.) прочутия град Новобърдо с богатите му рудници. Можем да предполагаме, че, за да си обезпечи прохода през Стара-планина, султ. Мурад е побързал да превземе Берковишко, без да гледа, кому принадлежи, и че наедно с това е отнел и Чипровец наедно с рудниците му.

От описанietо на пътешествието, което антиохийският патриарх Макарий извършил в 1658 г. по Влашко, се вижда, че в тази година Видинският санджак се е простидал и зад Дунава.¹⁾ Дали и във времето на Срацимира Видинското царство, а следов. и митрополитството, са имали под своя власт и някои покрайнини в днешна Мала Влахия, не се знае. Загадъчната покана на влашкия воевода Радул към царя Александра, да заповядда на вамеша (митничара) си в Рукер, да не взима незаконна вами (мито),²⁾ си остава недобре обяснена, въпреки бележките на Иречека и Богдана.³⁾

Как е станало, наскоро след падането на Видин под турците (1396 г.), митрополитството му да се подчини, наедно със Софийското, под Охридската архиепископия, — не е известно. Едвали, обаче, можем да се съмняваме, че зависимостта на неговите кириярси, както и онай на търновските и софийските, е била повече номинална. В началото на робството, и финансовият товар на митрополитството, причиняван от вносовете, които са се давали на хазната при ръкополагането на

1) Путешествіе Антіохійського патріарха Макарія въ Россію въ половицѣ XVII в., кн. XIII, гл. IV, 74-5.

2) Милетичъ Нови влахо-български грамоти отъ Брашовъ. Сборн. за нар. умотв., кн. XIII, стр. 47, № 2.

3) Archiv fur slavische Philologie, XIX, 609.

митрополитите, не ще да е бил много тежък. Той ще да е станал такъв отпосле, когато и вносът на патрияршията е бил увеличен. И старите книжовни традиции не ще да са били забравени. По тази причина, след окопитването от тежките удари на заробването, ще да се е явила и известна книжовна дейност, която се е състояла повече в преписване на стари книги. Така, от 1428 г. има приписка върху книга, писана във Видин "(Зборник Й. Стојановић, I, № 249). Захванатата във времето на митроп. Иоасафа прослава на митрополитството чрез пренасянето на мощи в неговото седалище не ще да се е ограничила само с това. Подобно на Софийското митрополитство, и тук ще да са били направени опити да се свърже църквата с традициите на старохристиянските времена. Твърде е вероятно, че за автономността на митрополитството, която датирала от време на Видинското царство, ще да е била потвърдена и по-стара основа. В съгласие с това, е било потвърдено и ново название за митрополитството. За жалост, по липса на паметници, ние сме принудени да говорим за него само по свидетелства, писани вън от Видинско. Името, което книжовниците, любители на християнската старина, са дали на Видинското митрополитство, се явява много изкуствено. И наистина, докато за наименуване на Търновското митрополитство са си послужили с общеупотребяваното име на града, като са образували от Търново — „Велика Търновия,” а за Софийското са прибягнали към старото име на града Сердика, преправено в Сардика, та са образували „Велика Сардакия,” — за Видинското митрополитство са съставили странното име „*Велика Европия*.“ Кога най-напред се е явило това име — не може да се каже; но в половината на XV в. то вече е било познато на Владислава Граматика, който в разказа си за пренасянето на мощите на св. Ивана Рилски, писан наскоро след самото пренасяне (1469 г.), говори за „Европийски предели.“ Той разказва, че, когато монасите, които носели мощите, стигнали в София, писали до братята на Рилския манастир писмо, в което им съобщавали: И да оүкѣсте, ако изъдохомъ ѿ прѣдѣль Европийскыи о вѣсмъ добрѣ, божію оубо вѣзмагамъи благод(ѣ)тию и молиткамъ вѣ, съпринносци съ собою и вѣсчестноу прѣподобнаго ракоу, и гемы и(ы)на въ Срѣдъчи-

скъмъ градоу . . .¹⁾ В житието пък на св. Николая Софийски вече е употребено цялото название „Велика Европия.“ В него, като се говори за града София,казва се: ёже прилежащи не въдали иакоже речи съоўзычестве вълици и европин (Изданието на Сырку, стр. 38). В същото се разказва още, че св. Никола, след като напуснал София, минал в Европия, а оттам — във Влашко: и срѣчъскых прѣдѣль прѣшъ и таќо оўсрѣдни къ европин оўклаништесь и вѣличествко страни тоё прѣтикъ трѣдолюбен и даже до сами речи вѣликаго йскра (погрешка, вм. йстра) достигаит и къ корабъ късдъ и бистриноу прѣплочувъ ѿбонъ поль ѿберѣтаст се (ib. 51). От тия думи се вижда, че Европия е лежела от сам Дунава. Как е станало, щото Видинско и близките към изток места да се нарекат Европия, — не е напълно ясно. Забележително е, при това, че докато граматик Матей помества София в Македония (сы въ срѣдъца иакож речом, иднъ ѿ сло-воуимъх иже въ македонин вѣликих градовъ съи (ib. стр. 36), — патриарх Евтимий в житието на св. Ивана Рилски, в което никога не употребява името Сардакия, а само Срѣдецъ, казва за последния град, че лежел в „Европийските предели“: **Сътъ же съ Срѣдецъ въ прѣдѣлъхъ Европийскыхъ, единъ сѫци штъ славныхъ и нарочитыхъ градовъ²⁾.** Това дава право да се мисли, че главна роля при свръждането на името Европия с Видинската епархия ще да е играло името Мизия и че най-напред книжовниците, любители на старата номенклатура, ще да са наричали северо-западна България ту Европейска Мизия, ту Мизийска Европия, а по-сетне — и само Европия. Основа за такова предположение намираме в краткото житие на св. Климент от Хоматияна, издадено в старобългарски превод най-напред от г. Баласчева³⁾, а по-после и от Йорд. Иванов⁴⁾. В него се казва: **Съ виликін ѿбъ нашъ, и бългárскін скѣтълникъ, рода въ ѿвропін мисійскыхъ иже и бългárин мнѣго разоўмнї. „Звѣдѣ члкъ (по изданието на Баласчева: иуже и въгарї многоразоўмни оўвѣде члкъ“) прѣкъ же ѿ Прѣси ближъвийскыи, къ сѣверномъ бъсанъ, и къ мрѣтвомѹ морѣ. ѿ алеѧн-**

¹⁾ Kalužniacki, E. Werke des Patriarchen von Bulgarien Euthymius, erste Bellage, 423.

²⁾ Kalužniacki, Werke. . . . стр. 7.

³⁾ Климентъ, епископъ словѣнски и службата му по старъ словѣнски прѣводъ. София, 1898.

⁴⁾ Български старини из Македония. София, 1908.

дроги съ роукъ. И повеленіа Щганицѣ. маломъ же лѣтомъ прѣшнімъ. Съ огніемъ тѣжкимъ дѣна въ прѣдоши. И йскръниа въсѧ наследокаше (по изданието на Й. Ивановъ, Български стариини, 60—1). Както се вижда от приведения цитат, Хоматиян нарича бѫлгарите европейски мизийци и изказва мисъл, че те са от азиятска Мизия, но били изгонени от Александра Велики, а по септе минали Дунава с голяма сила. За да искаше понятието „европейски мизийци“ (ἐν τῷ Ἐυρωπαῖον Μισθῷ), преводачът е употребил израза „ѡ європѣн мисийскыъ“ т. е. от мизийските (жители) на Европия. За книжовниците е било достатъчно, че Мисийска Европия е поместена от Хоматияна при Дунава, за да свържат това име с Видинската епархия. Забележително е, че и граматик Матей, като тълкува името Срѣдъцъ, служи си с думи, подобни на тия употребени от Хоматияна, като казва: ѿ прѣмоудръхъ именока си (стр. 37), както преводачът на св. Климентовото житие е казал: Ахъ и бѣгари многоразоумни ѿкѣде члвъкъ. Много е вероятно, прибягването към старата византийско-римска номенклатура да се дължи главно на книжовници от Охридската архиепископия, които, осланяйки се на хрисовул (подправената XI новела) от Юстинианово време, са имали интерес да се ровят в старата книжнина.

Но отгде се е взел епитетът „велика“ при имената на разглежданите митрополитства? — Едвали може да има съмнение, че този епитет е зает главно от названията на катедралните църкви в тях. Най-напред той се е давал на патриаршеските църкви, а по-сетне — и на самите патриаршии. Известно е, че Цариградската патриаршия обикновено се нарича „велика църква“. Така се е казвала и Търновската. Напр., в проложното житие на св. Михаила от Потука се разказва, че след превземането на това селище от Калояна, мощите били пренесени в Търново и турени във великата църква на патриаршията: *приемши же царь калоишанъ и патріархъ възнесоша святоаго въ богоспасныи цариградъ търновъ и положиужъ его въ велицки патріархъи цркви святоаго възнесения¹⁾.* И в хрисовула на Иоана Александра от 1. декемвр. 1348 г., даден на Оревовския монастир, Търновската патриаршия е наречена „ве-

¹⁾ Гильфердингъ. Собрание сочинений, I, 50.

лика църква“: да имъ не пакостимъ велика църква¹⁾ „Велики църкви“ са се наричали и Охридската архиепископия, и Ипекската патриаршия. Така, патриарх Никодим пише в 1446 г.: приложи сю книгу велики църкви архиепископий и патриаршии равною са охридскою иустинианскою (Зборник Й. Стојановића, № 282). Следващият пише в 1452 г.: приложи сю книгу велики църкви патриархии (ib. № 297). И дака Димитр в 1466 г. казва, че написал номоканон „Великой църкви Охридской“ (Statine, XII, 255).

От патриаршеските църкви епитетът „велика“ е бил пренесен и върху катедралните църкви (мати цръкъвъ) на по-важните митрополитства, каквито съ били прототронните, а особено автономните. Така, в една приписка към ръкописен апостол от 1434 год. Скопската митрополия е наречена „велика“: Прѣписа сю книгу грѣшни йкеседи параскаръ велики митрополиѣ скопски (Зборник Й. Стојановића, № 261). И църкватата лавра на Грачанишката митрополия е наречена в една приписка „велика“: свѣтыи и велики църкви лаври градъчанскои митрополии (Јастребов. Податци, стр. 70). А ако имената на тези църкви са се употребявали с епитета „велика“, още по-вече са имали право да сторят това Видинската и Софийската митрополитски църкви — първата, защото още от времето на Срацимира е била автономна, а втората — защото самата големина на църкватата св. София ѝ е давала, тъй да се каже, материјална основа за това. И наистина, митрополит Йоаџаф, в похвалното слово за св. Филотея, писано насъкоро след пренасянето мощите на светицата от Търново във Видин (1395 г.), казва: и дошъдши великии цръкви наше митрополии, владичици наше Богородице късичъстни храмъ²⁾. В една приписка пък върху Евангелие, писано в Кратово в 1562 г. се казва, че писането било извърщено по поръжка на „господина Мадам ламбъръ великаго, стїи ѝ великии църкви Софии Сар'дакъстей³⁾. По примера на българските и сръбските митрополитски църкви, и ромънските са употребявали епитета „велика“. Така, в една хрисовул, даден на влашкия митрополит Ефрем в 1560 г. се казва: Христовъ господства мнъ светѣи и божественѣ митро-

1) Ильинский, Г. И. Грамоты болгарскихъ царей, стр. 25

2) Kalužniacki. Aus der panegyrischen Litteratur der Südslaven, стр. 112.

3) Спространовъ. Опись на ржк. в библ. на св. Синодъ, стр. 55.

полїн, еже есть велика цръква господства ми отъ Тръговища (Ю. Венелинъ. Дако-славянскія грамоты, стр. 175). От имената на митрополитските цжркви епитетът „велика“ е бил пренесен и при имената на самите митрополитства, които, както се каза, са почнали да се наричат от книжовниците „Велика Търновия“, „Велика Сардакия“ и „Велика Европия“.

Но защо и трите разглеждани имена окончават все на *-ия*? — Едвали може да има съмнение, че това окончание им е дадено по подражание на подобни гръцки имена — обстоятелство, което още повече доказва книжовния им произход. Особно трябва да е влияло в случая името „Велика Романия“. Както е известно, нашето прибалканско население нарича Пловдивското и Старозагорското полета с името Романия, а момичетата, които отиват там на жжтва — „романки“. Така, в песента № 58 от Сборника на Бончева се казва: „Загоре, пуста Руманя“ (Сравни и Период. спис., Браилско, кн. V—VI, стр. 34 и 83). Името „Романия“ се среща вече в XIII в., напр., в Асенйова надпис за Клокотнишката битка от 1230 г. (излѣзох на брѣнь къ Руманик). Сѫщото е употребено и в споменатата по-горе похвала към Иоана Александра, поместена в „Пѣснивеца“ (и къссе помориye съ романием). То се употребява и от чуждите писатели и пътешественици от кръстоносните походи насам¹). Но за въпроса, който разглеждаме, е важно онова, че сѫщото име се употребява и с епитета „велика.“ Ние го срещаме вече в XIII в. в хрисовула на сръбския крал Милутин, с който се подарява на Хилендарския монастир селото Улияре (около 1318 г.). В разказа за турските нападения в Тракия, поместен в този хрисовул, името „Велика Романия“ се среща няколко пъти: И въядни-
гоша се шть земли множество ихъ много и въселиша се въ великоу Романію . . . и откорѣниша се въ всакон свободѣ въ великои Романіи до .к. лѣтъ . . . Не такмо въ нашии дръжавѣ со-
щиихъ и въ самон тон великои Романіи, идже распространили се вѣдоу . . И градоке ихъ въ концъ разорниша се, иако никомоу же ни идиному шть такокаго безбожнаго гъска гдѣ къ памети обрѣсти се на скзи великои Романіи по сю страноу византънскаго мора, кромѣ иже въ робство сощиихъ сръбскымъ властеломъ²).

¹⁾ Вж Сырку. Очерки. . . , стр. LXXXIV.

²⁾ Сломеник Српске Краль. Академије, III, 52.

Макар че приведената изписка е направена с много сжкараще-
ния, и от нея може да се види, че името „Велика Романия“
в Малутинова хрисовул е дадено на Византийската империя.
Не е ясно, как епитетът „велика“, под влияние на употреба-
та му при имената на църквите, е бил пренесен от името
на империята и към имената на български области. Много
е вероятно, че като посредник е послужила някоя от обла-
стите на Тракия, може би, Одринската, и то когато е била
отделена в полусамостоятелна и е била дадена от Иоана
Кантакузина на негова син Матей Кантакузин (вж. Иречек,
История Срба, 386). Да се мисли за влияние от страна на
името Μεγάλη Βλαχία (сев. Тесалия), което срещаме у Акропо-
лита¹⁾, не е възможно поради далечината на Тесалия от Тър-
новско. Както и да е, но под влияние на името Велика Ро-
мания са се явили и имената „Велика Търновия“, „Велика Сардакия“
и „Велика Европия“, при което е влияла главно
употребата на епитета „велика“ при имената на църквите в
автономните митрополитства.

От трите казани названия е останало само първото —
„Велика Търновия“, защото е намирало подкрепа в обще-
употребителното име на старата столица; а другите, непод-
крепени от имената на съответните градове, са изчезнали
дори и от книжнината. От названието „Велика Търновия“,
както се каза, се е явило и името „Велико Търново“, а, за
разлика от него, източно-тракийският градец е бил наречен
„Малко Търново“.

А че книжовниците са били склонни да създават нови
имена под влияние на старата книжнина, главно житейна,
показва ни друго едно име за старата ни столица, което се
е опитвало да си пробие път в бележките на нашите прости,
но ламтещи за книжна ученост монаси — името *Трапезон*.
Него срещаме най-напред в една джлга приписка, писана в
Зографския манастир в 1644 год. от поп Манасия (с тайнопис
ѧꙗѡѡи), „нѣдостойни ѿ грѣ Тѹѣновъ, гдѣми Трапезонъ ѿ село
Сѹюли“ (Дрѣново).²⁾ С него са си послужили, в първата

1) Изданietо на Heisenberg-a, стр. 42—3.

2) Йорд. Ивановъ. Български стариини отъ Македония, стр. 196. Също:
Сырку. Къ вопросу объ исправленiи книгъ въ Болгарии, въ Ж. Мин. Нар.
Пр. 1886 г., май, стр. 333—4.

третина на XIX в., и светогорските иеромонаси Никифор и Иеротей в заглавието на „Слъжба нѣкомъ стомъ великомъченикъ Іѡаннъ трапезонтскому”, макар сѫщите да казват по-долу, че са написали службата. „Е' чест' стопомънѣтаго великомъченика Іѡанна трапезонтскаго”. (Цоневъ. Опись на рѣкописитѣ и старопечатнитѣ книги на Нар. библиотека въ София, стр. 379). Не е мѣжно да се досетим, че това ново име е било дадено на страта на столица поради звуковата близост между имената Трапезица и Трапезон. Важното въ случаи, обаче, е това, че книжовниците от XVII в. насам са намерили за потребно да изменяватъ името на такъв общепознат град, какъвто е Търново, само защото са намерили сходство между Трапезица и и гр. Трапезунт, чието име те ще да са срещали въ някои жития, напр. въ „Слово стаго ѹстратія како въ вѣдѣ свої” (вж. Яцимирскій. Изъ исторіи славянской письменности въ Молдавіи и Влахіи XVI—XVII вв., стр. 95—6). Ако те са могли да сторят това, толкова повече са могли техните предшественици от XV—XVI в. да образуват названията, които разгледахме по-горе.

5827 2.50

Stanford University Libraries

3 6105 014 715 481

DR
51
B882
v.5
1922

Stanford University Libraries
Stanford, California

Return this book on or before date due.
